

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ**

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΜΟΝΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ**

Κατσαρός Ανδρέας

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Οικονομική της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων

Πειραιάς, Ιούνιος 2022

**UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

**MASTER PROGRAM
IN ECONOMICS IN EDUCATION AND
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL UNITS**

**THE ROLE OF ADMINISTRATION OF
EDUCATIONAL UNITS IN TREATMENT OF RACIST
PHENOMENON IN SCHOOLS**

**By
Katsaros Andreas**

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics in Education and Management of Educational Units

Piraeus, Greece, June 2022

*Στους αγαπημένους μου γονείς, Αποστόλη και Χρυσούλα
και στον αγαπημένο μου φίλο Γιώργο για τη βοήθεια και την ενθάρρυνση του
στην εκπόνηση της διπλωματικής*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να αποτυπώσω τις ευχαριστίες μου σε όλα τα πρόσωπα που στήριξαν αυτή τη μεγάλη και δύσκολη προσπάθεια έτσι ώστε να υλοποιηθεί η παρούσα διπλωματική εργασία.

Η ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την πολύτιμη υποστήριξη των επιβλεπόντων καθηγητών μου, Κας Σαϊττης Άννας, Κος Χλέτσος Θεολόγος - Μιχαήλ και Κος Παντελίδης Παντελής. Τους εκφράζω ένα βαθύ ευχαριστώ για όλη τη βοήθεια που μου προσέφεραν. Χρυστάω, επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην Κα Ανυσιάδου Μελλομένη για την άριστη συνεργασία που είχαμε στα πλαίσια της εκπόνησης αυτής της εργασίας, τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε για να μου δώσει σημαντικά στοιχεία και εξηγήσεις πάνω στο θέμα, αλλά και για την προθυμία της και τη βοήθεια, που ποτέ δε δίστασε να μου δώσει.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συμφοιτητές μου στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, τους συναδέλφους μου καθώς και όλους τους εκπαιδευτικούς που δέχτηκαν να συμμετάσχουν ως δείγμα στην έρευνα μου, αλλά και για το χρόνο που διέθεσαν.

Τέλος, θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με έμαθαν να «προσπερνώ» και με βοήθησαν να γίνουν «ανεκτοί» οι συμβιβασμοί του ενός αυτού έτους: την οικογένεια μου και ορισμένους πολύ αγαπητούς και αξιόλογους ανθρώπους που συνάντησα κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Σε αυτούς που με την καθημερινή μου συμπαράσταση, την υπομονή τους και τη θετική τους σκέψη, συνέβαλλαν στην εκπλήρωση στόχων που είχα θέσει.

Το μεγαλύτερο «ευχαριστώ» στα αγαπημένα μου πρόσωπα, στους γονείς μου, που αποδέχθηκαν όλες τις επιλογές μου και μου παρείχαν στήριξη όλο αυτό το διάστημα, χωρίς την οποία τίποτα από όσα έχω καταφέρει μέχρι σήμερα δε θα ήταν πραγματικότητα.

Κατσαρός Ανδρέας

Αθήνα, 2022

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έξαρση του ρατσισμού, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα ανά τον κόσμο επηρεάζοντας άμεσα τις ζωές πολλών ανθρώπων. Στην ελληνική κοινωνία παρουσιάζονται πάρα πολλές διακρίσεις με βάση το χρώμα του δέρματος, την εθνικότητα, τη θρησκεία, το φύλο, το σεξουαλικό προσανατολισμό κ.α. Στα σχολεία, ως καθρέπτες της κοινωνίας, ποικίλουν οι μορφές διαφορετικότητας, καλώντας τους εκπαιδευτικούς και τους Διευθυντές να αντιμετωπίζουν καθημερινά πολλά φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων. Η παρούσα ερευνητική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. του τμήματος Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στην κατεύθυνση της ‘Οικονομικής της Εκπαίδευσης και Διαχείρισης Εκπαιδευτικών Μονάδων’. Η Διπλωματική εργασία αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό μέρος που συγκροτείται από δύο κεφάλαια και το ερευνητικό μέρος που συγκροτείται από άλλα δύο κεφάλαια. Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας για το ρόλο της διοίκησης των εκπαιδευτικών μονάδων στην αντιμετώπιση ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία. Η έρευνα διεξήχθη τον Απρίλιο του 2022 και αφορούσε Εκπαιδευτικούς και Διευθυντές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του ανώνυμου ερωτηματολογίου και το τελικό δείγμα ανήλθε στα 152 άτομα. Συγκεκριμένα διερευνήθηκαν: α) οι απόψεις των εκπαιδευτικών για το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία, β) ποιους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου του ρατσισμού εφαρμόζουν οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές των σχολείων καθώς και πόσο αποτελεσματικοί είναι αυτοί οι τρόποι, γ) πόσο σημαντικό θεωρούν οι εκπαιδευτικοί το ρόλο του διευθυντή στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών συμπεριφορών εντός του σχολείου. Η στατιστική επεξεργασία των αποτελεσμάτων έδειξε ότι ο σχολικός ρατσισμός έχει έντονη παρουσία στα ελληνικά σχολεία και αποτελεί ένα πρόβλημα δύσκολο στη μεταχείριση και αντιμετώπιση. Οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές σε γενικές γραμμές γνωρίζουν τι είναι ο σχολικός ρατσισμός και τις μορφές που λαμβάνει αλλά σε μεγάλο ποσοστό δεν έχουν τα

κατάλληλα εφόδια για να αντιμετωπίσουν τέτοια φαινόμενα. Αποκαλύφθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν ανάγκη από μια επιπλέον κατάρτιση σχετικά με τις τακτικές αντιμετώπισης του φαινομένου. Επιπλέον από τα ευρήματα αναδείχθηκε η σημαντικότητα ενός πιο ενεργού ρόλου από τη μεριά του Διευθυντή για την καταπολέμηση του φαινομένου, σύμφωνα με τις απόψεις εκπαιδευτικών νέους σε ηλικία και στο χώρο της εκπαίδευσης, οι οποίοι δήλωσαν ότι θα ακολουθούσαν διαφορετικές τακτικές αν είχαν οι ίδιοι το ρόλο του Διευθυντή. Οι εκπαιδευτικοί, σε μεγάλο ποσοστό, πιστεύουν ότι οι Διευθυντές των σχολείων πρέπει να συνεργάζονται πιο αποτελεσματικά με τους εμπλεκόμενους φορείς, όπως είναι οι γονείς, τα παιδιά και οι ειδικοί σύμβουλοι. Τέλος η έρευνα έδειξε ότι οι Διευθυντές πρέπει να δημιουργούν ένα υγιές κλίμα συνεργασίας, ώστε οι εκπαιδευτικοί να νιώθουν έτοιμοι να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Σημαντικοί Όροι: σχολικός ρατσισμός, διακρίσεις, εκπαιδευτικοί, Διευθυντής, ρόλος, απόψεις, αντιλήψεις, τρόποι αντιμετώπισης.

THE ROLE OF ADMINISTRATION OF EDUCATIONAL UNITS IN TREATMENT OF RACIST PHENOMENON IN SCHOOLS

SUMMARY

The exponential increase of racism is one of the most important problems in many countries and is affecting the lives of many people directly. In Greek society discrimination based on color, ethnicity, religion, sex, sexual orientation, and other factors, is rampant. In schools, which are a reflection of society, there are many ways in which people can be different from one another, thus demanding teachers and principals to face various incidents of racially motivated attacks daily. The current research paper was prepared under the framework of M.Sc. in the department of Economics of the University of Piraeus, in the discipline of Economics of education and Management of Schools. This Master's thesis consists of two parts, the theoretical part that includes two chapters and the research part which is composed of two more chapters. The purpose of this research paper is to investigate the various opinions and beliefs of the teachers in primary and secondary education, regarding the role of school principals in facing racism related events in schools. The research was conducted in April of 2022 and involved teachers and principals, of primary and secondary education. For this research, anonymous surveys were used with a final sample size of 152 people. More specifically: a) the various viewpoints of teachers regarding the phenomenon of school racism, b) the methods that teachers and principals of schools have implemented in order to face this problem as well as how effective they were, c) the degree of importance that teachers place on the principals and their role of facing and dealing with racist behaviors, were researched. After processing the data, it was evident that school racism had a strong presence in Greek schools and is a difficult problem to handle and solve. In general, teachers and principals are aware of what school racism is and the various forms it can take, but often times, they do not possess the necessary resources required in order to properly face it. It became clear that teachers were in need of additional training in regards with the various methods which can be used to face such a predicament. Additionally, from our findings, the importance of the principal having an active role when it comes to facing this phenomenon, became evident. In fact, many younger and less experienced

teachers, stated that if they were in such a position, they would have enacted different tactics to combat this issue. Teachers believe that, to a large extent, the principals of schools need to cooperate more effectively with the parties involved such as the parents, children as well as the special counselors. Lastly, the research indicated that principals need to strive to establish a healthy environment of cooperation such that the teachers feel ready to take the initiative in facing this phenomenon.

Keywords: School racism, discrimination, teachers, Principal, role, opinions, perceptions, ways of dealing with

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Κατάλογος Πινάκων

Κατάλογος Διαγραμμάτων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 4

ΠΕΡΙΛΗΨΗ..... 5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΑ
ΣΧΟΛΕΙΑ 15**

1.1 Τι είναι ο ρατσισμός 15

1.2 Μορφές ρατσισμού 16

1.3 Τι είναι ο σχολικός ρατσισμός; 21

1.4 Τι συνιστά διάκριση 26

1.5 Αντιρατσιστική επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών 27

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΑ
ΣΧΟΛΕΙΑ 32**

2.1 Ο ρόλος των Διευθυντών στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού 32

2.2 Ο ρόλος των Διευθυντών στην οργάνωση επιμορφωτικών προγραμμάτων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του ρατσισμού..... 33

2.3 Τακτικές πρόληψης και αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού από την πλευρά του Διευθυντή 35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ 38

3.1 Ερευνητικός σκοπός και στόχοι 38

3.2 Ερευνητικά ερωτήματα 39

3.3 Επιλογή δείγματος – Δειγματοληπτική μέθοδος..... 40

3.4 Δυσκολίες και περιορισμοί στην ποσοτική έρευνα 41

3.5 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου 41

3.6 Λογισμικό επεξεργασίας δεδομένων και χαρακτηριστικά μεταβλητών 42

3.8 Δείγμα της έρευνας 42

3.9 Αντιλήψεις εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού στο Σχολικό Περιβάλλον.....	48
3.10 Συσχέτιση του βαθμού ικανοποίησης των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που οι Διευθυντές διαχειρίζονται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο με την ηλικία και τα χρόνια υπηρεσίας.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	76
4.1 Αποτελέσματα έρευνας.....	76
4.2 Συμπεράσματα - Συζήτηση.....	82
4.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	85
Παράρτημα 1: Ερωτηματολόγιο	85
Παράρτημα 2: Πίνακες αποτελεσμάτων της έρευνας	96
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	114
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	121

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σημερινή εποχή ένα από τα σημαντικότερα φαινόμενα που προβληματίζει την ανθρωπότητα είναι ο ρατσισμός. Δυστυχώς μέρα με την μέρα αναπτύσσεται όλο και περισσότερο έχοντας επηρεάσει σημαντικά και τη σχολική κοινότητα. Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια μελέτης του φαινομένου του σχολικού ρατσισμού και πιο συγκεκριμένα στο ρόλο των Διευθυντών στην αντιμετώπιση του φαινομένου.

Αφετηρία αυτού του προβληματισμού στάθηκαν πολλές έρευνες όπως αυτές των Αρτινοπούλου, Μπαμπάλης, Νικολόπουλος (2016), Nado Aveling (2007), Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2019), Rita Kohli, Marcos Pizarro, Arturo Nevárez (2017), οι οποίες εστιάζουν θεωρητικά στα είδη του ρατσισμού και των διακρίσεων στα σχολεία καθώς και σε επιστημονικές λύσεις με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου χωρίς όμως να αναφέρονται στο ρόλο του διευθυντή και των υπολοίπων εκπαιδευτικών μια σχολικής μονάδας στην καταπολέμηση του σχολικού ρατσισμού. Όλες αυτές οι έρευνες και μια πληθώρα άλλων αναφέρουν αποτελεσματικές λύσεις για την εξάλειψη του ρατσισμού στα σχολεία με πολλούς επιστημονικούς τρόπους ωστόσο, δεν εστιάζουν στη σημασία του ρόλου της διοίκησης της εκπαιδευτικής μονάδας καθώς και στα θετικά αποτελέσματα μιας άμεσης και σωστής αντίδρασης ή στις επιπτώσεις που επιφέρει μια στάση αδιαφορίας εκ μέρους της διοίκησης της σχολικής μονάδας.

Την αντιμετώπιση και την εξάλειψη ρατσιστικών επιθέσεων μέσα στο σχολείο είναι βέβαιο ότι καλείται να την κάνει ο διευθυντής μαζί με τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς. Αυτοί έχουν τον πρωταρχικό ρόλο μέσα στο σχολείο και αυτός ο ρόλος μελετάται στην παρούσα έρευνα. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης όσων αναφέρθηκαν διότι «ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας έχει πρωταρχικό ρόλο στη διαχείριση αντίστοιχων καταστάσεων κάνοντας έτσι τη στάση του και τους χειρισμούς του κρίσιμους για την αντιμετώπιση του φαινομένου» (Yeung & Leadbeater, 2010)

Στην Ελλάδα έρευνες έχουν καταδείξει ότι τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί ραγδαία. Ένας στους τρεις μαθητές έχει πέσει θύμα ρατσιστικής επίθεσης ενώ ένας στους δύο μαθητές έχει υπάρξει μάρτυρας. Συγκεκριμένα σε διαδικτυακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε μαθητές σχολείων, το Μάρτιο του 2015 από τον Συνήγορο του Παιδιού, οι μαθητές ανέφεραν σε ποσοστό 66% ότι ο ρατσισμός υπάρχει και είναι αισθητός στα σχολεία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ρατσιστικών επιθέσεων (το 57%)

αφορά μαθητές με ειδικά χαρακτηριστικά στην εμφάνιση, το 37% αφορά μαθητές από διαφορετική φυλή/εθνικότητα ή με διαφορετικό θρήσκευμα καθώς και το 18% αφορά μαθητές με αναπηρία ή μειονεξία.

Αξιοσημείωτο είναι ότι το 29% των μαθητών ανέφερε ότι οι διακρίσεις είναι εις βάρος καλών ή και κακών μαθητών (θετική και αρνητική διάκριση) ενώ το 12% επισήμανε ότι συμβαίνουν και διακρίσεις προς μαθητές από φτωχότερες οικογένειες (Συνήγορος του Παιδιού, 2015).

Στο Ελληνικό σχολείο, τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζονται σε μεγάλο βαθμό ρατσιστικά φαινόμενα και διακρίσεις εις βάρος μαθητών από μειονότητες. Σε έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα από τη UNICEF (2001) όπως αναφέρεται από τους Τριλίβα, Σ., Αναγνωστοπούλου, Τ., Μαρβάκης, Θ., & Παύλου, Μ. (2012), τα ποσοστά διάκρισης εναντίων αλλοεθνών μαθητών έγιναν από μαθητές, γονείς, εξωσχολικούς παράγοντες αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς των σχολείων σε ποσοστό 11% καθώς και από την ίδια τη διεύθυνση του σχολείου σε ποσοστό. Η έρευνα επίσης έδειξε ότι οι εκπαιδευτικών σε μεγάλο ποσοστό (περισσότερο από 60%) πιστεύει ότι για τους αλλοεθνείς μαθητές πρέπει να υπάρχουν ξεχωριστά σχολεία ή τάξεις και το 50 % περίπου των εκπαιδευτικών δε συμφωνεί με το δικαίωμα των αλλοεθνών μαθητών να γίνονται σηματοφόροι στις εθνικές εορτές. Σε μεταγενέστερη έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε σε 190 μαθητές Λυκείου, το 75% των μαθητών πιστεύει ότι οι ρατσιστικές επιθέσεις ανάμεσα στους μαθητές λαμβάνουν χώρα “συχνά ή πολύ συχνά”. Επισήμαναν στην έρευνα πως αντιμετωπίζονται σαν “ιδιαίτερες” περιπτώσεις μαθητές διαφορετικής εθνικής προέλευσης καθώς και μαθητές με πολλές άλλες μορφές διαφορετικότητας ανάλογα με την εμφάνιση, το κοινωνικοοικονομικό προφίλ κ.α. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έχουν χαμηλές προσδοκίες από τους συγκεκριμένους μαθητές, τους κατατάσσουν σε ομάδες με μειωμένες ικανότητες, δεν υπάρχει καμία ενθάρρυνση στις προσπάθειες τους, οι οποίες πολλές φορές είναι μεγαλύτερες από μαθητές που δεν ανήκουν σε κάποια μειονότητα και η έλλειψη βοήθειας από τους εκπαιδευτικούς και το σύστημα είναι αισθητή (Τριλίβα, Σ., Αναγνωστοπούλου, Τ., Μαρβάκης, Θ., & Παύλου, Μ., 2012).

Τα θέματα που ανακύπτουν είναι πολλά. Όπως προαναφέρθηκε, από τα πιο σημαντικά είναι η ραγδαία αύξηση των ρατσιστικών φαινομένων στα ελληνικά σχολεία. Από τα παραπάνω δημιουργούνται πολλά ερωτήματα όπως το αν οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται άμεσα αυτά τα φαινόμενα και αν είναι σε θέση να τα αντιμετωπίσουν. Αυτά τα ερωτήματα, όπως και πολλά

άλλα αποτελούν προβληματισμούς και στην παρούσα έρευνα και κίνητρα για περαιτέρω διερεύνηση.

Όπως φαίνεται και παραπάνω οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται στα φαινόμενα σχολικού ρατσισμού σε θεωρητικό πλαίσιο, στο πώς και γιατί εκδηλώνονται αυτά τα φαινόμενα καθώς και στη συχνότητα τους. Δεν εστιάζουν την έρευνα τους στους εκπαιδευτικούς και συγκεκριμένα στον Διευθυντή της σχολικής μονάδας, κάτι το οποίο θα πραγματοποιηθεί στην παρούσα έρευνα. Η αναγκαιότητα διερεύνησης του ρόλου του Διευθυντή στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία είναι πολύ μεγάλη καθώς πρόκειται για ένα ρόλο περίπλοκο απαιτώντας κάθε φορά εγρήγορση, σωστή και έγκυρη ενημέρωση και αποτελεσματική καθοδήγηση των υπολοίπων εκπαιδευτικών του σχολείου.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για το ρόλο της διοίκησης των εκπαιδευτικών μονάδων στην αντιμετώπιση ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία.

Μερικοί από τους ειδικότερους στόχους της έρευνας είναι οι εξής:

- α) Να διερευνηθούν οι οπτικές των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών όσον αφορά:
  - i) ποιοι είναι οι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων στα σχολεία,
  - ii) την σημασία του ρόλου του Διευθυντή στην αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού καθώς και
- β) Να εξεταστούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών σχετικά με:
  - i) τη μέχρι τώρα τακτική αντιμετώπισης των ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία,
  - ii) τις περεταίρω δράσεις που πρέπει να πραγματοποιηθούν για την καταπολέμηση και την εξάλειψη αυτού του φαινομένου.

Για την έρευνα χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο του ανώνυμου ερωτηματολογίου και το δείγμα μας αποτελείται από 152 άτομα, εκπαιδευτικούς και Διευθυντές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας από όλη την Ελλάδα. Οι παραπάνω προβληματισμοί συγκρότησαν τη βάση της βιβλιογραφικής μου αναζήτησης και οδήγησαν στον συγκρότηση των ερευνητικών ερωτημάτων της συγκεκριμένης εργασίας:

1. Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών όσον αφορά το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία;

2. Ποιους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου του ρατσισμού εφαρμόζουν οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές των σχολείων καθώς και πόσο αποτελεσματικοί είναι αυτοί οι τρόποι;

3. Πόσο σημαντικό θεωρούν οι εκπαιδευτικοί το ρόλο του διευθυντή στην καταπολέμηση των ρατσιστικών συμπεριφορών μέσα στα σχολεία;

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναπτύσσονται οι μορφές του σχολικού ρατσισμού και των διακρίσεων, οι επιπτώσεις που επιφέρει καθώς και τρόποι κατάρτισης των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον ρόλο του Διευθυντή της σχολικής μονάδας, στην δημιουργία προγραμμάτων πρόληψης και παρέμβασης εντός του σχολείου αλλά και στους τρόπους αντιμετώπισης που χρησιμοποιεί για τη ρύθμιση του ρατσισμού καθώς και προτάσεις ευαισθητοποίησης των καθηγητών και των παιδιών πάνω στο θέμα.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η μέθοδος της παρούσας έρευνας. Παρατίθενται λεπτομέρειες σχετικά με τον πληθυσμό, το δείγμα και το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων. Έπειτα παρατίθεται αναλυτική περιγραφή της διαδικασίας συλλογής και του τρόπου επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα βήματα για την διασφάλιση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας, καθώς και οι μέθοδοι ελέγχου που εφαρμόσαμε στην παρούσα έρευνα. Τέλος δίνονται τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

Τέλος, παρατίθενται τα παραρτήματα (ερωτηματολόγιο και πίνακες αποτελεσμάτων της έρευνας) και η βιβλιογραφία μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

1.1 Τι είναι ο ρατσισμός

Σύμφωνα με τον Tzanelli (2006) ο ρατσισμός μπορεί να οριστεί ως «η διάκριση και η μεροληπτική αντιμετώπιση που υφίστανται φυλές, ομάδες ή και άτομα από άλλους χρησιμοποιώντας ως πρόφαση την ανωτερότητάς τους. Αυτή η λεγόμενη ανωτερότητα μπορεί να δομείται είτε από κάποιον βιολογικό παράγοντα είτε από κάποιον κοινωνικό, πολιτικό ή πολιτισμικό».

Ο ρατσισμός αποτελεί έναν από τους πολλούς τύπους καταπίεσης που μαζί με το εκ διαμέτρου αντίθετο αυτού «δικαίωμα», μπορεί να βασίζεται σε μια σειρά κοινωνικών χαρακτηριστικών συμπεριλαμβανομένων του φύλου (σεξισμός), της σεξουαλικότητας (ετεροσεξισμός), της σωματικής και ψυχικής ικανότητας (ικανότητα), της ηλικίας (γηρατισμός), της τάξεως (ταξισμός), της εθνικότητας, του μεγέθους/σχήματος του σώματος, της εγκληματικότητας, της θρησκείας και της γλώσσας/προφοράς μεταξύ άλλων.

Ορισμένοι κοινωνικοί ψυχολόγοι κάνουν αναφορά σε ένα νέο είδος ρατσισμού, το οποίο εκδηλώνεται συγκαλυμμένα και πολλές φορές αυτόματα (Gaertner & Dovidio, 1986). Πρέπει να αναφερθεί ότι υπάρχουν δύο θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν αυτό το νέο ρατσισμό, οι οποίες πλέον ταυτίζονται. Η πρώτη ονομάζεται «θεωρία του συμβολικού ρατσισμού» και εκφράστηκε αρχικά από τους Sears και Kinder (1981), ενώ η δεύτερη ονομάζεται «θεωρία του μοντέρνου ρατσισμού» και εκφράστηκε από τον McConahey (1973). Οι δύο αυτές θεωρίες ξεκίνησαν από τις ρατσιστικές απόψεις και αντιλήψεις εις βάρος των «μαύρων» των ΗΠΑ. Συγκεκριμένα διακριβώθηκε ότι μπορεί να μην εκφράζονται ευθέως οι απόψεις και οι διακρίσεις από τους «λευκούς» προς τους «μαύρους», αλλά ο καθένας έχει δεχθεί τον κοινωνικό του ρόλο, δηλαδή οι «λευκοί» κατά βάση θεωρούνται ανώτεροι από τους «μαύρους» (Σαουντζής, Μαυρομμάτης, Ντομπρίντεν & Καρούσου, 2010).

Το κοινωνικό σύστημα δικαιωμάτων/καταπίεσης βασίζεται σε ιδεολογίες (κοσμοθεωρίες) που αφορούν διαφορές μεταξύ ομάδων, οι οποίες ενσωματώνονται μέσα από στάσεις, πεποιθήσεις, συμπεριφορές, νόμους, κανόνες και πρακτικές. Αυτές οι ιδεολογίες μπορούν να

μεταφερθούν στα παιδιά μέσα από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον, την τηλεόραση, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ακόμα και από το ίδιο το σχολικό περιβάλλον ορισμένες φορές.

Ο ρατσισμός αποτελεί ένα θέμα τόσο επίκαιρο σήμερα στην Ελλάδα όσο και πριν από είκοσι χρόνια. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο ρατσισμός είναι ένας ζωντανός οργανισμός ο οποίος παίρνει πολλές μορφές ανά τα χρόνια, αυξάνεται ή μειώνεται ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις και αποτελεί μεγάλο προβληματισμό από την αρχή της διεπαφής των πολιτισμών.

Ο ρατσισμός διαστρεβλώνει τα ανθρώπινα όντα και τις κοινωνικές σχέσεις, αφαιρεί την ανθρωπιά και βασανίζει τους ανθρώπους που είτε είναι θύματα αυτού, είτε τον προκαλούν. Μπορεί η προσπάθεια κατανόησης του ρατσισμού να συνοδεύεται από ορισμένους κινδύνους, είναι βέβαιο όμως ότι η αγνόησή του αποτελεί μεγαλύτερο κίνδυνο για την ανθρωπότητα.

1.2 Μορφές ρατσισμού

Το φαινόμενο του ρατσισμού διακρίνεται σε φυλετικό και κοινωνικό. Και οι δύο αυτές μορφές συναντώνται στα ελληνικά σχολεία. Ο φυλετικός ρατσισμός έλαβε έξαρση τα τελευταία χρόνια ύστερα από την έλευση των οικονομικών μεταναστών από τις όμορες βαλκανικές χώρες καθώς και την τελευταία πενταετία με την έλευση των προσφύγων και μεταναστών από την Ασία και την Αφρική. Ο κοινωνικός ρατσισμός έχει πολλές εκφάνσεις και έχει να κάνει με διακρίσεις οι οποίες απορρέουν από τα γενετικά χαρακτηριστικά, το φύλο, τις μορφές αναπηρίας κ.α. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναγνωριστεί η πολυπλοκότητα του ρατσισμού καθώς δεν είναι «ένα στατικό, σταθερό ή συνεκτικό σύνολο πεποιθήσεων που επηρεάζει ομοιόμορφα τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα σκέφτονται και συμπεριφέρονται ανεξάρτητα από το γενικό πλαίσιο» (Connolly, 1996, p. 174).

Ο ρατσισμός δε μπορεί να αποτελεί μια αυτούσια μορφή καθώς είναι ένα περίπλοκο και πολύπλευρο πρόβλημα της σημερινής κοινωνίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρουσιάζει μια ποικιλία μορφών, οι οποίες πολλές φορές δεν είναι εύκολα ανιχνεύσιμες. Ορισμένες από αυτές παρατίθενται παρακάτω, ώστε να δοθεί μια πιο σφαιρική οπτική πάνω στο θέμα.

Ατομικός και συστηματικός ρατσισμός

Ο ρατσισμός δημιουργείται μεταξύ ατόμων, σε διαπροσωπικό επίπεδο και παρουσιάζεται σε οργανισμούς και θεσμούς μέσω των πολιτικών διαδικασιών και πρακτικών τους. Πολλές φορές μπορεί να είναι ευκολότερο να διακριθούν ατομικές ή διαπροσωπικές πράξεις ρατσισμού, όπως μια κακομεταχείριση, ένα πρόσωπο που περιθωριοποιείται σε ένα κοινωνικό ή εργασιακό περιβάλλον, μια πράξη βίας (van de Berghe, 2001).

Ο ατομικός ρατσισμός έχει να κάνει με τις ρατσιστικές υποθέσεις, πεποιθήσεις ή συμπεριφορές ενός ατόμου και είναι «μια μορφή φυλετικών διακρίσεων που προκύπτει από συνειδητές και ασυνείδητες, προσωπικές προκαταλήψεις» (Henry & Tator, 2006, σελ. 329). Ο ατομικός ρατσισμός συσχετίζεται με ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές θέσεις και διαδικασίες και θεωρείται ότι ενισχύεται από τον συστηματικό ρατσισμό (Quillian, 2006).

Πολλές φορές άτομα θεωρούν ότι οι απόψεις τους δεν είναι ρατσιστικές επειδή είναι απλώς "η προσωπική τους άποψη", ακριβώς επειδή η κυρίαρχη κουλτούρα χαρακτηρίζεται ως ατομικιστική. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πώς λειτουργεί ο ατομικισμός για να εξαλείψει τις ιεραρχίες της εξουσίας και να συνδέσει τις μη αναγνωρισμένες προσωπικές ιδεολογίες με μεγαλύτερες φυλετικές ή συστηματικές. Δηλαδή, ο ατομικισμός μπορεί πολλές φορές να χρησιμοποιηθεί ως άμυνα. Γι' αυτό το λόγο είναι υψίστης σημασίας να κατανοηθεί και να αναλυθεί ο συστηματικός ρατσισμός και ο τρόπος επίδρασής του πάνω στους ανθρώπους (van de Berghe, 2001).

Ο συστηματικός ρατσισμός εμπεριέχει τις πολιτικές και τις πρακτικές που εδραιώνονται σε καθιερωμένους θεσμούς, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ή την προώθηση συγκεκριμένων ομάδων. Διαφέρει από την εμφανή διάκριση, καθώς δεν είναι απαραίτητη η ατομική πρόθεση (van de Berghe, 2001).

Μπορεί να εκδηλωθεί με δύο βασικούς τρόπους. Ο πρώτος είναι ο θεσμικός ρατσισμός. Σύμφωνα με αυτόν οι φυλετικές διακρίσεις που προκαλούνται από τα άτομα που εκτελούν τις επιταγές άλλων που είναι προκατειλημμένες ή από μια ολόκληρη προκατειλημμένη κοινωνία (van de Berghe, 2001).

Ο δεύτερος έχει να κάνει με τον διαρθρωτικό ρατσισμό. Σύμφωνα με αυτόν, οι διακρίσεις και οι ανισότητες που προέρχονται από όλη τη λειτουργία του συστήματος μιας κοινωνίας έχουν ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ενός σημαντικού αριθμού μελών συγκεκριμένων ομάδων και μειονοτήτων από την ισάξια συμμετοχή σε κοινωνικές παροχές και δραστηριότητες (Henry & Tator, 2006).

Επιστημονικός ρατσισμός

Ο επιστημονικός ρατσισμός στηρίζεται στη χρήση της επιστήμης για να δικαιολογήσει και να υποστηρίξει τις ρατσιστικές πεποιθήσεις. Ο ιδρυτής του επιστημονικού ρατσισμού είναι ο Thomas Malthus (1766-1834), ο πρώτος καθηγητής πολιτικής οικονομίας στην ιστορία του Βρετανικού Πανεπιστημίου. Η ιδέα εμφανίστηκε στις αρχές του 18ου αιώνα, αν και απέκτησε το μεγαλύτερο μέρος της επίδρασης της στα μέσα του 19ου αιώνα. Λειτουργεί σύμφωνα με το Δοκίμιο του Gobineau για την Ανισότητα των Ανθρώπινων Αγώνων (1853-1855) προσπαθώντας να περιγράψει τον ρατσισμό μέσα από τους όρους της βιολογικής και γενετικής διαφοράς μεταξύ των ανθρώπων. Ύστερα από το έργο του Κάρολου Δαρβίνου, η δημιουργία των θεωριών της εξέλιξης οδήγησε πολλούς ανθρώπους να θεωρήσουν κάποιες φυλές πιο "εξελιγμένες" από άλλες. Αυτές οι απόψεις έγιναν πολύ συνηθισμένες στην επιστημονική κοινότητα μιας και εκείνη την εποχή πίστευαν ότι υπήρχαν εγγενείς βιολογικές διαφορές στις διανοητικές ικανότητες των διαφόρων φυλών. Ο κοινωνικός δαρβινισμός είναι μια θεωρία του Herbert Spencer, η οποία διατυπώθηκε στο έργο του Αρχές Βιολογίας (1864) και έχει ως πηγή της την Καταγωγή των Ειδών (1859) του Δαρβίνου. Οι κοινωνικοί δαρβινιστές κάνουν μια σημαντική διαφοροποίηση στη θεωρία του Δαρβίνου. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση με αυτόν, αντί να εξετάσουν την εξέλιξη κάθε είδους συνολικά ως τέτοιου, μεταφέρουν την ιδέα του ανταγωνισμού των ειδών στο εσωτερικό του κάθε είδους. Αυτή η οπτική οδηγεί στην υιοθέτηση της ιδέας ότι η σύγκρουση είναι απαραίτητη διάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως εξίσου η ανισότητα μεταξύ ανθρώπων ατομικά και ανθρώπινων ομάδων είναι εκ φύσεως δεδομένη και μη αναστρέψιμη. Ιδεολογίες όπως ο κοινωνικός δαρβινισμός και η ευγονική χρησιμοποίησαν και ενίσχυσαν πολλές από αυτές τις απόψεις (Quillian, 2006).

Η επιδίωξη εφαρμογής ισότητας θεωρείται από τον φασισμό όχι απλώς ως πολιτικά αδόκιμη, αλλά ήδη πρώτα απ' όλα ως επιστημολογικά αστήρικτη, εφόσον αντιτίθεται στην ίδια τη φύση μας, την οποία, εξυπακούεται, δεν μπορούμε να υπερβούμε. Σύμφωνα με τους Ναζί, κάθε φυλή είχε τα δικά της χαρακτηριστικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά, κατά τη ναζιστική άποψη, μεταδόθηκαν από τη μια γενιά στην άλλη. Όλα τα μέλη μιας φυλής υποτίθεται ότι μοιράζονταν τα ίδια κληρονομικά χαρακτηριστικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά στη συνέχεια υποτίθεται ότι καθόρισαν την εμφάνιση, την ευφυΐα, τη δημιουργικότητα και τη δύναμη της φυλής. Μερικές φυλές, κατά την άποψη των Ναζί, είχαν καλύτερα χαρακτηριστικά από άλλες. Σύμφωνα με τη ναζιστική σκέψη, οι φυλές με τα καλύτερα χαρακτηριστικά κυριαρχούσαν σε

άλλες φυλές. Πολλές από τις επιστημονικές έρευνες που υποστήριζαν τις ρατσιστικές αυτές πεποιθήσεις έχουν έκτοτε μελετηθεί διεξοδικά από επιστήμονες με συγκεκριμένες αντιρατσιστικές αντιλήψεις, όπως ο Stephen Jay Gould (Quillian, 2006)

Φυλετικές Διακρίσεις

Σύμφωνα με τον πιο απλό ορισμό της, οι φυλετικές διακρίσεις αναφέρονται στην άνιση μεταχείριση προσώπων ή ομάδων με βάση τη φυλή ή την εθνικότητά τους. Κατά τον ορισμό των φυλετικών διακρίσεων, πολλοί μελετητές και νομικοί συνήγοροι κάνουν διάκριση μεταξύ της διαφορετικής μεταχείρισης και των διαφορετικών επιπτώσεων, δημιουργώντας έναν ορισμό δύο μερών: Η διαφορετική μεταχείριση εμφανίζεται όταν τα άτομα αντιμετωπίζονται άνισα λόγω της φυλής τους. Ο ετερόκλητος αντίκτυπος συμβαίνει όταν τα άτομα αντιμετωπίζονται ισότιμα σύμφωνα με ένα δεδομένο σύνολο κανόνων και διαδικασιών, αλλά όταν οι τελευταίες κατασκευάζονται με τρόπους που ευνοούν τα μέλη μιας ομάδας έναντι μιας άλλης. Το δεύτερο συστατικό αυτού του ορισμού διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του για να συμπεριλάβει αποφάσεις και διαδικασίες που μπορεί να μην έχουν ρητό φυλετικό περιεχόμενο αλλά που έχουν ως συνέπεια την παραγωγή ή την ενίσχυση φυλετικών μειονεκτημάτων. Πέρα από τις πιο συμβατικές μορφές ατομικών διακρίσεων, θεσμικές διαδικασίες όπως αυτές είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη κατά την αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο οι αξιολογημένες ευκαιρίες δομούνται ανά φυλή.

Πολιτισμική διάκριση-ρατσισμός

Σύμφωνα με έναν από τους πολλούς ορισμούς, «πολιτισμός είναι αυτό το σύνθετο όλο, που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα και συνήθεια, που αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας» (Taylor, 1969: 678). Έτσι ο πολιτισμός είναι η διαρκής διαδικασία εξερεύνησης, κατανόησης και οικειοποίησης του περιβάλλοντος, με κριτήριο τον τρόπο υποκειμενικής πρόσληψης και αυτό που ο άνθρωπος θεωρεί σε συγκεκριμένο τόπο και σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή σημαντικό ή ασήμαντο, καλό ή κακό, ιερό ή ανίερο. Αυτή η διαδικασία μεταφράζεται σε έργα και πράξεις.

Ο πολιτισμικός ρατσισμός, που μερικές φορές ονομάζεται νεορατσισμός, νέος ρατσισμός, μεταμοντέρνος ρατσισμός, είναι μια μορφή ρατσισμού που έχει εφαρμοστεί σε προκαταλήψεις και διακρίσεις που στηρίζονται σε πολιτισμικές διαφορές μεταξύ εθνικών ή φυλετικών ομάδων. Αυτό εμπεριέχει την άποψη ότι μερικοί πολιτισμοί είναι ανώτεροι από άλλους και ότι κάποιοι πολιτισμοί είναι θεμελιωδώς ασυμβίβαστοι και δεν πρέπει να συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνία ή στο ίδιο κράτος. Σε αυτό διαφέρει από τον βιολογικό ή επιστημονικό ρατσισμό, που σημαίνει ότι οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις έχουν τις ρίζες τους στις αντιληπτές βιολογικές διαφορές μεταξύ εθνικών ή φυλετικών ομάδων.

Ο μελετητής της κριτικής παιδαγωγικής Henry Giroux πρότεινε τη χρήση "μιας αναπαραστατικής παιδαγωγικής και μιας παιδαγωγικής αναπαράστασης" για την αντιμετώπιση του πολιτιστικού ρατσισμού. Αυτό θα περιλάμβανε την ενθάρρυνση των μαθητών να διαβάσουν αφηγήσεις φυλετικών σχέσεων που αμφισβητούν αυτές που γράφτηκαν από φιλελεύθερους σχολιαστές, οι οποίοι σύμφωνα με τα πιστεύω του θα απόκρυβαν την υποκείμενη ιδεολογία τους και την ύπαρξη φυλετικών σχέσεων εξουσίας. Θα περιλάμβανε επίσης τη διδασκαλία μεθοδολογιών στους μαθητές που θα τους προειδοποιούν για το πώς διαφορετικά μέσα ενισχύουν τις υπάρχουσες μορφές εξουσίας. Συγκεκριμένα, προέτρεψε τους δασκάλους να παρέχουν στους μαθητές τους τα «αναλυτικά εργαλεία» μέσω των οποίων θα μπορούσαν να μάθουν να αμφισβητούν τις ιστορίες που διαιώνιζαν εθνοκεντρικούς λόγους και συνεπώς «ρατσισμό, σεξισμό και αποικιοκρατία».

Ομοίως, μια άλλη μελετητής της κριτικής παιδαγωγικής, η Rebecca Powell υποστήριξε ότι τα σχολεία ήταν το καλύτερο μέρος για την αντιμετώπιση του «πολιτιστικού ρατσισμού», καθώς εδώ οι δάσκαλοι μπορούσαν να εκθέσουν τα παιδιά στις υποκείμενες ιδέες στις οποίες βασίζονται οι πολιτιστικές παραδοχές. Πρόσθεσε ότι στις ΗΠΑ, τα σχολεία θα πρέπει να δεσμευτούν στην προώθηση της πολυπολιτισμικότητας και του αντιρατσισμού. Ως πρακτικές προτάσεις, πρότεινε τη διδασκαλία των μαθητών σχετικά με μη τυποποιημένες δημόσιες γλώσσες εκτός από την τυπική αγγλική και να τους εξηγήσει πώς η τελευταία «έγινε (και παραμένει) η γλώσσα της εξουσίας».

Ρατσισμός εντός της ίδια φυλής

Ο ρατσισμός που παρουσιάζεται μέσα στην ίδια φυλή, ή αλλιώς εσωτερικευμένος ρατσισμός, είναι μια μορφή εσωτερικευμένης καταπίεσης, που ορίζεται από την κοινωνιολόγο Karen D. Pyke ως «εσωτερίκευση της φυλετικής καταπίεσης από τους φυλετικά υποταγμένους». Επειδή ο εσωτερικευμένος ρατσισμός είναι μια συστημική καταπίεση, πρέπει να διακρίνεται από ανθρώπινες πληγές όπως το μίσος για τον εαυτό ή η «χαμηλή αυτοεκτίμηση», στις οποίες όλοι οι άνθρωποι είναι ευάλωτοι.

Ο εσωτερικευμένος ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο που επηρεάζει όλες τις έγχρωμες κοινότητες. Μπορεί να προκαλείται από τη σωρευτική έκθεση στον ρατσισμό και καταλήγει στη συνειδητή ή ασυνείδητη αποδοχή μιας φυλετικής ιεραρχίας όπου ο πολιτισμός, οι αξίες και οι πεποιθήσεις της κυρίαρχης κουλτούρας έχουν προτεραιότητα έναντι των πολιτισμικών αξιών και πεποιθήσεων των φυλετικών μειονοτήτων. (Perez Huber, Johnson και Kohli 2006).

Μια σημαντική ανησυχία είναι ότι επειδή ο εσωτερικευμένος ρατσισμός αποκαλύπτει δυναμική με την οποία αναπαράγεται η καταπίεση, θα οδηγήσει στην ενοχοποίηση των θυμάτων. Ο εσωτερικευμένος ρατσισμός προκαλεί επίσης δυσφορία γιατί υποδηλώνει ότι οι επιπτώσεις του ρατσισμού είναι βαθύτερες και ευρύτερες από ό,τι πολλοί θέλουν να παραδεχτούν. Ως αποτέλεσμα, παραμένει ένα από τα λιγότερο εξηγήσιμα χαρακτηριστικά του ρατσισμού. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία αντιμετωπίζει ορισμένες από αυτές τις ανησυχίες τονίζοντας παράλληλα ότι η εσωτερικευμένη φυλετική καταπίεση είναι μια αντίδραση στις δυνάμεις του ρατσισμού (Lipsky 1987), και όχι πηγή ρατσισμού.

1.3 Τι είναι ο σχολικός ρατσισμός;

Η παρουσία φυλετικών διακρίσεων, στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε ένα σχολείο, επηρεάζει όλα τα μέλη του, αλλά ιδιαίτερα τους μαθητές από κατεξοχήν καταπιεσμένες φυλετικές μειονότητες, σύμφωνα με δήλωση για τον ρατσισμό που εξέδωσε η Εθνική Ένωση Σχολικών Ψυχολόγων των ΗΠΑ το 2012. Η εξάλειψη του ρατσισμού στα σχολεία είναι σημαντική για να διασφαλιστεί ότι όλοι οι μαθητές λαμβάνουν ποιοτική εκπαίδευση που οδηγεί σε επιτυχή αποφοίτηση και τη μετέπειτα επιτυχία.

Τα μέλη της σχολικής κοινότητας που είναι θύματα ρατσισμού είτε από συνομηλίκους είτε από δασκάλους, μπορεί να απαντήσουν με θυμό. Αυτή η έκρυθμη συμπεριφορά του μαθητή που δέχεται τη ρατσιστική επίθεση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη αυστηρή επίπληξη και πειθαρχία του από του καθηγητές του. Έχουν παρατηρηθεί πολλά φαινόμενα όπου καθηγητές τιμωρούν μαθητές που παρουσίασαν επιθετική συμπεριφορά επειδή δέχτηκαν ρατσιστική συμπεριφορά αγνοώντας τον κύριο λόγο αυτής της συμπεριφοράς. Η Εθνική Ένωση Σχολικών Ψυχολόγων των ΗΠΑ υποστηρίζει ότι έρευνα 40 ετών αποδεικνύει ότι οι Αφροαμερικανοί μαθητές δέχονται σκληρότερη πειθαρχία από ό,τι δικαιολογείται. Αποτελέσματα σχολικής έρευνας που δημοσιεύθηκαν από το Γραφείο Πολιτικών Δικαιωμάτων των ΗΠΑ το 2014 ανέφεραν ότι οι Αφροαμερικανοί άνδρες έχουν τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες από τους λευκούς μαθητές να τιμωρηθούν ή να αποβληθούν. Οι μαθητές που αντιμετωπίζουν πάντα προβλήματα μπορεί να αποθαρρυνθούν και να σταματήσουν το σχολείο, σύμφωνα με το University of California, Los Angeles Law Review.

Από την έρευνα προέκυψαν κενά στις ακαδημαϊκές επιδόσεις μεταξύ ομάδων μαθητών με βάση τη φυλή. Παραδείγματος χάριν, η Εκπαιδευτική Επιτροπή για τις Πολιτείες των ΗΠΑ δηλώνει ότι το χάσμα έχει να κάνει με τις χαμηλότερες προσδοκίες των δασκάλων διαφορετικών μαθητών, κάτι που μπορεί να γίνει μια αντίληψη με ρίζες σε φυλετικά στερεότυπα.

Οι ανεπαίσθητες και απροκάλυπτες μορφές ρατσισμού είναι πολύ πιθανό να δημιουργήσουν ένα εχθρικό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από φυλετικές διακρίσεις, εκφοβισμό και βίαιες πράξεις, όπως περιγράφεται στο "Leading for Diversity: How School Leaders Promote Positive Interethnic Relations". Η ένταση μπορεί να λάβει μεγάλη έκταση, με αποτέλεσμα εγκλήματα μίσους ή σωματικές επιθέσεις μεταξύ μαθητών από διαφορετικές ομάδες να λάβουν χώρα. Ένα αρνητικό περιβάλλον αυξάνει το άγχος και μειώνει τα πλεονεκτήματα της εκπαίδευσης. Είναι πιθανό οι γονείς να μεταφέρουν τα παιδιά τους σε διαφορετικό σχολικό περιβάλλον, ειδικά εάν οι δάσκαλοι και οι διευθυντές φαίνονται συνένοχοι ή ανίκανοι να επιλύσουν τις βαθύτερες αιτίες της φυλετικής διχόνοιας.

Ο ρατσισμός είναι πιθανό να οδηγήσει σε άνιση κατανομή των κρατικών χρημάτων που έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μελέτες που διεξήχθησαν από το Υπουργείο Παιδείας των ΗΠΑ διαπίστωσαν ότι το 45 % των σχολείων που αποτελούνται κυρίως από μαθητές χαμηλού εισοδήματος και μειονότητες λάμβαναν λιγότερη τοπική και κρατική ενίσχυση από τα πιο εύπορα ομόλογά τους στην ίδια περιφέρεια (Card, D.,

& Krueger, A. B.,1992). Τα σχολεία με λιγότερους πόρους δυσκολεύονται περισσότερο να ενημερώσουν την τεχνολογία, να ανακαινίσουν τις εγκαταστάσεις και να προσελκύσουν εκπαιδευτικούς υψηλής ειδίκευσης.

Ανάλογα φαινόμενα παρατηρούνται και σε ελληνικά σχολεία όπου καθηγητές και διευθυντές δεν έχουν την κατάλληλη επιμόρφωση πάνω σε θέματα ρατσισμού και αδυνατούν να διαχειριστούν αντίστοιχες καταστάσεις. Επιπλέον η έλλειψη σχολικού ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού σε πάρα πολλά σχολεία ενισχύει αυτή την κατάσταση ειδικά σε επαρχιακές περιοχές.

Σύμφωνα με μια μελέτη της Κυβέρνησης της Ουαλίας, στα σχολεία παρατηρούνται ρατσιστικές συμπεριφορές από τους μαθητές όχι μόνο λόγω διαφορετικού χρώματος, εθνικότητας, πολιτισμού, θρησκείας, εθνικής καταγωγής και κοινωνικού υπόβαθρου, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, αλλά και λόγω εμφάνισης π.χ. τα ρούχα που φορούν, το βάρος τους, την εμφάνιση τους, ακόμα και για τον τρόπο με τον οποίο μιλούν και το φαγητό που τρώνε (Llywodraeth Cymru Welsh Government, 2011).

Ο ρατσισμός γύρω από το χρώμα του δέρματος συνεχίζει να είναι διαδεδομένος και σοβαρός, και τα σχολεία πρέπει να συνεχίσουν να είναι σε εγρήγορση και να τον αντιμετωπίζουν. Υπάρχουν επίσης μορφές ρατσισμού που έχουν να κάνουν κυρίως με τον πολιτισμό, έθιμα, θρησκεία και κληρονομιά. Και αυτά πρέπει να αντιμετωπιστούν και αντιμετωπίζονται από τα σχολεία.

Τα σχολεία θα πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη, σύμφωνα με έρευνες (Hussain, 2005 και Runnymede Trust, 1997), τα ακόλουθα:

- Αντιπροσφυγική προκατάληψη – ο ρόλος των σχολείων στη στήριξη των παιδιών από οικογένειες που ζητούν άσυλο δυσκολεύει ακόμα περισσότερο από την αρνητική κάλυψη θεμάτων ασύλου από μέσα ενημέρωσης με την πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι που ζητούν άσυλο αποτελούν απειλή. Αυτά τα παιδιά δικαιούνται προστασία σύμφωνα με διεθνές δίκαιο και από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Δικαιώματα του Παιδιού (UNCRC).
- Αντισημιτισμός – αβάσιμη επίδειξη εχθρότητας, αντιπάθεια ή φόβος για τους Εβραίους και Εβραϊκά έθιμα, που εκδηλώνονται με διακριτικές συμπεριφορές και πράξεις (Hussain, 2005). Το αρχαιότερο μίσος της Ευρώπης εξακολουθεί να ασκεί επιρροή και έχει αποδειχθεί ότι είναι, όπως επισήμανε μια έκθεση

Runnymede Trust στη δεκαετία του 1990, «ένας πολύ ελαφρύς ύπνος». Όπως επίσης συμβαίνει με την ισλαμοφοβία, η οποία επιδεινώνεται συχνά στη Βρετανία από γεγονότα και υποκείμενες συγκρούσεις αλλού στον κόσμο, ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή.

- Ισλαμοφοβία – πρόκειται για αβάσιμη εχθρότητα προς το Ισλάμ που έχει ως αποτέλεσμα σε διακρίσεις σε βάρος μουσουλμανικών ατόμων και κοινοτήτων και αποκλείει τους μουσουλμάνους από τις κυρίαρχες πολιτικές και κοινωνικές υποθέσεις (Runnymede Trust, 1997). Ο ίδιος ο όρος δεν είναι ιδανικός, αλλά αναμφίβολα τα σχολεία πρέπει να πάρουν θέση στην αντιμετώπιση αντιμουσουλμανικών προκαταλήψεων και εχθρότητας εντός της δικής τους σφαίρας επιρροής. Η ισλαμοφοβία δεν έχει να κάνει απαραίτητα με εχθρότητα στις Ισλαμικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, αλλά με άρνηση ίσων δικαιωμάτων και σεβασμού σε ανθρώπους ισλαμικής κληρονομιάς.

Έρευνα για την επικράτηση και τη συχνότητα του σχολικού εκφοβισμού στην Ουαλία (Welsh Assembly Government, 2010) ανέφερε ότι το ποσοστό των μαθητών που υφίστανται εκφοβισμό λόγω της φυλής τους ή της εθνικότητάς τους είναι χαμηλό, με το 1% των μαθητών σε ηλικία 4 ετών να εκφοβίζεται και μεταξύ 1% και 2% των μαθητών σε ηλικίες 6,7 και 10 ετών. Ωστόσο, 12% των μαθητών σε ηλικία 7 ετών, και πάνω από 20% των μαθητών σε ηλικία 10 ετών, ανέφεραν ότι είδαν άλλους να εκφοβίζονται λόγω της φυλής ή της εθνικότητάς τους. Μελέτες έχουν δείξει ότι ο ρατσιστικός εκφοβισμός μπορεί να είναι δύσκολο να ερμηνευτεί από ορισμένα παιδιά (Carrera, M. V., DePalma, R., & Lameiras, M., 2011).

Θα ήταν πολύ χρήσιμο όμως να παρατεθούν και κάποιοι ορισμοί από τα ίδια τα παιδιά-θύματα για το τι είναι ρατσισμός καθώς και από παιδιά που δεν υπήρξαν θύματα αυτού (Γκουντσίδου Β., 2007).

Ορισμοί από παιδιά-θύματα:

«Χρήση βίας με στόχο την καταξίωση και την επιβολή στη σχολική κοινωνία»

κορίτσι

«Η παντός τύπου (ψυχολογική, λεκτική βία) από μέλος σε άλλο μέλος της σχολική κοινότητας είτε αυτή πηγάζει από την εξουσία της θέσης είτε από τη σωματική υπεροχή»

κορίτσι

« Η επιθετικότητα που εκδηλώνουν τα παιδιά κατά τη σχολική ηλικία προς άλλα παιδιά ή δασκάλους στο σχολείο»

αγόρι

«Έχω ασκήσει και εγώ βία σε άλλους. Όμως ποτέ δεν ξέφευγαν τα πράγματα. Πολύ σπάνια όμως προκαλούσα τους άλλους και ειδικότερα αν δεν ήταν φίλοι μου. Όσοι το κάνουν αυτό έχουν πρόβλημα»

Ορισμοί από παιδιά που δεν υπήρξαν θύματα:

Η παρενόχληση που δέχονται παιδιά στο σχολείο για πλάκα»

αγόρι

«Η σχολική επιθετικότητα οφείλεται σε ψυχολογική διαταραχή του παιδιού που προέρχεται κυρίως από το οικογενειακό του περιβάλλον»

κορίτσι

«Παιδιά που γνωρίζονται μέσα από το σχολείο επιτίθενται σε άλλο παιδί το οποίο συνήθως είναι ντροπαλό, ήσυχο, και μόνο του, και τα άλλα παιδιά δεν το κάνουν παρέα, του κάνουν στην αρχή κακόγουστες πλάκες, αυτό δεν αντιδρά και στη συνέχεια πέφτει ζύλο. Δώστε στα παιδιά φωνή και θάρρος για να αντιμετωπίσουν τους θρασύδειλους που προσπαθούν να δείξουν τη δύναμή τους με λάθος τρόπο»

κορίτσι

«Δεν υπάρχει καλύτερος ορισμός από αυτό που συνέβη στον Άλεξ»

κορίτσι

1.4 Τι συνιστά διάκριση

Διάκριση συνιστά η επιδιωκόμενη ή επιτευχθείσα διαφορετική μεταχείριση προσώπων ή κοινωνικών ομάδων για λόγους ορισμένων γενικευμένων χαρακτηριστικών. Οι στόχοι των διακρίσεων είναι συχνά οι μειονότητες, αλλά μπορεί επίσης να είναι πλειοψηφίες, καθώς οι μαύροι ήταν υπό απαρχαίντ στη Νότια Αφρική. Ως επί το πλείστον, οι διακρίσεις έχουν ως αποτέλεσμα κάποιας μορφής βλάβη ή μειονέκτημα για τα άτομα ή τις ομάδες-στόχους. Ένας διαρκώς αυξανόμενος αριθμός όρων επινοήθηκε για την επισήμανση μορφών διακρίσεων, όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός, ο αντισημιτισμός, η ομοφοβία, η τρανσφοβία ή ο σισεξισμός (διάκριση κατά των τρανσέξουαλ), ταξισμός (διάκριση βάσει κοινωνικής τάξης), εμφανισισμός (διάκριση με βάση τη φυσική εμφάνιση) και ικανότητα (διάκριση βάσει αναπηρίας).

Ενώ οι σκόπιμες διακρίσεις συμβαίνουν σε επίπεδο ατόμων, οι θεσμικές διακρίσεις υποδηλώνουν ρητές πολιτικές κοινωνικών θεσμών που αποκλείουν, εμποδίζουν ή με άλλο τρόπο βλάπτουν ορισμένες ομάδες. Γνωστά παραδείγματα είναι νόμοι που περιορίζουν τα δικαιώματα των φυλετικών ή εθνοτικών μειονοτήτων ή αρνούνται στις γυναίκες το δικαίωμα ίσης αντιμετώπισης. Αντίθετα, οι δομικές (δηλαδή, έμμεσες) διακρίσεις χαρακτηρίζουν πολιτικές που είναι ουδέτερες ως προς την πρόθεση και την εφαρμογή (π.χ. φυλετικές ή ουδέτερες ως προς την τάξη πολιτικές εισαγωγής σε κολέγια) αλλά παρόλα αυτά είναι δυνητικά επιβλαβείς για τις μειονότητες. Οι πολέμιοι των διαρθρωτικών διακρίσεων υποστηρίζουν ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση να επιφέρουν ίσες ευκαιρίες ζωής για όλους, ένα καθήκον που συνεπάγεται προληπτική αποζημίωση (π.χ. μέσω θετικής δράσης) από ορισμένα ιδρύματα για την άνιση μεταχείριση που έχουν βιώσει ή εξακολουθούν να βιώνουν οι μειονότητες στο παρελθόν σε άλλα κοινωνικά συστήματα.

Παρατίθενται παρακάτω ορισμένοι λόγοι διακρίσεων όπως επισημαίνονται σε διεθνείς πράξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, διεθνείς πράξεις για την εργασία, πράξεις διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Σ. Ε. ,2007):

- Ηλικία
- Γέννηση ή άλλο καθεστώς Χρώμα
- Καταγωγή
- Αναπηρία

- Γενετικά χαρακτηριστικά
- Γλώσσα
- Ιδιότητα μέλους εθνικής μειονότητας/σχέσης με εθνική μειονότητα
- Ιδιότητα μέλους συνδικαλιστικών οργανώσεων
- Εθνική, εθνοτική ή κοινωνική καταγωγή
- Πολιτική ή άλλη γνώμη
- Ιδιοκτησία (οικονομική κατάσταση)
- Φυλή Θρησκεία ή πεποιθήσεις
- Φύλο Γενετήσιος προσανατολισμός
- Άλλη ιδιότητα/άλλα παρόμοια κριτήρια

1.5 Αντιρατσιστική επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες στην εφαρμογή μια αντιρατσιστικής εκπαίδευσης είναι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι κατέχουν ένα πολυδιάστατο και δύσκολο ρόλο. Είναι σαφές ότι ένας από τους βασικότερους τους ρόλους είναι να μεταλαμπαδεύσουν γνώσεις και να βοηθήσουν τους μαθητές οι οποίοι είναι μελλοντικοί πολίτες να καλλιεργήσουν ικανότητες και δεξιότητες, για να εργάζονται ατομικά και συλλογικά με σκοπό την πρόληψη και καταπολέμηση ρατσιστικών φαινομένων, καθώς και της εμφάνισης νέων. Το σχολείο αποτελεί έναν χώρο όπου τα παιδιά θα έρθουν στην πρώτη τους επαφή με το φαινόμενο του ρατσισμού, είτε ως θύματα, είτε ως θύτες, είτε ως απλοί παρόντες σε ένα περιστατικό. Οι εκπαιδευτικοί θα βρίσκονται παρόντες σε αυτή την πρώτη επαφή και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να είναι σωστά καταρτισμένοι και εκπαιδευμένοι.

Όσον αφορά την επιμόρφωση και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να επισημανθεί ότι η εκπαίδευση κατά του ρατσισμού πρέπει να επιδιώκει την ανάπτυξη ανεκτικότητας, την καλλιέργεια αλληλεγγύης και την ενδυνάμωση του ατόμου. Σύμφωνα με τους Landsman, J., & Lewis, C. W. (2006) «η εκπαίδευση πρέπει να προετοιμάζει τους

εκπαιδευτικούς για τη μελλοντική συμβολή τους στη διδασκαλία κατά του ρατσισμού στα σχολεία». Στην έρευνα τους αναφέρουν ότι:

- οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να δείχνουν ενδιαφέρον όλο και περισσότερο για εθνικά και διεθνή θέματα,
- να εκπαιδεύονται για την ανεύρεση και την αντιμετώπιση όλων των μορφών διακρίσεων στο σχολείο και στην κοινωνία τους και να ενθαρρύνονται ώστε να εγκαταλείπουν οι ίδιοι τις δικές τους προκαταλήψεις και στερεότυπα,
- να επισημαίνεται ο πρωταρχικός ρόλος της εκπαίδευσης όσον αφορά το ρατσισμό σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο,
- να παρέχεται ένα συγκεκριμένο και οργανωμένο πλαίσιο δράσης για όλους τους ενδιαφερόμενους,
- να τονίζεται η κοινή δράση και συνεργασία όλων των μελών της σχολικής κοινότητας σε όλα τα επίπεδα,
- να δημιουργούνται προγράμματα καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού και να προωθείται η εφαρμογή τους,
- να γίνεται η αντίστοιχη ανάδραση από επιτυχείς προσεγγίσεις και να αποτελούν κίνητρο για περαιτέρω μελέτη τους και ανάπτυξη αντίστοιχων.

Είναι αλήθεια ότι πολλά μεταρρυθμισμένα προγράμματα κατάρτισης εκπαιδευτικών διατηρούν ορισμένες πρακτικές που βασίζονται στη διατήρηση άνισων σχέσεων εξουσίας, διακρίσεων και ρατσισμού. Τα αποτελέσματα μιας μελέτης (Cross 2003) που πραγματοποιήθηκε σε αποφοίτους καθηγητές οι οποίοι κλήθηκαν να κάνουν πρακτική σε τάξει με μαθητές από διαφορετικές φυλετικές ομάδες κατέδειξε ότι πρέπει:

- να σέβεται τη γλώσσα των παιδιών,
- να αναγνωρίζει την πολιτιστική πολυμορφία και
- να αναγνωρίζει το μαθησιακό υπόβαθρο κάθε μαθητή καθώς και τις γνώσεις και εμπειρίες του.

Η δυσάρεστη αλήθεια είναι ότι οι εκπαιδευτικοί πιθανών έχουν στο μυαλό τους την καταπολέμηση του ρατσισμού, αλλά να διαδίδουν τον ρατσισμό με τρόπους που δεν καταλαβαίνουν (Pine and Hilliard 1990). Λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα αυτής της βεβαιότητας, ίσως θα έπρεπε οι καθηγητές και οι διευθυντές των σχολείων να αλλάξουν τρόπο σκέψης και αντιμετώπισης του φαινομένου. Η πρωταρχική πρόκληση για τους εκπαιδευτικούς είναι να αναπτύξουν δεξιότητες και γνώσεις για την καταπολέμηση των βαθύτερων αιτιών του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Οι σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πολυθρησκευτικές κοινωνίες, που προήλθαν από τις μετακινήσεις μεταναστών και προσφύγων κατέρριψαν την πεποίθηση πολλών ότι η θρησκεία τους, η γλώσσα τους, το έθνος τους και οπωσδήποτε ο δικός τους πολιτισμός είναι τα μοναδικά στοιχεία που συνθέτουν μια ταυτότητα, η οποία θεωρείται ανώτερη από κάθε άλλη ταυτότητα. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην Ευρώπη και από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90 στην Ελλάδα, φανερώνεται ότι η θρησκευτική, γλωσσική, εθνική και πολιτισμική ετερότητα, ως κοινωνικό φαινόμενο, κυριαρχούν απέναντι σε κάθε ιδιαίτερη, «μοναδική» και ανώτερη παράδοση. Έτσι η ετερότητα είναι κυρίαρχη και από αυτή διαμορφώνεται η μοναδικότητα κάθε μεγέθους και όχι το αντίθετο.

Είναι δεδομένο ότι το σχολείο κατέχει καίριο ρόλο στην υπέρβαση και καταπολέμηση ρατσιστικών αντιλήψεων και στην επικράτηση του σεβασμού και της ανοχής, αλλά και στην δημιουργία κλίματος γνωριμίας και συνεργασίας ατόμων με ετερότητες. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο δημόσιο σχολείο, το οποίο κατέχει τεράστιο ρόλο στην επαφή μεταναστών/προσφύγων με τον αρχικό πολιτισμό.

Πριν λίγα χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε την υπ' αριθμόν 1720/2005 «Σύσταση» (Recommendation) προς τα κράτη-μέλη της με θέμα «Εκπαίδευση και θρησκεία». Σε αυτή τη «Σύσταση» υπογραμμίζει την ανάγκη για καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των θρησκευτικών ακροτήτων μέσα από τη θρησκευτική εκπαίδευση.

Η Ευρωπαϊκή Σύσταση αναφέρεται εκτενώς στο ρόλο που κατέχουν οι εκπαιδευτικοί στην εξάλειψη του ρατσισμού και την ανάπτυξη της ελευθερίας κάθε ανθρώπου να επιλέγει τη θρησκεία του ή να αρνείται οποιαδήποτε θρησκευτική πίστη. Ειδικότερα οι συντάκτες του κειμένου αναγνωρίζουν ότι «σε όλη την Ευρώπη υπάρχει έλλειψη εκπαιδευτικών που διαθέτουν τα προσόντα να προσφέρουν συγκριτική διδασκαλία διαφορετικών θρησκειών» (άρθρο 10). Έτσι οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης απαιτείται να γνωρίζουν τον κόσμο και την ιστορία των θρησκειών των μαθητών, να έχουν

επιλέξει το κατάλληλο υλικό το οποίο θα χρησιμοποιήσουν και ποιες διδακτικές δραστηριότητες θα το εντάξουν στο μάθημα, ώστε να ενεργοποιήσει το ενδιαφέρον των μαθητών.

Αυτή η προσπάθεια αναφέρεται στη θρησκευολογική σπουδή και κατάρτιση των εκπαιδευτικών (άρθρο 13.2) και στηρίζεται στη χρήση επιστημονικών εργαλείων. Τα εργαλεία αυτά εξασφαλίζουν μια πιο αντικειμενική μάθηση, η οποία διακρίνεται από κάθε είδους προσηλυτισμό, κατήχηση και ανάδειξη μιας και μόνο θρησκευτικής παράδοσης. Πολύ περισσότερο, περιλαμβάνει την πραγματική και δίκαιη διερεύνηση του θρησκευτικού φαινομένου και των διάφορων θρησκευτικών εθίμων που μπορεί να συνυπάρχουν σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Σε αυτή την ενέργεια απαραίτητη είναι η βαθιά κατανόηση των αρχών του δια θρησκευτικού διαλόγου των κοινοτήτων (Τσιρέβελος, 2015) καθώς και των διαφόρων κοινωνικών και πολιτισμικών παραδόσεων που έχουν να κάνουν με τη θρησκεία (Καραμούζης, 2007:62).

Μάλιστα, το Συμβούλιο της Ευρώπης, λαμβάνοντας υπόψη τον πλουραλιστικό χαρακτήρα των σημερινών ευρωπαϊκών κοινωνιών που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στις αφίξεις μεταναστών και προσφύγων, προτείνει με σαφήνεια την «ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου κατάρτισης εκπαιδευτικών για συγκριτική μελέτη των θρησκειών» (άρθρο 13.3). Το Ινστιτούτο αυτό ουσιαστικά θα δημιουργήσει τις βασικές αρχές της επιστημονικής κατάρτισης.

Σε όλα τα παραπάνω απαιτείται να προστεθεί ότι «η Ευρωπαϊκή Ένωση δέχεται εκπαιδευτικούς όχι μόνο προσανατολισμένους σε μια θρησκευτική πίστη ή φορείς ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού υπόβαθρου, αλλά και εκείνους που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές, λογοτεχνικές ή ακόμη και θρησκευτικές παραδόσεις» (άρθρο 14.5). Η θέση αυτή συμφωνεί με μια ακόμη πανελλήνια έρευνα που διενεργήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν εκπαιδευτικοί (δάσκαλοι/δασκάλες, θεολόγοι), οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό αποδέχτηκαν ότι η Θρησκευτική Εκπαίδευση είναι σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητη από την προσωπική θρησκευτική πίστη. Επομένως οι εκπαιδευτικοί δεν είναι υποχρεωμένοι να ανήκουν σε μια θρησκευτικής κοινότητα ή να επιδιώκουν να μεταλαμπαδεύσουν την προσωπική τους ή την κυρίαρχη θρησκευτική πίστη του κάθε κράτους στους μαθητές. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν έχουν ως κύριο στόχο την κατήχηση, ούτε θεωρούν τους εαυτούς τους ως κατηχητές της επικρατούσας ή άλλης θρησκείας (Καραμούζης & Φωκίδης & Τσιρέβελος, 2019). Κυρίως θεωρούν ότι σκοπός της εκπαίδευσης που παρέχουν

είναι η γνωριμία με τις θρησκευτικές και πολιτισμικές ετερότητες και να απαλλαγθούν από στερεοτυπικές απόψεις, προκαταλήψεις, ρατσιστικές αντιλήψεις και μισαλλοδοξίες.

Επομένως η καλλιέργεια αντιρατσιστικών συμπεριφορών απαιτείται να απαρτίζεται από μια εκπαίδευση «με πιθανές προσεγγίσεις διδασκαλίας των θρησκειών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μέσω βασικών προτύπων, τα οποία πρέπει να ενταχθούν στα ποικίλα εκπαιδευτικά συστήματα». Ωστόσο, αποτελεί χρέος των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής ένωσης όλες αυτές οι συστάσεις να ξεκινήσουν από το δημόσιο σχολείο και να αναδείξουν το ρόλο του στην επικράτηση των δημοκρατικών ιδεωδών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

2.1 Ο ρόλος των Διευθυντών στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού

Είναι αναγνωρισμένο ότι στην Ελλάδα και σε αρκετές χώρες του εξωτερικού η φύση και το εύρος του ρατσισμού δεν ήταν καλά κατανοητή και ότι «οι διευθυντές και οι δάσκαλοι δεν ήταν καλά εφοδιασμένοι ώστε να αντιμετωπίσουν τις πιο συγκεκαλυμμένες εκφράσεις του ρατσισμού» (Cahill, [1996](#), p. 94). Η ρατσιστική συμπεριφορά δεν είναι πάντα εμφανής στα σχολεία και συχνά εκδηλώνεται με σιωπηρούς τρόπους. Ένα πολύ συχνό φαινόμενο είναι η αγνόηση ή και η συγκάλυψη ρατσιστικών επιθέσεων από άλλους μαθητές ή ακόμα και από τους ίδιους του καθηγητές. (Blackmore, 1989).

Όπως και σε κάθε οργανισμό, σε κάθε επιχείρηση, σε κάθε ομάδα έτσι και στο σχολείο ο ρόλος του σωστού ηγέτη είναι πολύ σημαντικός στην αντιμετώπιση προβλημάτων, πόσο μάλλον στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών επιθέσεων οι οποίες επηρεάζουν άμεσα τη ζωή της σχολικής κοινότητας και ξεχωριστά τη ζωή κάθε μαθητή. «Σε μια ρευστή εποχή σαν τη σημερινή, το σχολείο αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα, μετά την οικογένεια, για τη δημιουργία και ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών» (Μπαμπαλής, 2005). Αυτός ο ηγέτης είναι ο διευθυντής των σχολείων ο οποίος καλείται να ανταπεξέλθει και σε αυτό το δύσκολο ρόλο.

Στις λεγόμενες ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου, μετά από δεκαετίες συγκρούσεων και δημιουργίας αντιρατσιστικών κινημάτων, οι διακρίσεις παντός τύπου δια νόμου απαγορεύονται, τόσο εντός της κοινωνίας αλλά και εντός των σχολείων. Παρόλαυτα παρατηρείται ότι οι ανισότητες υπάρχουν ακόμα, αντίθετα συνεχίζουν να αποτελούν στοιχείο των σημερινών κοινωνιών. Ακόμα και σε κοινωνίες όπως η Ελλάδα που από πολύ παλιά αποτέλεσαν πολυπολιτισμικές κοινότητες συνύπαρξης ανθρώπων από διαφορετικές φυλές ή διαφορετικές μειονότητες, οι ανισότητες υπάρχουν ακόμα. Η εκπαίδευση, αποτελώντας έναν από τους βασικότερους θεσμούς κοινωνικοποίησης των νέων γενεών, δεν φαίνεται να μπορεί να μειώσει αυτό το χάσμα διαφορών. Μάλιστα, όπως φαίνεται από την αντίστοιχη ερευνητική βιβλιογραφία, αποτελεί χώρο διατήρησης διακρίσεων.

Ο ρόλος του διευθυντή του σχολείου είναι πολύ σημαντικός για την εφαρμογή μίας σύγχρονης, ποιοτικής και αποτελεσματικής διοίκησης, ώστε να υπάρξει μια ποιοτική βελτίωση και αναβάθμιση του τρόπου διδασκαλίας αλλά της διαδικασίας μάθησης που εφαρμόζεται στα σχολεία. Σύμφωνα με έρευνες ένα σημαντικός παράγοντας αποτελεσματικότητας ενός σχολείου αποτελεί η άσκηση σωστής ηγεσίας από τη μεριά του Διευθυντή (Pashiardis, 2000). Ο διευθυντής του σημερινού Ελληνικού σχολείου καλείται να ηγηθεί του περιορισμού και τελικά της εξάλειψης αυτών των διακρίσεων ανάμεσα στους μαθητές. Ένας ρόλος πολύ δύσκολος που απαιτεί από το διευθυντή εγρήγορση, συνεχή ενημέρωση και επιμόρφωση πάνω στα θέματα του σχολικού ρατσισμού. Ο διευθυντής πρέπει να ενημερώνεται και να ελέγχει τις συμπεριφορές των μαθητών και παράλληλα να συνεργάζεται σωστά και να καθοδηγεί τους εκπαιδευτικούς του σχολείου στις ενέργειες που πρέπει να γίνουν από τη μια για τη σωστή διαχείριση και από την άλλη στην πρόληψη και στον εκμηδενισμό των ρατσιστικών φαινομένων εντός του σχολείου.

Σε έρευνα που έγινε στη Νότια Αφρική σε καθηγητές και διευθυντές σχολείων εντόπισε ότι πολλά προσωπικά χαρακτηριστικά που επιδρούν στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα συμπεριφέρονται και έτσι αυξάνουν την πιθανότητα να γίνουν θύματα ή δράστες εκφοβισμού στο χώρο εργασίας. Τα στοιχεία αποκάλυψαν ότι ο εκφοβισμός επικρατεί σε σχολεία που είναι ιεραρχικά, γραφειοκρατικά και προσανατολισμένα σε κανόνες. Η αναποτελεσματική ηγεσία είναι ένας άλλος σημαντικός οργανωτικός παράγοντας που συμβάλλει στον εκφοβισμό στο χώρο εργασίας. Η μελέτη επίσης εντόπισε γενικούς κοινωνικούς παράγοντες που μπορούν να βοηθήσουν στη δημιουργία κλίματος που ενθαρρύνεται ο εκφοβισμός: η αναποτελεσματικότητα του συλλόγου των καθηγητών και την απροθυμία των συναδέλφων να υποστηρίξουν δημόσια θύματα.

2.2 Ο ρόλος των Διευθυντών στην οργάνωση επιμορφωτικών προγραμμάτων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του ρατσισμού

Η πρόληψη και η αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού απαιτεί συνεργασία των γονέων, μαθητών, των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών. Το σχολείο και η οικογένεια είναι οι σημαντικότεροι φορείς κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης προσωπικότητας των παιδιών. Τα φαινόμενα ρατσισμού εντός του σχολείου για να αντιμετωπιστούν θέλουν άμεση δράση τη

στιγμή που συμβαίνουν κάνοντας έτσι το ρόλο των εκπαιδευτικών και ειδικά των Διευθυντών πολύ δύσκολο.

«Ο Διευθυντής του σχολείου κατέχει τη συνολική ευθύνη της ομαλής και επιτυχής λειτουργίας του, το συντονισμό και έλεγχο των εκπαιδευτικών, την επίτευξη των στόχων που θέτει η εκπαιδευτική ηγεσία, την επαφή του σχολείου με τις προϊστάμενες αρχές και την τοπική κοινωνία» (Σαΐτης 2000: 245- 6). Ο Διευθυντής του σχολείου έρχεται σε επαφή με πολλές διαφορετικές ομάδες και άτομα της σχολικής κοινότητας, με διαφορετικές προσδοκίες το καθένα. Αποτελεί γεγονός ότι ο Διευθυντής σχολείου δεν μπορεί να φέρει μόνος του σε πέρας όλα τα καθήκοντα που απορρέουν από την διευθυντική του θέση, πρέπει να διαθέτει ικανότητες, ώστε να συντονίζει τις προσδοκίες των άλλων με τις δικές του σε μια περιεκτική και αποτελεσματική «αμοιβαία δέσμευση» (Σαΐτης, 2007:124).

Ιδιαίτερα στη σημερινή πραγματικότητα και τις συνθήκες συνεχών αλλαγών που βιώνουν τα ελληνικά σχολεία ο διευθυντής καλείται να κρατάει τις ισορροπίες και να έχει έναν συγκεκριμένο πλάνο πρόληψης και αντιμετώπισης των ρατσιστικών επιθέσεων. Διαπιστώνεται ότι ο Διευθυντής πρέπει να επιμορφώνεται συνεχώς σχετικά με θέματα ηγεσίας, το ρατσισμό και την παιδοψυχολογία καθώς και να ενθαρρύνει τους εκπαιδευτικούς να ακολουθούν την ίδια επιμόρφωση. Καλείται ως ηγέτης να προωθή την απελευθέρωση των επαγγελματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων του εκπαιδευτικού. Οι εκπαιδευτικοί, όπως είναι γνωστό, αποτελούν πολύ σημαντικά πρότυπα διαμόρφωσης της προσωπικότητας των παιδιών. Επομένως η στάση τους, και η συμπεριφορά τους πάνω στο θέμα του ρατσισμού, με τη σωστή καθοδήγηση των διευθυντών, θα δημιουργήσει ένα θετικό κλίμα στο σχολείο και θα διδάξει στα παιδιά αξίες σεβασμού του εαυτού τους καθώς και των υπολοίπων. Οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές πρέπει μέσω της συμπεριφοράς τους να καλλιεργήσουν τα παιδιά ώστε να έχουν κριτική σκέψη, να ακούν πριν μιλήσουν, να προσεγγίζουν θετικά το διαφορετικό και όχι με φόβο καθώς και να αποβάλουν τις προκαταλήψεις που μπορεί να τους διακατέχουν από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον.

Το σχολείο αποτελεί ένα χώρο κοινωνικοποίησης των μαθητών όπου θα φύγουν από το οικογενειακό περιβάλλον και θα έρθουν σε επαφή με το διαφορετικό. Μέσα στο σχολείο οι μαθητές πρέπει να μάθουν να ζουν με το διαφορετικό. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να υπερβούν τα δικά τους όρια, όσον αφορά προκαταλήψεις και στερεότυπα. Για να μπορέσουν να προωθήσουν την αντιρατσιστική εκπαίδευση, πρέπει να αναγνωριστεί και να γίνει σεβαστή η επαγγελματική τους κατάσταση και να ενισχυθεί θετικά η αυτοεκτίμησή τους. Η διεύθυνση

του σχολείου από τη μία πλευρά και οι φορείς χάραξης εκπαιδευτικής πολιτικής από την άλλη οφείλουν να τους στηρίξουν και να τους παρέχουν μέσα για την εισαγωγή καινοτόμων μορφών διδασκαλίας και μάθησης.

Συμπερασματικά ο Διευθυντής ενός σχολείου αποτελεί το συνδεδετικό κρίκο ανάμεσα σε γονείς, μαθητές και εκπαιδευτικούς. Οι Διευθυντές και οι εκπαιδευτικοί καλούνται, μέσω των γνώσεων που θα μεταδώσουν, να δημιουργήσουν του μελλοντικούς πολίτες εφοδιασμένους με ικανότητες και δεξιότητες, έτοιμους να εργαστούν ατομικά και συλλογικά με σκοπό την καταπολέμηση και εξάλειψη των ρατσιστικών φαινομένων. Οι απόψεις και οι στάσεις των Διευθυντών δε πρέπει απλά να συντελούν στη μείωση του ρατσισμού αλλά και να εμπνέουν καθηγητές και μαθητές να ενστερνιστούν την ίδια αντιρατσιστική συμπεριφορά.

2.3 Τακτικές πρόληψης και αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού από την πλευρά του Διευθυντή

Ο σχολικός ρατσισμός είναι ένα σοβαρό πρόβλημα στα σχολεία, και πολλές φαινόμενα ρατσισμού μεταξύ των μαθητών θα μπορούσαν να σταματήσουν αμέσως μόλις ξεκινήσουν εάν οι εκπαιδευτικοί είχαν σωστή και άμεση παρέμβαση. Οι παρεμβάσεις αυτές είναι ωστόσο σπάνιες ή αναποτελεσματικές διότι οι καθηγητές συνήθως δεν είναι παρόντες όταν εμφανίζεται το περιστατικό ή δεν μαθαίνουν ποτέ για αυτό. Έρευνες έχουν δείξει ότι μόνο το 30 με 50% των θυμάτων ανέφερε σε έναν καθηγητή για τον ρατσισμό που δέχθηκε (Paradies, Y., Harris, R., & Anderson, I., 2008). Αλλά ακόμη και όταν οι καθηγητές παρατηρούν άμεσα το φαινόμενο, οι ενέργειές τους για να σταματήσουν τα περιστατικά δεν είναι πάντα επιτυχείς.

Επομένως, είναι σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να μάθουν πρώτον πώς να ανιχνεύουν ένα φαινόμενο ρατσιστικής επίθεσης στα σχολεία, δεύτερον πώς να αντιμετωπίσουν τα θύματα, τους θύτες και τους παρευρισκόμενους και τρίτον πώς να αποτρέψουν τέτοια φαινόμενα πριν καν συμβούν. Εδώ καλείται ο Διευθυντής, ως το πιο σημαντικό πρόσωπο της σχολικής μονάδας, όχι μόνο να οργανώσει προγράμματα παρέμβασης κατά του σχολικού ρατσισμού, αλλά και να ενθαρρύνει τους εκπαιδευτικούς να πάρουν πρωτοβουλίες πάνω στο θέμα

Ο σχολικός ρατσισμός ορίζεται ως ένα υποσύνολο άμεσης ή έμμεσης επιθετικής συμπεριφοράς που απαρτίζεται από σκόπιμη βλάβη, επαναλαμβανόμενες επιθετικές πράξεις

και κατάχρηση δύναμης. Οι μελέτες δείχνουν ότι οι εκπαιδευτικοί παρά την επιμόρφωση πάνω στο θέμα, σε καθημερινά φαινόμενα, δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιορίσουν εάν ένα περιστατικό αποτελεί ρατσιστική επίθεση. Οι εκπαιδευτικοί είναι πιο πιθανό να αναγνωρίσουν το ρατσισμό όταν η συμπεριφορά που επιδεικνύεται από τους θύτες είναι άμεση παρά όταν είναι έμμεση. Οι εκπαιδευτικοί αξιολογούν επίσης τις σωματικές και λεκτικές επιθέσεις ως πιο σοβαρές από τον κοινωνικό αποκλεισμό. Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί συχνά δεν δίνουν αρκετή έμφαση στο γεγονός ότι ο ρατσισμός συνήθως δεν είναι ένα μεμονωμένο περιστατικό αλλά μάλλον συμβαίνει επαναλαμβανόμενα. Εάν ο ίδιος ο Διευθυντής του σχολείου δεν είναι υποστηρικτικός και ενεργός στο θέμα του ρατσισμού τότε την ίδια στάση θα ακολουθήσουν και οι καθηγητές. Είναι σημαντικό και απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν καλύτερα τι είναι ο ρατσισμός. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να μάθουν πώς μπορεί να εντοπιστεί ο ρατσισμός σε κάθε περίπτωση.

Είναι πολύ σημαντικό ο Διευθυντής να δημιουργήσει κλίμα αποθάρρυνσης του σχολικού ρατσισμού καθώς και ένα υγιές κλίμα συνεργασίας με τους μαθητές και να διασφαλίσει ότι κάθε μέλος της σχολικής κοινότητας έχει τη δυνατότητα να εκφράζεται ελεύθερα, ενώ παράλληλα του παρέχονται ισάξιες ευκαιρίες έκφρασης μέσω της συμμετοχής σε ανοιχτές συζητήσεις για θέματα ρατσισμού ή τη διοργάνωση εκδηλώσεων (πολιτιστικών, αθλητικών κ.ά.). Επιπλέον είναι απαραίτητο να φροντίσει για την ανάπτυξη και εφαρμογή προγραμμάτων που στοχεύουν στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των μαθητών, της εμπιστοσύνης στον εαυτό τους, της γνώσης και της ικανότητας διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους, στην ευρύτερη επιμόρφωση τους ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούν στρατηγικές και τεχνικές ελέγχου της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων τους, να μπορούν να εξασκηθούν στην απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και να κατακτήσουν την ικανότητα κατανόησης του τρόπου σκέψης του διαφορετικού και συνεργατικής επίλυσης προβλημάτων στον κοινωνικό τους χώρο.

Η μεγαλύτερη ανάγκη στην εκπαίδευση είναι να μάθουν οι καθηγητές πώς να διεξάγουν αποτελεσματικές συνομιλίες με μαθητές που έχουν υπάρξει θύματα ή θύτες. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει εάν αντιληφθούν το περιστατικό να έχουν σοβαρή στάση και να έχουν μεγάλη ενσυναίσθηση με τα θύματα.

Το πιο σημαντικό όμως είναι να γίνει η σωστή πρόληψη του σχολικού ρατσισμού και ο Διευθυντής του σχολείου καλείται να χτίσει αυτά τα θεμέλια. Η καλύτερη στρατηγική για την πρόληψη του ρατσισμού μακροπρόθεσμα είναι η εφαρμογή προγραμμάτων που βασίζονται σε πραγματικά περιστατικά εντός των σχολείων και όχι θεωρητικές αναλύσεις. Τα πιο

αποτελεσματικά προγράμματα εμπλέκουν τα σχολεία σε ένα πρόγραμμα σχολικής ανάπτυξης και στοχεύουν στην αλλαγή των πρακτικών στο σχολείο καθώς και στη δημιουργία μιας σχολικής κουλτούρα κατά του ρατσισμού με την πάροδο του χρόνου. Αυτά τα προγράμματα συνήθως προσφέρουν και προληπτικά και παρεμβατικά μέτρα. Επομένως, είναι κρίσιμο για τους εκπαιδευτικούς και τους Διευθυντές να είναι εξοικειωμένοι με προγράμματα που βασίζονται σε πραγματικά γεγονότα.

Σε μελέτες αναφέρεται ότι μια αποτελεσματική μέθοδος αντιμετώπισης του σχολικού ρατσισμού είναι η σύσταση ομάδας καθηγητών η οποία θα είναι άρτια εκπαιδευμένη ώστε να δράσει άμεσα σε περίπτωση ρατσιστικών επιθέσεων (Cross, B. E. ,2005· Prawat, R.S. ,1993).

Επιπλέον, για τη δημιουργία αντιρατσιστικής κουλτούρας από όλα τα μέλη του σχολείου, έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμα τα εργαστήρια με δράσεις κατά του ρατσισμού με τη συμμετοχή τόσο των μαθητών αλλά και των εκπαιδευτικών και των γονέων.

Συμπερασματικά ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας πρέπει να δημιουργήσει ένα κλίμα ομαδικότητας και καλής συνεργασίας εντός του σχολείου ώστε όλοι οι μαθητές να έχουν ίσες ευκαιρίες και ίσα δικαιώματα και να συμβιώνουν σε ένα ήρεμο και ειρηνικό σχολικό περιβάλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Ερευνητικός σκοπός και στόχοι

Η διερεύνηση του ρόλου του Διευθυντή όσον αφορά την αντιμετώπιση των φαινομένων του σχολικού ρατσισμού σε δείγμα εκπαιδευτικών και Διευθυντών συνιστά τον κύριο σκοπό της παρούσης ερευνητικής διαδικασίας. Αναλυτικότερα θα γίνει προσπάθεια ανάδειξης των απόψεων των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών για την υπάρχουσα κατάσταση στα σχολεία σχετικά με το ρατσισμό. Ακολούθως θα εξεταστούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την αποτελεσματικότητα των μέχρι τώρα ενεργειών στην αντιμετώπιση του φαινομένου καθώς και τις περεταίρω ενέργειες που πρέπει να γίνουν τόσο από τους Διευθυντές, όσο και από τους εκπαιδευτικούς, για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη αυτού του φαινομένου. Συγχρόνως, θα γίνει καταγραφή ενδελεχώς των προσωπικών-δημογραφικών στοιχείων των συμμετεχόντων του δείγματος.

Οι ειδικότεροι στόχοι της παρούσας έρευνας είναι οι εξής:

- α) Να εξεταστούν οι οπτικές των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών σχετικά με:
- i) το ποιες μορφές λαμβάνει ο ρατσισμός στα σύγχρονα ελληνικά σχολεία,
  - ii) το ποιοι είναι οι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων στα σχολεία,
  - iii) τη σημασία της άμεσης αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων,
  - iv) τη σημασία του ρόλου του Διευθυντή στην αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού καθώς και
  - v) τη σημασία της στάσης του Διευθυντή απέναντι στην καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού
- β) Να διερευνηθούν οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών σχετικά με:
- iii) τη μέχρι τώρα τακτική αντιμετώπισης των ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία,

- iv) την αποτελεσματικότητα των μέχρι τώρα ενεργειών στην αντιμετώπιση του φαινομένου καθώς και,
- v) τις περεταίρω ενέργειες που πρέπει να εφαρμοστούν για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη αυτού του φαινομένου.

3.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα, αυτά διευκρινίζουν τον προβληματισμό της έρευνας και εστιάζουν σε αυτόν. Η σημασία τους συνίσταται στο γεγονός ότι κατά κύριο λόγο εκφράζουν στον ερευνητή ποιες συγκεκριμένες πτυχές του ερευνητικού προβλήματος θα μελετήσει, κατά δεύτερο λόγο, τονίζουν τα στοιχεία που πρέπει να συλλεχθούν, τρίτον παρέχουν αντικειμενικότητα στη μελέτη και τέλος βοηθούν στο να καλυφθούν τα κενά στο σώμα της γνώσης (Kumar, 1999).

Τα ερωτήματα, στα οποία θα προσπαθήσουμε μέσω της στατιστικής ανάλυσης να δώσουμε απαντήσεις, είναι τα εξής:

1. Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών για το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία;
2. Ποιους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου του ρατσισμού εφαρμόζουν οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές των σχολείων καθώς και πόσο αποτελεσματικοί είναι αυτοί οι τρόποι;
3. Πόσο σημαντικό θεωρούν οι εκπαιδευτικοί το ρόλο του διευθυντή στην καταπολέμηση των ρατσιστικών συμπεριφορών εντός του σχολείου;

3.3 Επιλογή δείγματος – Δειγματοληπτική μέθοδος

Στόχος της δειγματοληπτικής διαδικασίας είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων για τη συμπεριφορά ενός πληθυσμού εξετάζοντας τη συμπεριφορά ενός δείγματος και όχι ολόκληρου του πληθυσμού καθώς ο ίδιος είναι πολύ μεγάλος και δεν είναι δυνατή η επικοινωνία με το σύνολο του. Πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στον τρόπο επιλογή δείγματος και δειγματοληπτικής μεθόδου, ώστε να υπάρχει αξία στη σημασία των αποτελεσμάτων (Κυριαζή, 2004)

Το παρόν δείγμα επιλέχθηκε με την διαδικασία της σκόπιμης δειγματοληψίας ή δειγματοληψίας κρίσης (Judgemental or Purposive Sampling) όσον αφορά το σκέλος του έντυπου ερωτηματολογίου και επιπλέον έγινε χρήση ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, το οποίο δημιουργήθηκε μέσω του Google Forms (βλ. Παραρτήματα)

Εξαιτίας του περιορισμού, για στελέχωση του δείγματος αποκλειστικά από εκπαιδευτικούς και Διευθυντές, αλλά και του χρονικού περιορισμού για το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της έρευνας, έγινε επιλογή της εν λόγω δειγματοληπτικής μεθόδου (σκόπιμη δειγματοληψία και έντυπο ερωτηματολόγιο) για να εξασφαλιστεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, κάνοντας χρήση και των δυνατοτήτων του Διαδικτύου με τη δημοσίευση και αποστολή του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε ικανό αριθμό εκπαιδευτικών. Όπως είναι γνωστόν, για να θεωρηθεί ένα δείγμα αντιπροσωπευτικό ολόκληρου του πληθυσμού, πρέπει είναι να έχει επιλεγεί με τυχαία δειγματοληψία.

Επομένως, τα ευρήματα, τα συμπεράσματα και οι εκτιμήσεις που προκύπτουν επιτρέπουν γενικεύσεις, δηλαδή εξαγωγή έγκυρων και αξιόπιστων συμπερασμάτων και σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι είναι αντιπροσωπευτικά στο σύνολο του πληθυσμού. Κατά συνέπεια, τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας δεν θα αφορούν μόνο το ερωτηθέν δείγμα αλλά υπό προϋποθέσεις θα μπορούν να γενικευτούν.

3.4 Δυσκολίες και περιορισμοί στην ποσοτική έρευνα

Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας μας εμφανίσθηκαν ορισμένα εμπόδια που οδήγησαν στους εξής περιορισμούς:

Το ερωτηματολόγιο (έντυπο και ηλεκτρονικό) περιλαμβάνει κυρίως ερευνητικές ερωτήσεις κλειστού τύπου της κλίμακας Likert. Είναι γνωστό ότι σε αυτού του τύπου τις ερωτήσεις είναι πάντοτε υπαρκτός ο κίνδυνος της τυχαίας απάντησης ή του «αθώου» ψέματος. Αντίθετα με τη συνέντευξη, το ερωτηματολόγιο δεν είναι ελαστικό και οι ερωτήσεις δε γίνεται να αλλάξουν ή να παραλειφθούν. Είναι σαφές επομένως ότι στο ερωτηματολόγιο χάνουμε ένα μέρος σημαντικών πληροφοριών που θα εξάγοντας από το προσωπικό ύφος απάντησης του κάθε ερωτηθέντα ίδιας απάντησης (από δύο υποκείμενα, σε ένα ερώτημα). Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε πως ο χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου είναι κατά μέσο όρο 15 λεπτά, όπως εξάλλου αναφέρεται και στην εισαγωγική σελίδα του, γεγονός που ίσως έφερε σε «δύσκολη» θέση όσους ερωτηθέντες περίμεναν να είναι συντομότερο.

3.5 Σχεδιασμός ερωτηματολογίου

Αφού καθορίσθηκε το πρόβλημα και διαμορφώθηκαν οι ερευνητικές υποθέσεις, επιλέχθηκε η δειγματοληπτική μέθοδος και οι κατάλληλες ερευνητικές τεχνικές. Ερευνητικό εργαλείο της συγκεκριμένης έρευνας αποτέλεσε το ερωτηματολόγιο έντυπης και ηλεκτρονικής μορφής, γιατί με αυτό επιτυγχάνεται η συλλογή πολυπληθών πληροφοριών και παρατηρήσεων από ικανοποιητικό αριθμό ατόμων σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ταυτόχρονα, το ερωτηματολόγιο βοηθάει στη διεξαγωγή συγκρίσεων, την ποσοτικοποίηση των δεδομένων και τις στατιστικές αναλύσεις των ευρημάτων που συλλέγονται, ενώ η ανωνυμία των ερωτηματολογίων εξασφαλίζει την ειλικρίνεια των απαντήσεων (Παπαναστασίου, 1996 Βάμβουκας, 1998 Κυριαζή, 2004).

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται, όπως προαναφέραμε, στο ερευνητικό μέρος από ερωτήσεις κλειστού τύπου. Υπάρχουν και δύο (2) ερωτήσεις ανοικτού τύπου οι οποίες είναι: Η Ειδικότητα των εκπαιδευτικών και η ενημέρωση που έχουν οι εκπαιδευτικοί όσον αφορά το σχολικό ρατσισμό. Τα βασικά πλεονεκτήματα ερωτήσεων κλειστού τύπου είναι ότι είναι

σύντομες στη δομή τους, απαιτούν λίγο χρόνο στη συμπλήρωση τους και υπάρχει περισσότερο κατανοητή δομή και ευκολότερη συμπλήρωση. Το τελευταίο έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί δεν υπάρχει μεγάλη πιθανότητα απόρριψης του ερωτηματολογίου. Υπάρχει επιπλέον για τον ερευνητή εύκολη κωδικοποίησης και επεξεργασίας των πληροφοριών. Επίσης, σαφές μειονέκτημα αποτελεί το γεγονός ότι στις κλειστές ερωτήσεις υπάρχει πιθανότητα οι απαντήσεις να είναι ατελείς και δε δίνουν τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης, σε μεγάλο βαθμό, των ερωτηθέντων (Φίλιας, 2004 Παπαναστασίου, 1996 Javeau, 1996).

3.6 Λογισμικό επεξεργασίας δεδομένων και χαρακτηριστικά μεταβλητών

Η δειγματοληπτική έρευνα απασχόλησε ένα δείγμα 152 ατόμων. Αρχικά συγκεντρώθηκαν τα ερευνητικά δεδομένα και ακολούθως πραγματοποιήθηκε η διαδικασία της λειτουργικοποίησης, με την οποία μετατρέπονται οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις σε μεταβλητές. Κατόπιν έγινε η κωδικοποίηση των δεδομένων και η καταχώρησή τους σε ένα αρχείο δεδομένων SPSS (data file). Ύστερα υλοποιήθηκε η στατιστική τους επεξεργασία-ανάλυση και στο τέλος έγινε η περιγραφική και επαγωγική παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Για καθεμία ξεχωριστά μεταβλητή- ερώτηση (item) του μέρους Β: Βασικές Ερωτήσεις Ερωτηματολογίου (Ερευνητικά ερωτήματα) χρησιμοποιήθηκε η ακόλουθη βαθμολογική κλίμακας Likert (Κωδικοποίηση):

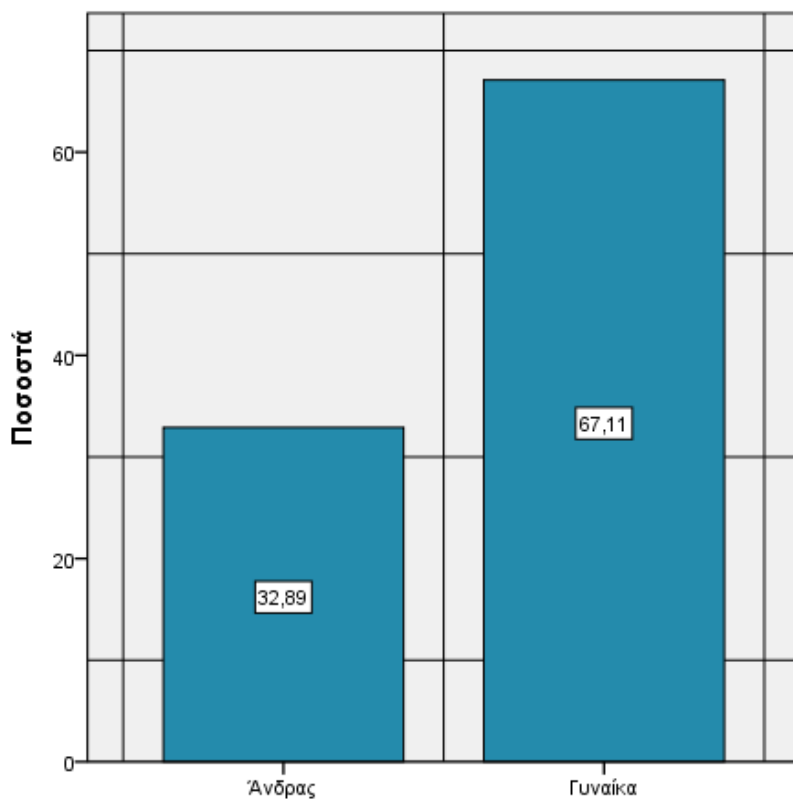
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1	2	3	4	5

Πίνακας 3.1. Κλίμακα κωδικοποίησης ερευνητικού μέρους ερωτηματολογίου

3.8 Δείγμα της έρευνας

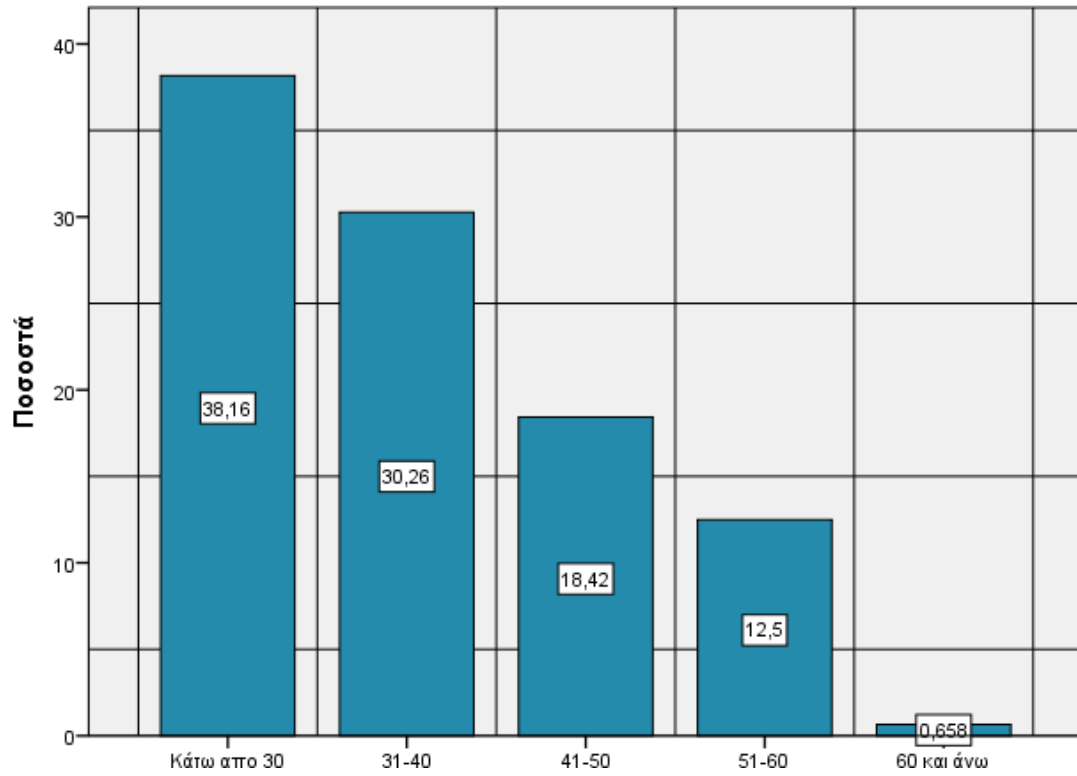
Το Δείγμα της παρούσας έρευνας όπως προαναφέρθηκε ανήλθε στους 152 εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το 85,5% (N=130) δεν ασκούν χρέη Διευθυντή ενώ το 14,5% (N=22) ασκούν.

Σχετικά με το φύλο των συμμετεχόντων, οι γυναίκες εκπαιδευτικοί αποτελούν την πλειοψηφία (67,1% , N=102), ενώ οι άνδρες εκπαιδευτικοί αποτελούν μόλις το 32,9% (N=50) (Διάγραμμα 3.1).

Διάγραμμα 3.1. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το φύλο των ερωτηθέντων

Αναφορικά με την ηλικία των ερωτηθέντων, το 38,2% (N=58) είναι κάτω από 30, το 30,3% (N=46) είναι 31-40, το 18,4% (N=28) είναι 41-50, το 12,5% (N=19) είναι 51-60 και το 0,7% (N=1) είναι 60 και άνω (Διάγραμμα 3.2).

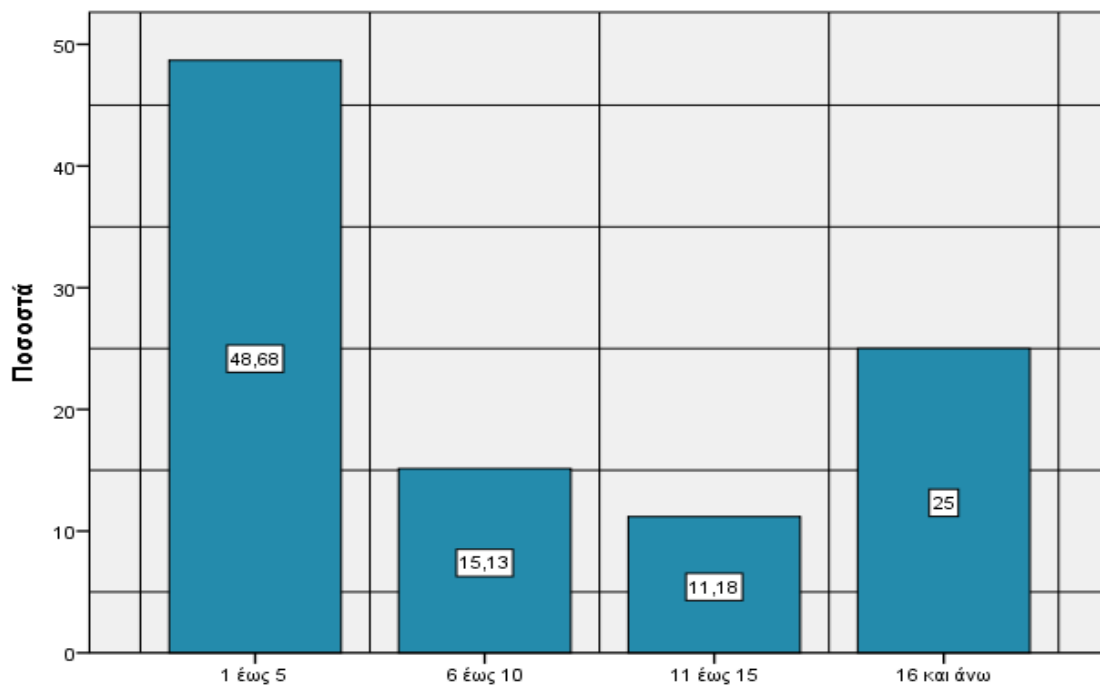
Διάγραμμα 3.2. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την ηλικία των εκπαιδευτικών

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται ο αριθμός υποκειμένων και το ποσοστό ανά ειδικότητα των εκπαιδευτικών.

Ειδικότητα Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
ΠΕ01 ΘΕΟΛΟΓΟΙ	3	2,0
ΠΕ02 ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ	29	19,1
ΠΕ03 ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΙ	12	7,9
ΠΕ04.01 ΦΥΣΙΚΟΙ	7	4,6
ΠΕ04.02 ΧΗΜΙΚΟΙ	4	2,6
ΠΕ04.04 ΒΙΟΛΟΓΟΙ	6	3,9
ΠΕ05 ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ	1	,7
ΠΕ06 ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ	1	,7
ΠΕ12.01 ΠΟΛΙΤΟΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ	1	,7
ΠΕ23 ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	2	1,3
ΠΕ25 ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΝΟΣΗΛΕΥΤΕΣ	1	,7
ΠΕ60 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ	5	3,3
ΠΕ70 ΔΑΣΚΑΛΟΙ	14	9,2
ΠΕ71 ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΕΙΔ. ΑΓΩΓΗΣ	2	1,3
ΠΕ80 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	23	15,1
ΠΕ86 ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	38	25,0
ΠΕ87.07 ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ	2	1,3
ΠΕ89.01 ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	1	,7
Σύνολο	152	100,0

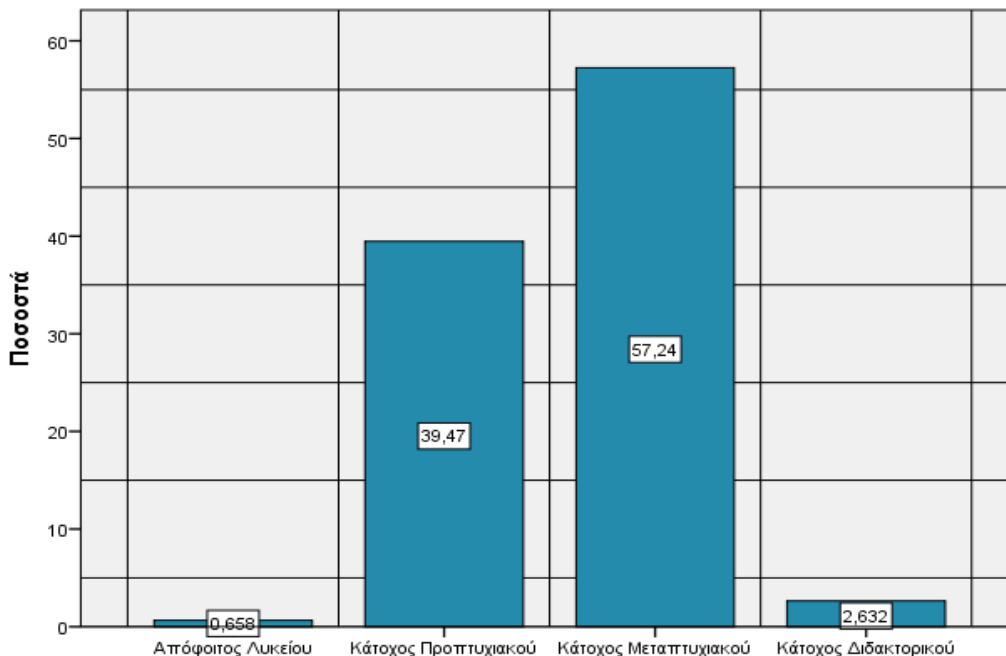
Πίνακας 3.2: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την Ειδικότητα των Εκπαιδευτικών

Σχετικά με τα χρόνια που ασκούν το επάγγελμά τους οι εκπαιδευτικοί, το 48,7% (N=74) απάντησε 1-5 χρόνια, το 15,1% (N=23) απάντησε 6-10 χρόνια, το 11,2% (N=17) απάντησε 11-15 χρόνια και το 25,0% (N=38) απάντησε 16 και πάνω χρόνια (Διάγραμμα 3.3)

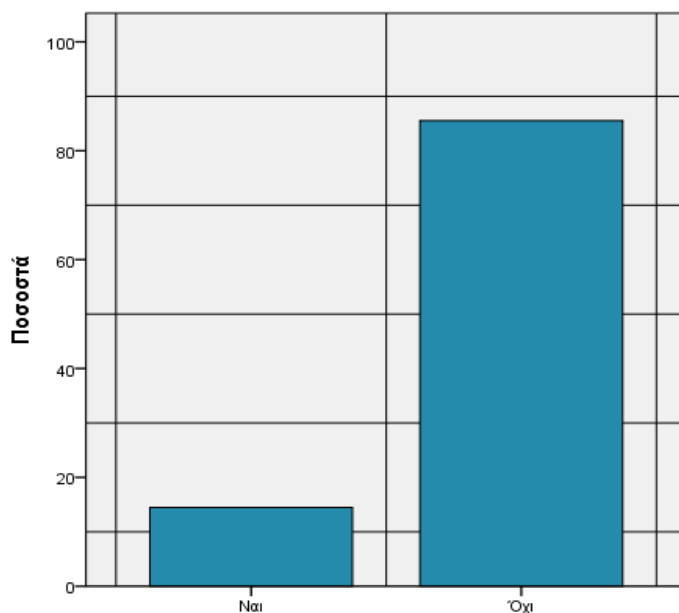
Διάγραμμα 3.3. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς τα χρόνια Υπηρεσίας των Εκπαιδευτικών

Ως προς το μορφωτικό επίπεδο των εκπαιδευτικών, το 40,2% (N=61) είναι κάτοχοι πρώτου πτυχίου, το 57,2% (N=87) έχει μεταπτυχιακό, και το 2,6% (N=4) έχει διδακτορικό (Διάγραμμα 3.4).

Διάγραμμα 3.4. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το Μορφωτικό Επίπεδο των Εκπαιδευτικών

Από το δείγμα των απαντήσεων, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.5, παρατηρήθηκε ότι το 14,5 % (N=22) των εκπαιδευτικών ασκεί χρέη Διευθυντή/ντριας στο σχολείο όπου εργάζονται ενώ το 85,5 % (N=130) Όχι.

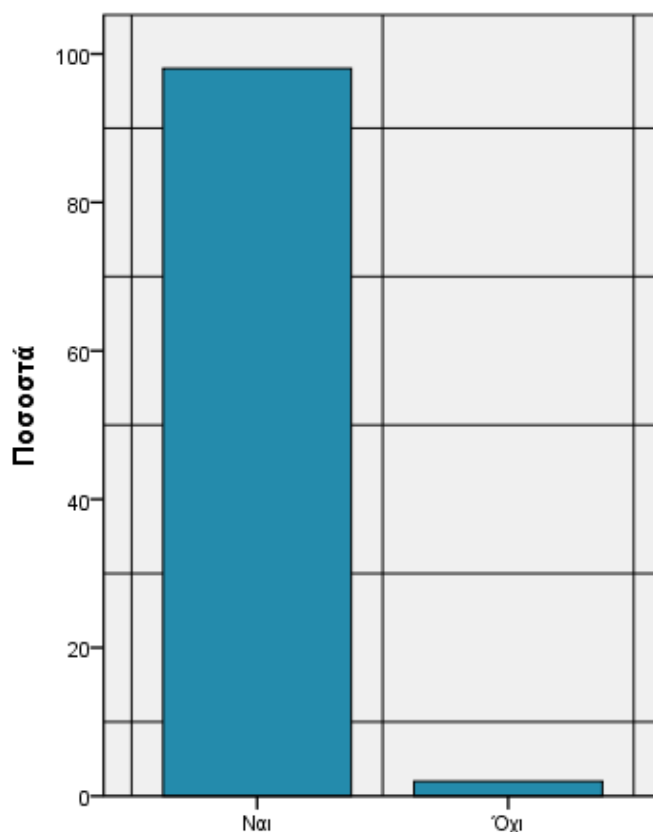

Διάγραμμα 3.5. Κατανομή Ποσοστών (%) ως το αν ασκούν οι εκπαιδευτικοί χρέη Διευθυντή/ντριας

3.9 Αντιλήψεις εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού στο Σχολικό Περιβάλλον

Στην ενότητα που ακολουθεί θα γίνει η αποτύπωση των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών για το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία. Οι εκπαιδευτικοί και οι Διευθυντές κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις από την καθημερινή τους εργασία σχετικά με τη συχνότητα εμφάνισής του φαινομένου, τους λόγους εμφάνισής του, το ρόλο κάθε φορέα στην αντιμετώπισή του και κυρίως στο ρόλο των Διευθυντών. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται αναλυτικά με διαγραμματική αναπαράσταση και αντίστοιχο σχολιασμό.

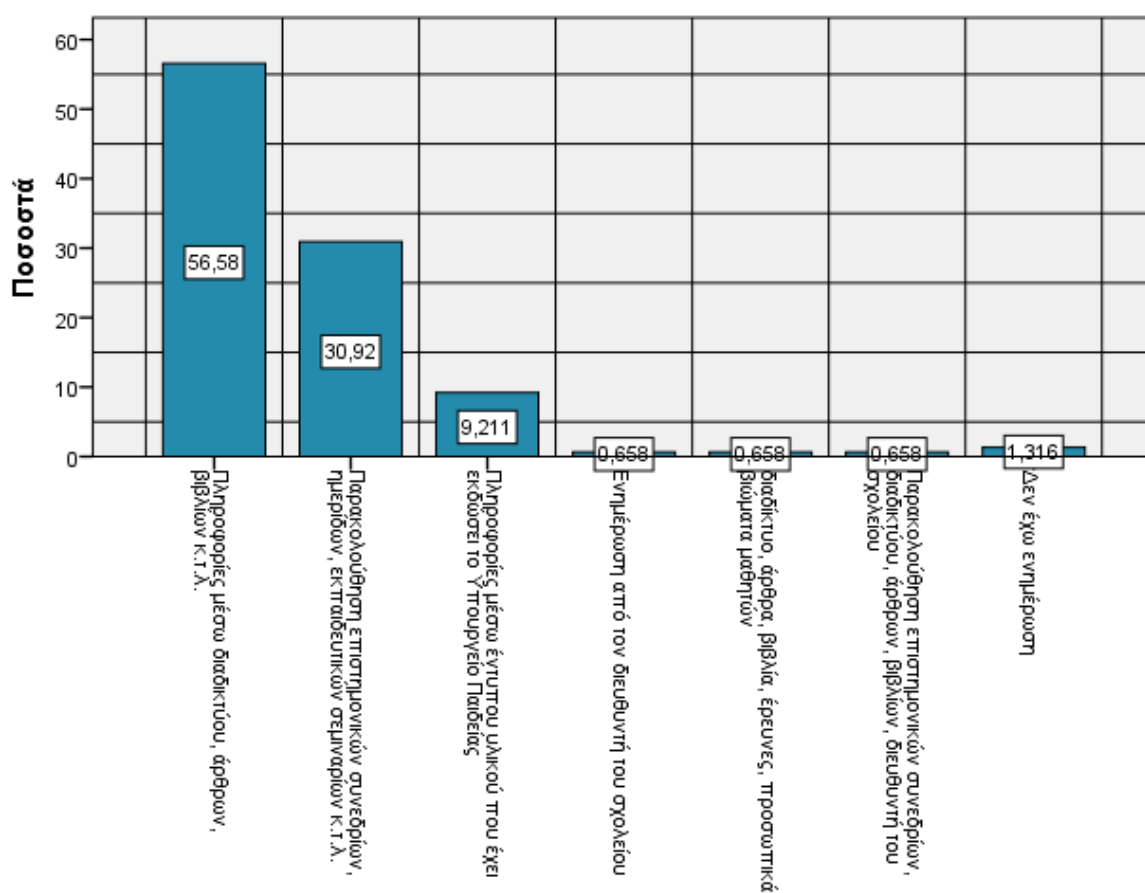
Από το δείγμα των απαντήσεων (Διάγραμμα 3.6) παρατηρούμε ότι το 98,03% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών είναι ενήμερο για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο ενώ το 1,98 όχι.

Διάγραμμα 3.6. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν είναι οι εκπαιδευτικοί ενημερωμένοι σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού.

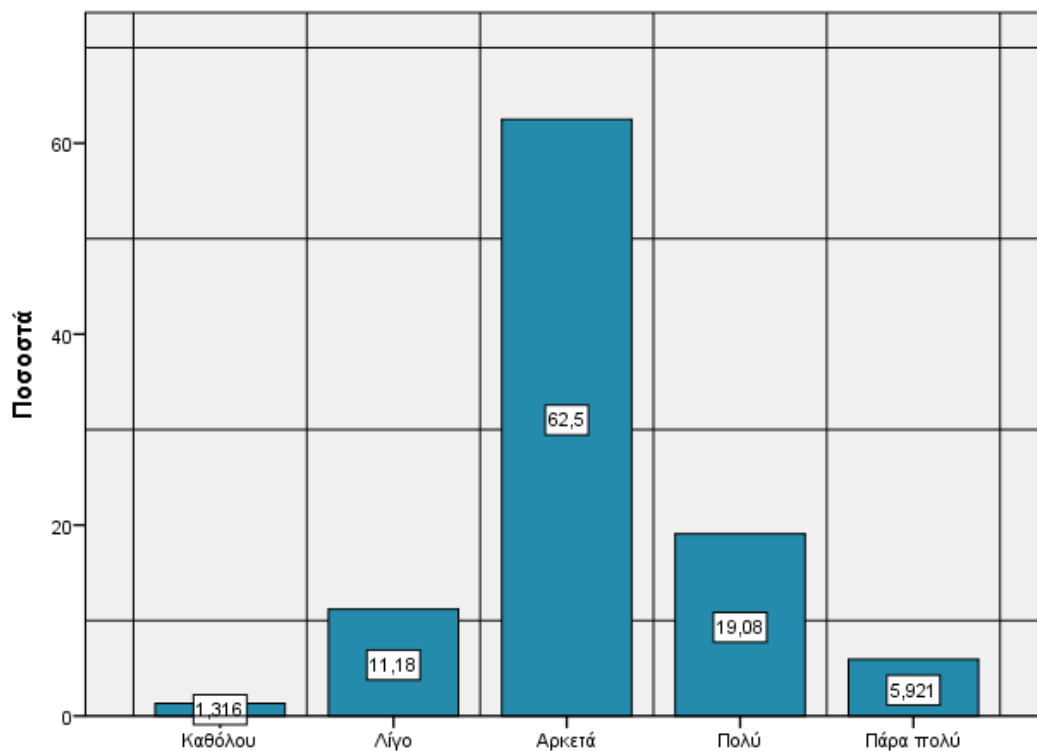

Από το δείγμα των απαντήσεων (Διάγραμμα 3.7) παρατηρούμε ότι το 56,58% των ερωτηθέντων έχουν ενημερωθεί σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού από το διαδίκτυο, άρθρα, βιβλία κλπ., το 30,92% έχει παρακολουθήσει σεμινάρια επιστημονικών συνεδρίων, ημερίδες, εκπαιδευτικά σεμινάρια κλπ., το 9,21% έχει πληροφορηθεί μέσω έντυπου υλικού που έχει εκδώσει το Υπουργείο Παιδείας, το 0,65% έλαβε κάποια ενημέρωση από το Διευθυντή του σχολείου, το 0,65% συνδυαστικά από διαδίκτυο, άρθρα, βιβλία, έρευνες και προσωπικά βιώματα μαθητών, το 0,65% από συνέδρια, διαδίκτυο, άρθρα, βιβλία και ενημέρωση από το διευθυντή του σχολείου και το 1,31% δεν έχει λάβει κάποια ενημέρωση.

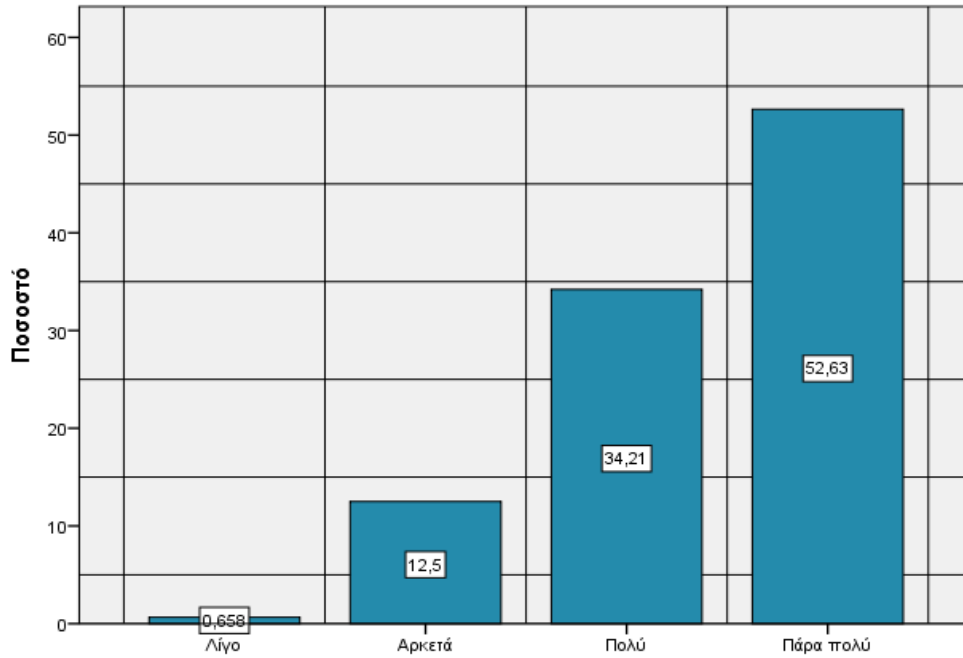
Διάγραμμα 3.7. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς τα είδη ενημέρωσης εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού.

Από το επόμενο διάγραμμα (Διάγραμμα 3.8) γίνεται αντιληπτό ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι συμβαίνουν αρκετά συχνά φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στα Ελληνικά σχολεία. Συγκεκριμένα το 1,31% θεωρεί ότι τέτοια φαινόμενα δε συμβαίνουν καθόλου συχνά, το 11,18% απάντησε λίγο συχνά, το 62,5% απάντησε αρκετά συχνά, το 19,08% απάντησε πολύ συχνά και το 5,92% απάντησε «Πάρα πολύ» συχνά.

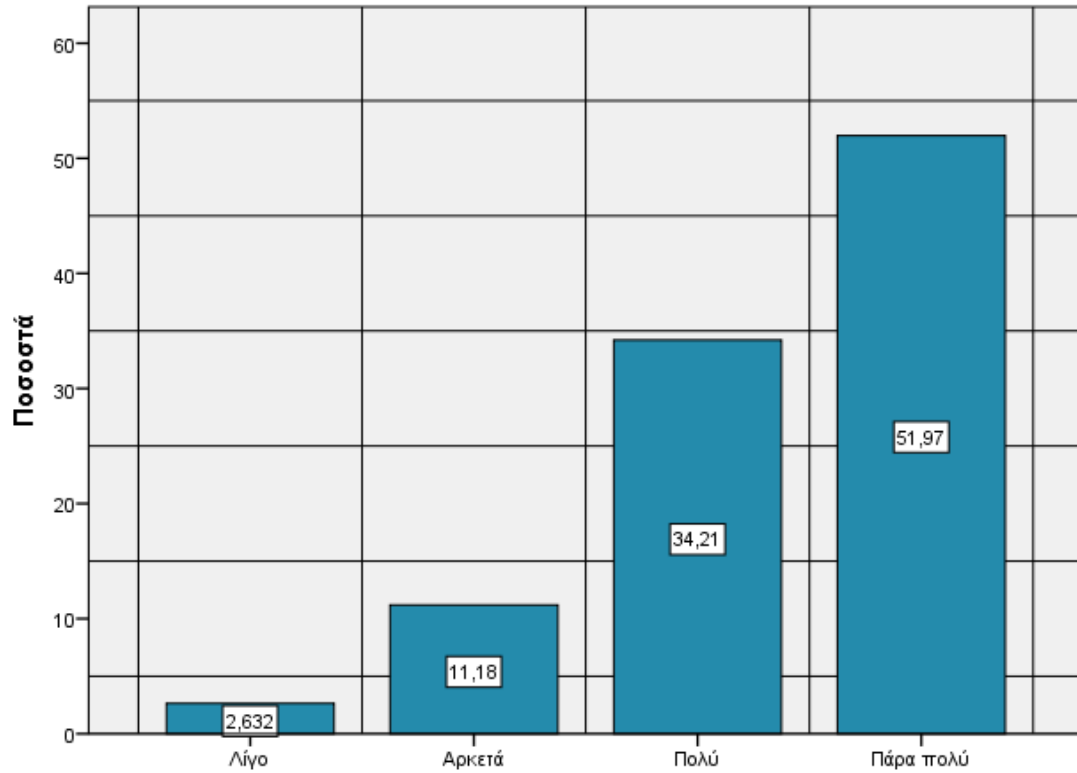
Διάγραμμα 3.8. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς τη άποψη των εκπαιδευτικών για τη συχνότητα εμφάνισης φαινομένων σχολικού ρατσισμού

Στο ερώτημα για το αν οι επιπτώσεις του σχολικού ρατσισμού είναι σημαντικές η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών απάντησε «Πάρα πολύ» και «Πολύ», 52,63% και 34,21% αντίστοιχα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.9.

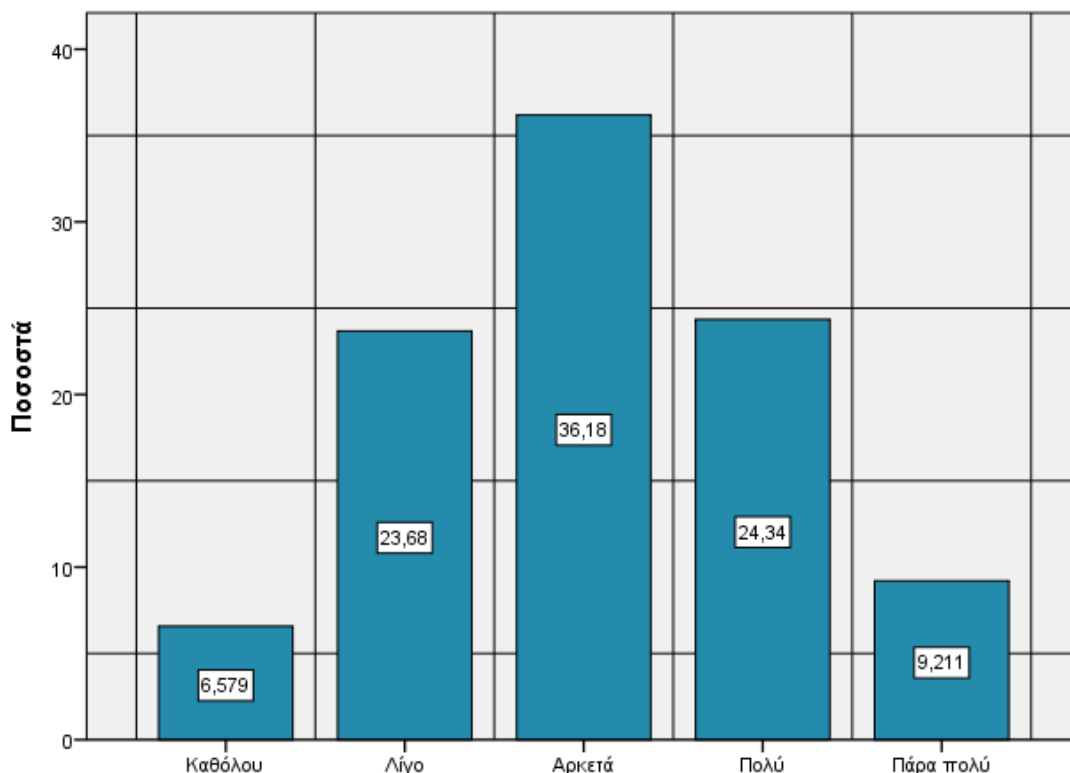
Διάγραμμα 3.9. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το πόσο σημαντικές είναι οι επιπτώσεις του σχολικού ρατσισμού.

Όπως προκύπτει από την επισκόπηση του Διαγράμματος 3.10 το 2,63% των εκπαιδευτικών πιστεύει ότι ο ρόλος των Διευθυντών στην αντιμετώπιση και επίλυση του σχολικού ρατσισμού είναι λίγο σημαντικός, το 11,18% αρκετά σημαντικός, το 34,21% πολύ σημαντικός και το 51,97% πάρα πολύ σημαντικός.

Διάγραμμα 3.10. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του/της διευθυντή/ριας στην αντιμετώπιση και εξάλειψη του σχολικού ρατσισμού.

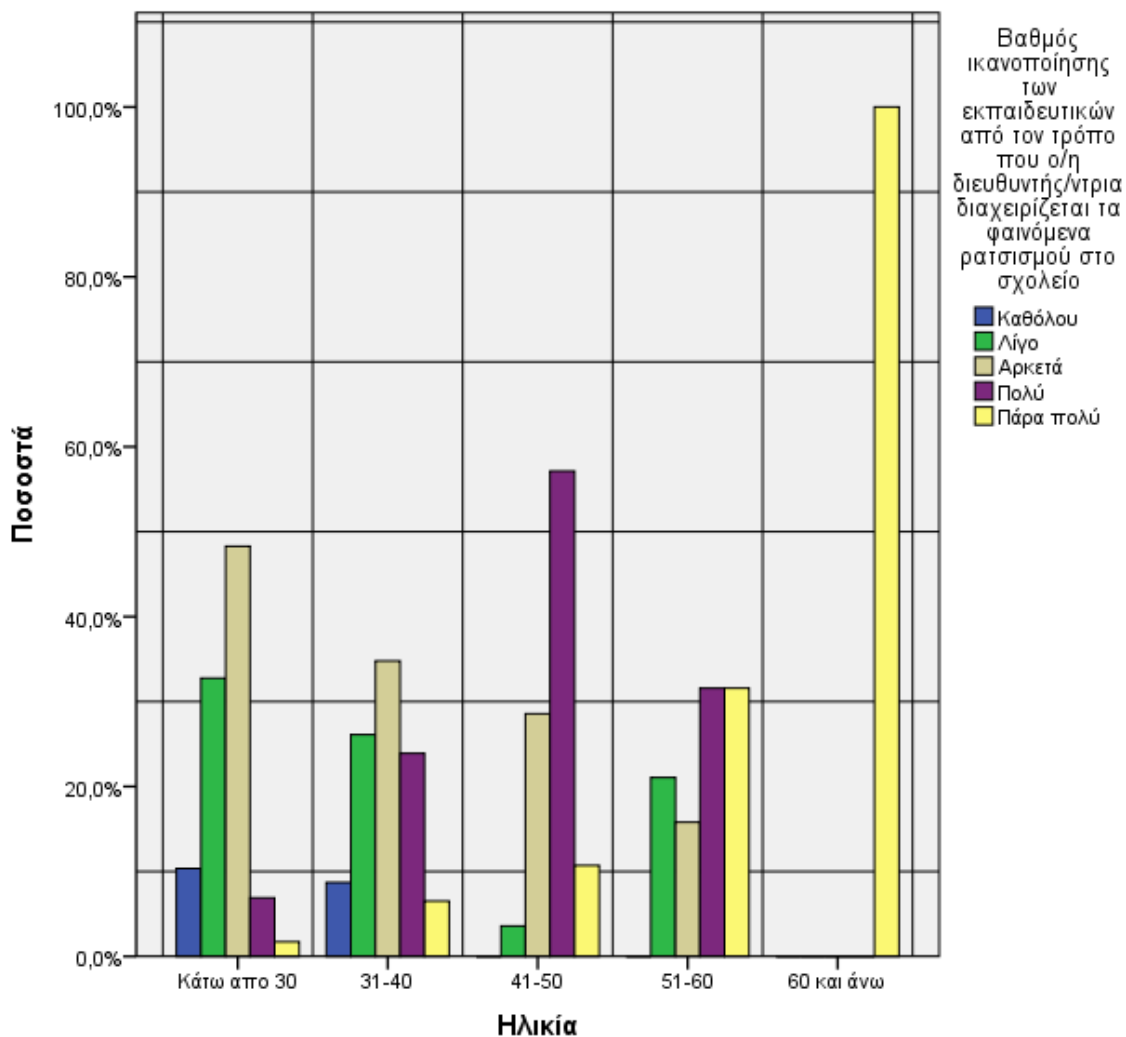
Οι εκπαιδευτικοί όπως παρατηρήσαμε από το παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 11) κατά 36,18% είναι αρκετά ικανοποιημένοι από το τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο, το 24,34% είναι πολύ ικανοποιημένο και μόλις το 9,21% είναι πάρα πολύ ικανοποιημένο. Αντιθέτως το 23,68% απάντησε «Λίγο» και το 6,58% «Καθόλου».

Διάγραμμα 3.11. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο

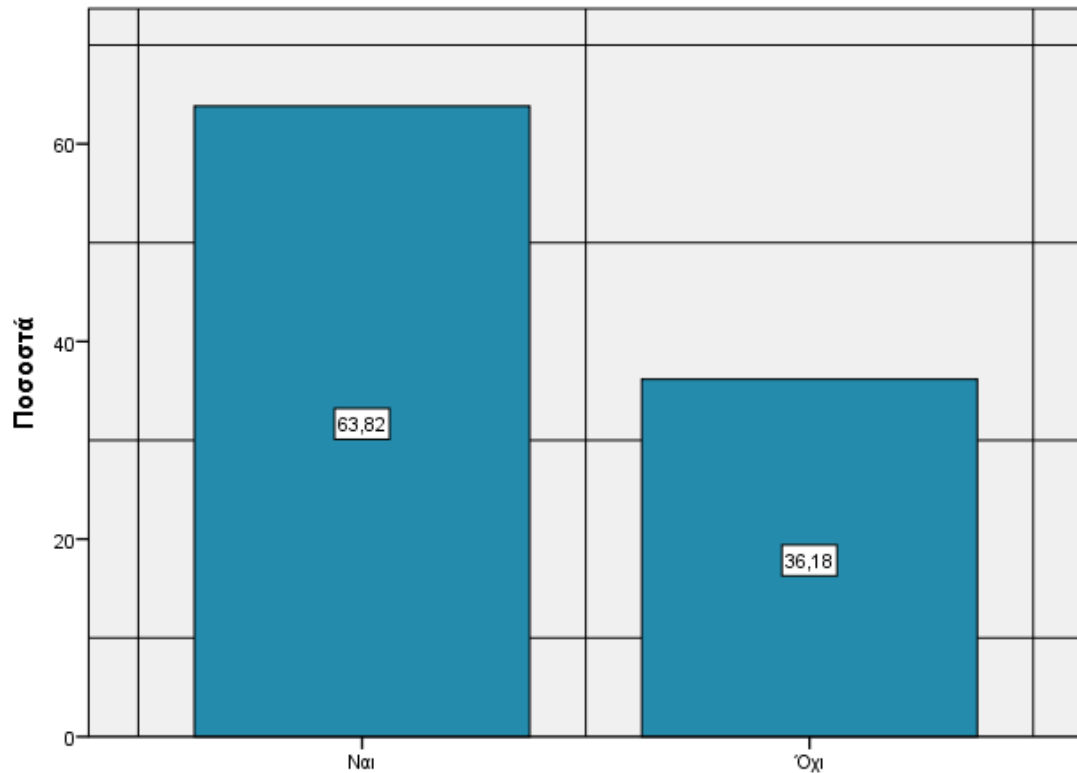
Στο Διάγραμμα 3.12 φαίνεται η ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο σε σχέση με την ηλικία τους. Η πλειοψηφία των νέων εκπαιδευτικών, έως την ηλικία των 40 απάντησαν ότι δεν είναι τόσο ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο οι Διευθυντές διαχειρίζονται τα φαινόμενα ρατσισμού. Συγκεκριμένα το 43,1% των εκπαιδευτικών κάτω από 30 ετών απάντησε «Καθόλου» έως «Λίγο», ενώ το 48,3% απάντησε «Αρκετά». Οι εκπαιδευτικοί ηλικίας 31-40 απάντησαν σε ποσοστό 34,8% «Καθόλου» έως «Λίγο» και το 34,8% απάντησε «Αρκετά». Αντίθετα οι εκπαιδευτικοί ηλικίας άνω των 40 απάντησαν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι είναι πολύ ικανοποιημένοι από τον τρόπο διαχείρισης του φαινομένου από τη μεριά των Διευθυντών. Συγκεκριμένα το 67,8% των εκπαιδευτικών ηλικίας 41-50 απάντησε «Πολύ» έως «Πάρα πολύ»

ικανοποιημένο και το 63,2% των εκπαιδευτικών ηλικίας 51-60 απάντησε επίσης πολύ έως «Πάρα πολύ» ικανοποιημένο.

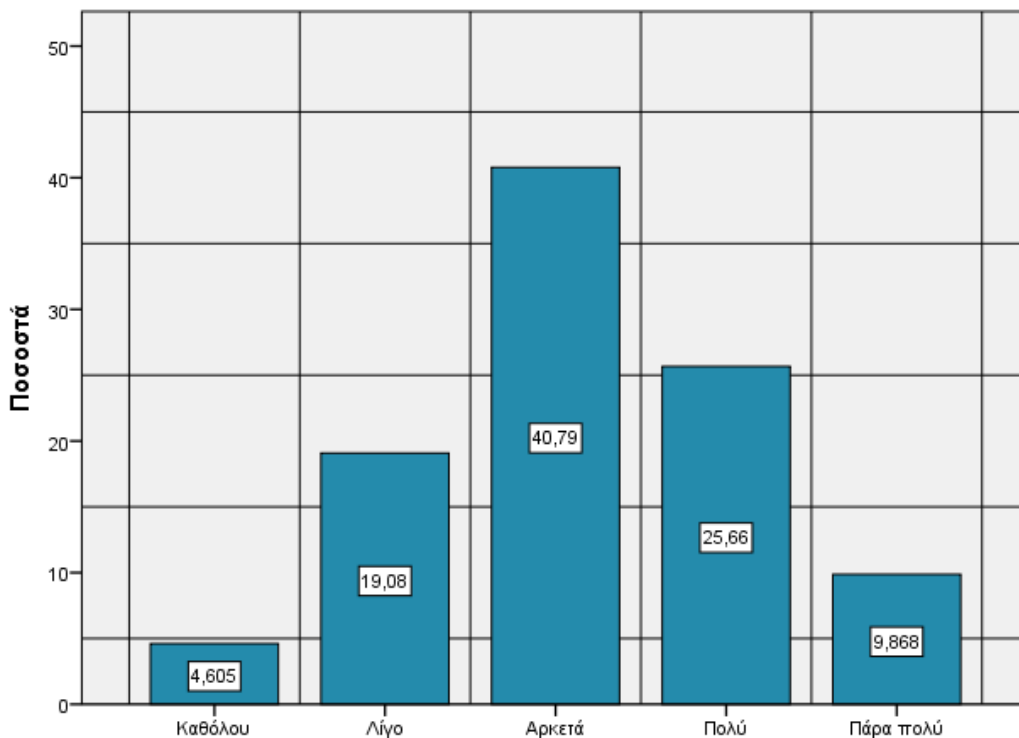
Διάγραμμα 3.12. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο σε σχέση με την ηλικία τους

Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί στην πλειοψηφία τους, 63,82% απάντησαν ότι θα διαχειρίζονταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο οι ίδιοι οι ερωτηθέντες αν ήταν αυτοί διευθυντές/ντριες ενώ το 36,18% απάντησε ότι δε θα έκανε κάποια διαφορετική διαχείριση του φαινομένου (Διάγραμμα 3.13).

Διάγραμμα 3.13. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο οι ίδιοι οι ερωτηθέντες αν ήταν αυτοί διευθυντές/ντριες

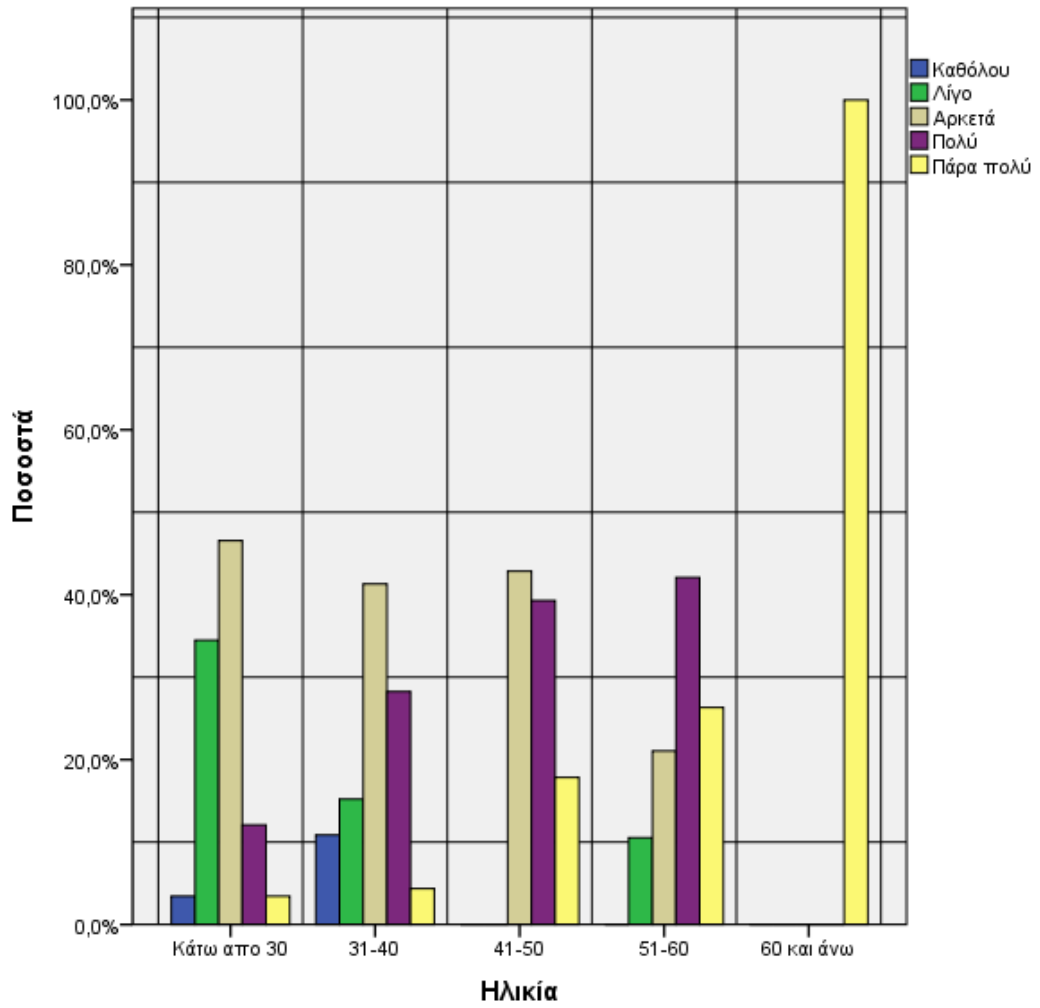
Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα, το 4,60% των εκπαιδευτικών απάντησε ότι ο/η διευθυντής/ντρια δε δρα καθόλου έγκαιρα και αποφασιστικά για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού, 19,08% απάντησε «Λίγο», το 40,79% απάντησε «Αρκετά», το 25,66% «Πολύ» και μόλις το 9,88% απάντησε «Πάρα πολύ».

Διάγραμμα 3.14. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού.

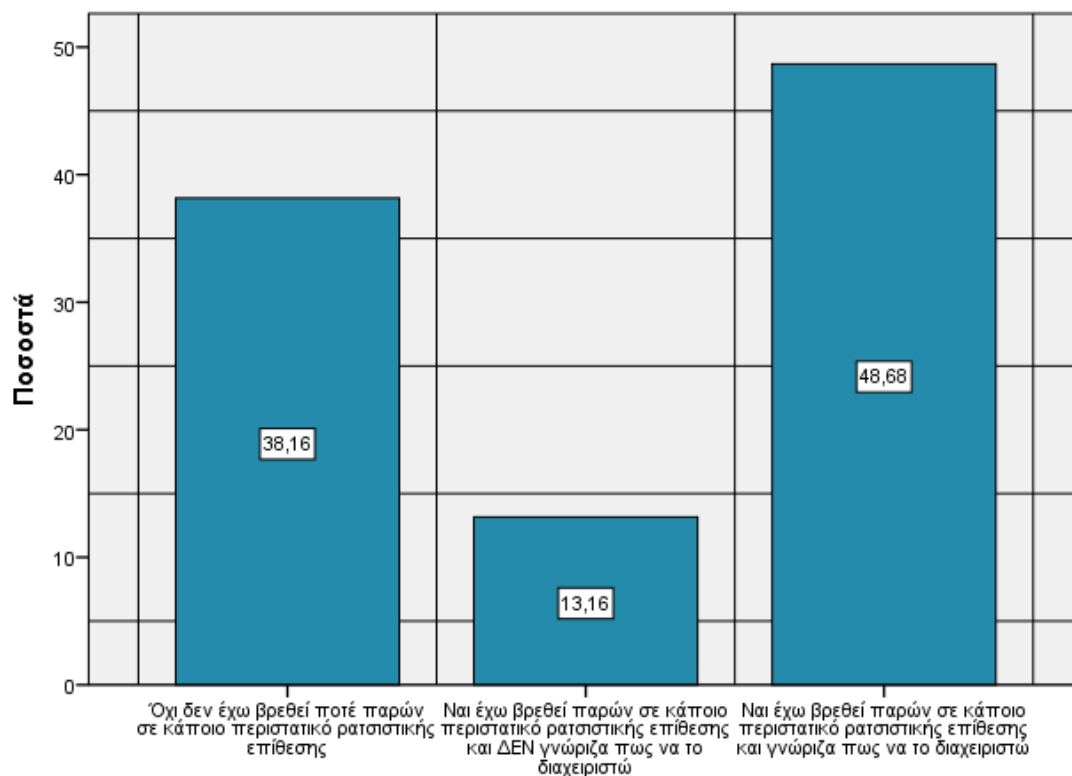
Στο Διάγραμμα 3.15 παρουσιάζεται η άποψη των εκπαιδευτικών για το αν ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού σε σχέση με την ηλικία τους. Οι εκπαιδευτικοί ηλικίας κάτω των 30 απάντησαν κατά 37,9% «Καθόλου» έως «Λίγο» και κατά 46,6% «Αρκετά». Επίσης οι ερωτηθέντες ηλικίας 31-40 απάντησε κατά 26,2% «Καθόλου» έως «Λίγο» και το 41,3% «Αρκετά». Σε αντίθεση οι εκπαιδευτικοί μεγαλύτερης ηλικίας φαίνεται να πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι οι Διευθυντές των σχολείων δρουν με έγκαιρο και αποτελεσματικό τρόπο για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί ηλικίας 41-50 απάντησαν όλοι από «Αρκετά» έως «Πάρα πολύ» και το μεγαλύτερο ποσοστό, 57,1%, «Πολύ» έως «Πάρα πολύ». Οι ερωτηθέντες ηλικίας 51-60 απάντησαν κατά 68,4% «Πολύ» έως «Πάρα πολύ».

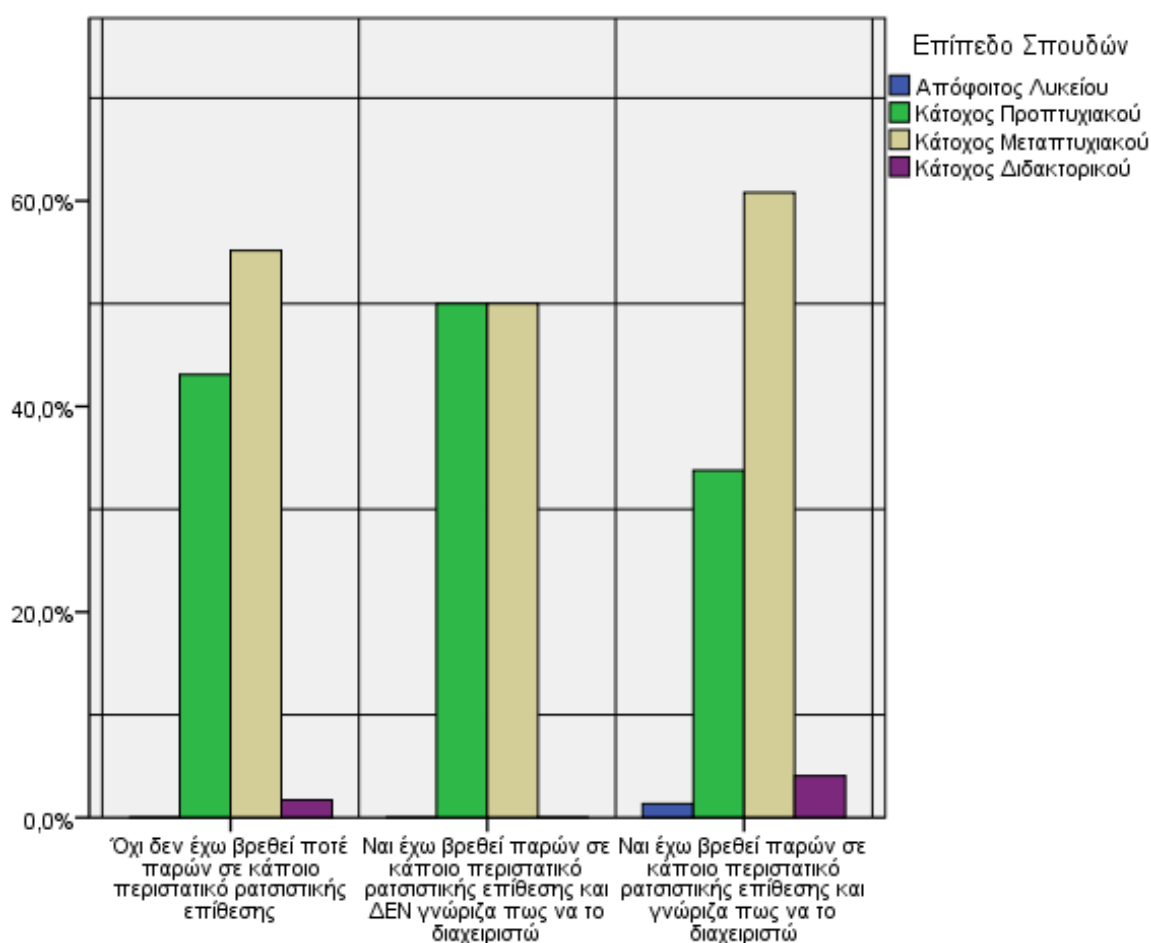
Διάγραμμα 3.15. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού σε σχέση με την ηλικία τους

Στην ερώτηση αν έχουν βρεθεί ποτέ παρόντες οι εκπαιδευτικοί σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση το 48,68% απάντησε ότι υπήρξε μάρτυρας τέτοιου περιστατικού και ήξερε πως να το διαχειριστεί ενώ το 13,16% των εκπαιδευτικών δε γνώριζαν πως να το διαχειριστούν. Το 38,16% δήλωσε ότι δεν έχει βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο αντίστοιχο περιστατικό.

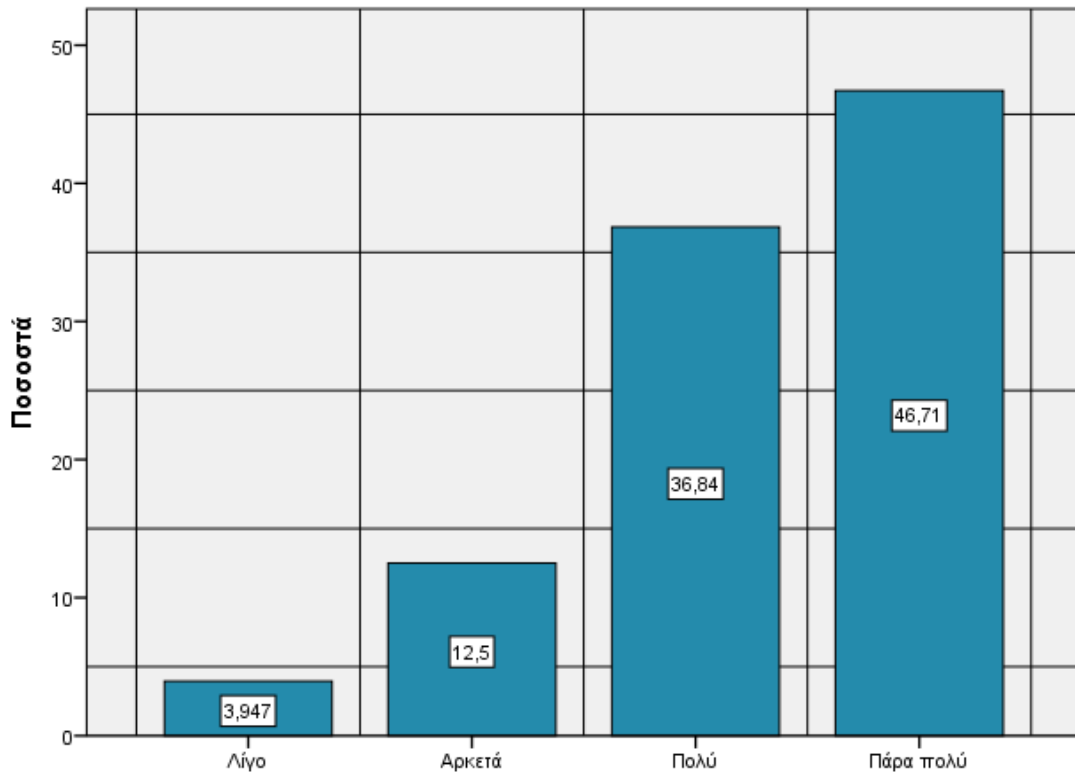
Διάγραμμα 3.16. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν έχουν βρεθεί ποτέ οι εκπαιδευτικοί παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση.

Στο Διάγραμμα 3.17 φαίνεται η απάντηση των εκπαιδευτικών για το αν έχουν βρεθεί ποτέ παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους. Από το διάγραμμα φαίνεται ότι το ποσοστό των εκπαιδευτικών που έχουν συνεχίσει την εκπαίδευσή τους και σε κάποιο μεταπτυχιακό και παράλληλα γνώριζαν πώς να διαχειριστούν μια κατάσταση ρατσιστικής επίθεσης είναι διπλάσιο (60,8%) σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι είναι κάτοχοι μόνο προπτυχιακού τίτλου.

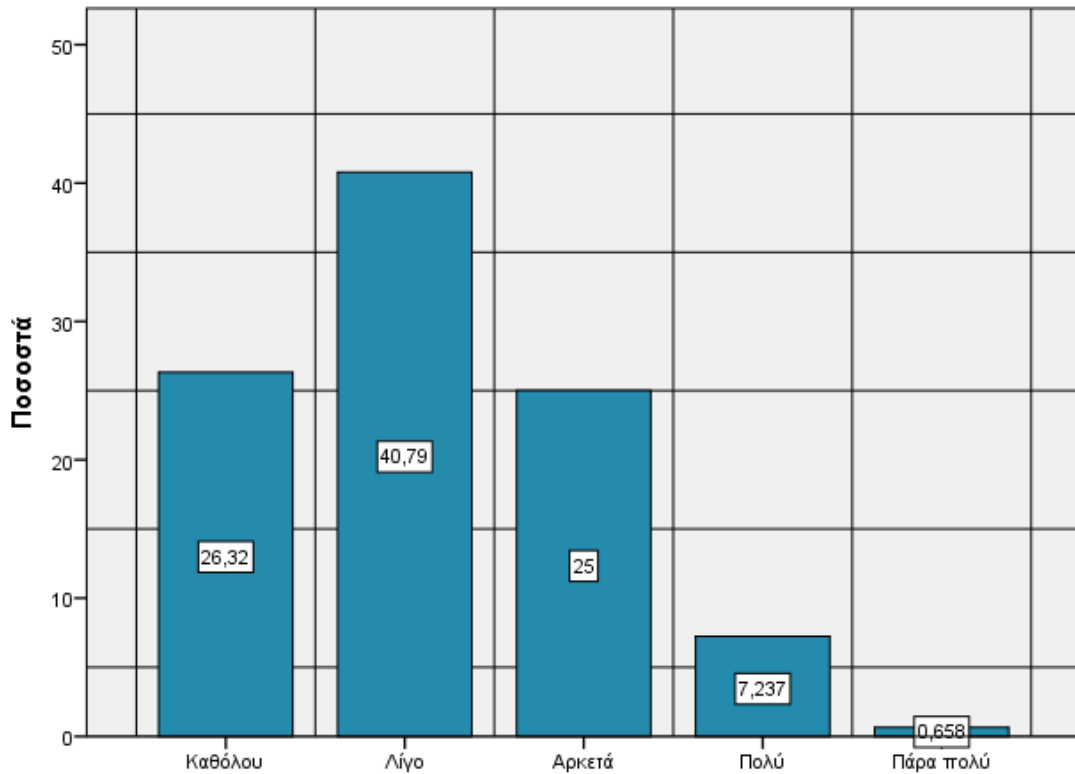
Διάγραμμα 3.17. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν έχουν βρεθεί ποτέ οι εκπαιδευτικοί παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους.

Στη συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν για το αν πιστεύουν ότι χρειάζεται κάποια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο. Το 46,71% απάντησε ότι είναι πάρα πολύ απαραίτητη κάποια αντίστοιχη εκπαίδευση, το 36,84% απάντησε «Πολύ» απαραίτητη, το 12,5 απάντησε «Αρκετά» απαραίτητη και το 3,94 απάντησε «Λίγο».

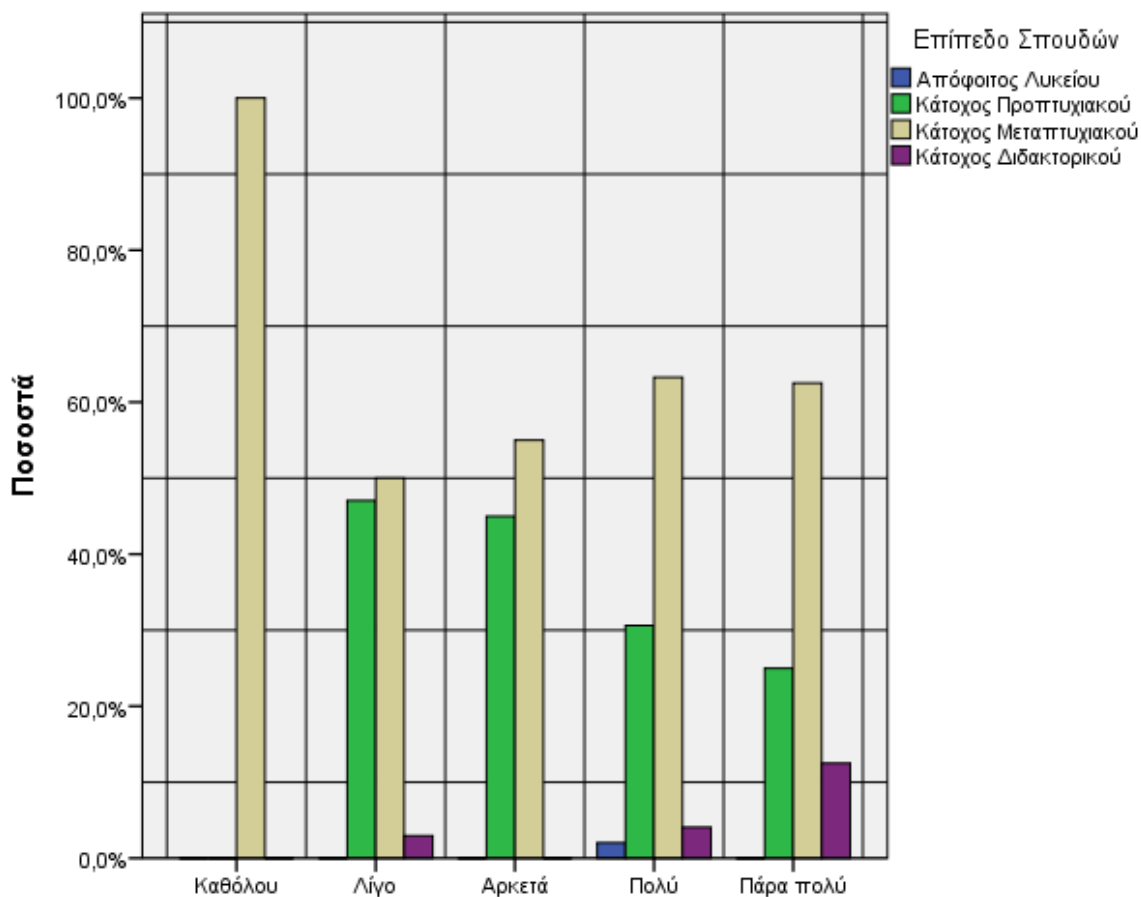
Διάγραμμα 3.18. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν χρειάζεται κάποια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Διευθυντές/ντριες οργανώνουν συχνά επιμορφωτικά σεμινάρια για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο ρατσισμού στο σχολείο. Συγκεκριμένα το 26,32% απάντησε «Καθόλου» και το 40,79% απάντησε «Λίγο». Αντίθετα το 25% απάντησε «Αρκετά» συχνά ενώ μόλις το 7,23% και το 0,65 % απάντησε αντίστοιχα «Πολύ» και «Πάρα πολύ».

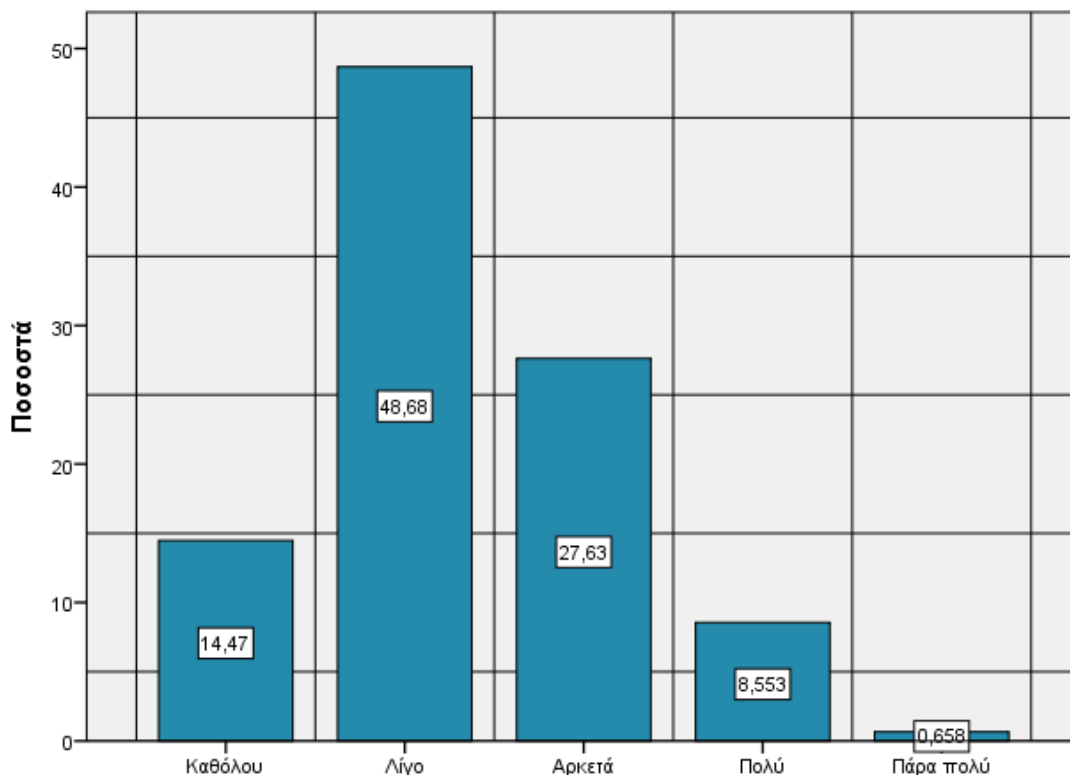
Διάγραμμα 3.19. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το πόσο συχνά οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια επιμορφωτικά σεμινάρια για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο ρατσισμού στο σχολείο.

Στο διάγραμμα 3.20 φαίνεται ο βαθμός ετοιμότητας στον οποίο βρίσκονται οι εκπαιδευτικοί όταν συμμετέχουν στην αντιμετώπιση ενός περιστατικού ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους. Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι είναι κάτοχοι προπτυχιακού απάντησαν «Πολύ» και «Πάρα πολύ» σε ποσοστό 30,6% και 25% αντίστοιχα. Εν αντιθέσει με τους κατόχους μεταπτυχιακού οι οποίοι απάντησαν «Πολύ» και «Πάρα πολύ» σε ποσοστό 62,5% αντίστοιχα.

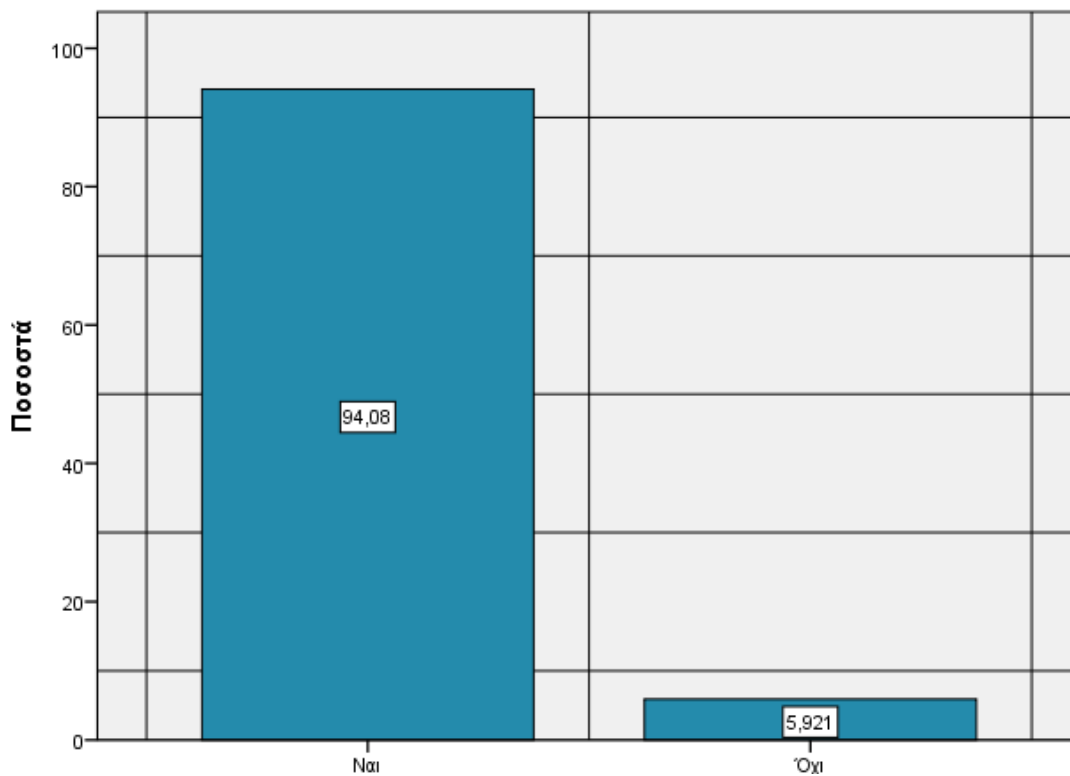
Διάγραμμα 3.20. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το βαθμό ετοιμότητας στον οποίο βρίσκονται οι εκπαιδευτικοί όταν παρεμβαίνουν για να αντιμετωπίσουν ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους

Σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι 63,35% των ερωτηθέντων απάντησε δε καλούνται καθόλου έως σπάνια ειδικοί σύμβουλοι για να ενημερώσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο.

Διάγραμμα 3.21. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το πόσο συχνά καλούνται ειδικοί σύμβουλοι για να πληροφορίσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο.

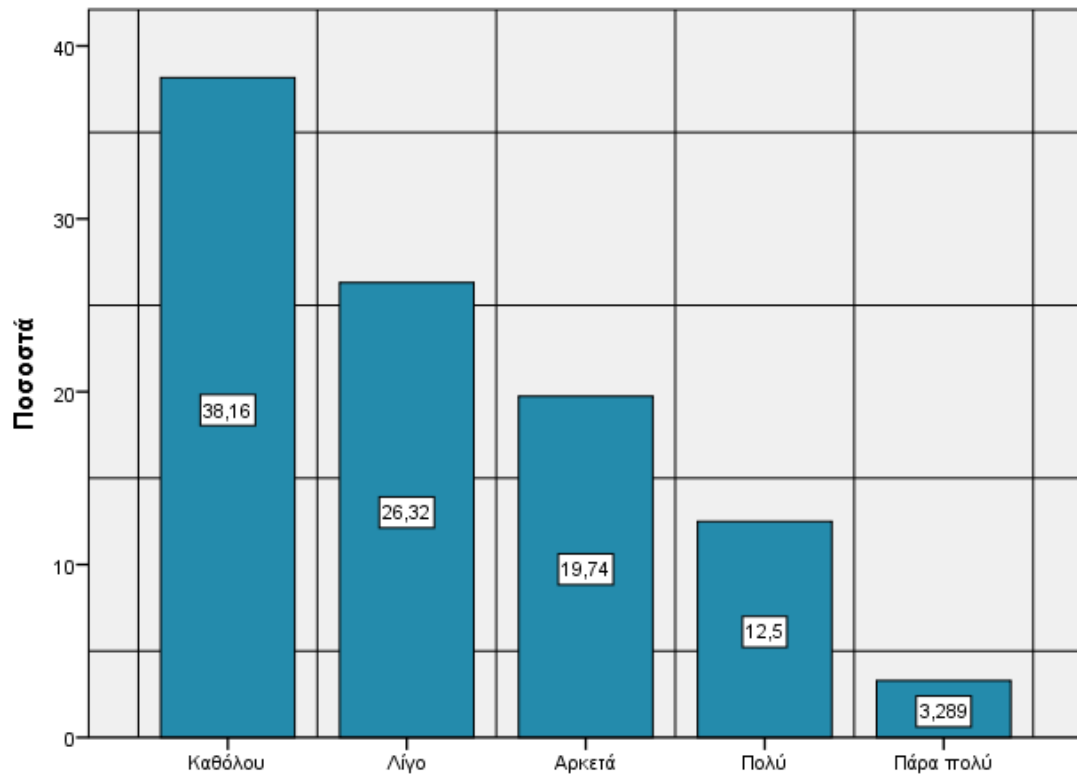
Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί απάντησαν σε ποσοστό 94,08% ότι είναι απαραίτητο να οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια εκδηλώσεις για να ενημερωθούν οι γονείς των μαθητών της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο.

Διάγραμμα 3.22. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το είναι απαραίτητο να οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια εκδηλώσεις για να ενημερωθούν οι γονείς των μαθητών της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο.

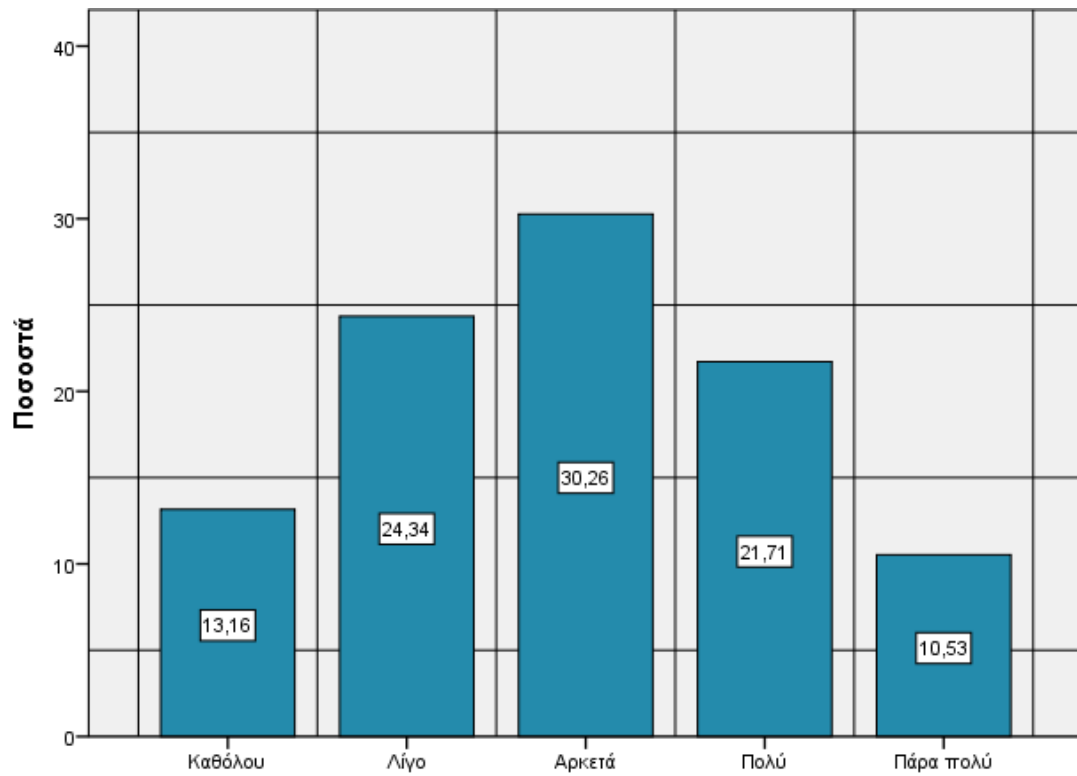

Πέραν από το ρόλο του/της Διευθυντή/ντριας για την αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού, οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν αν οργανώνουν με δική τους πρωτοβουλία προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού. Το 64,48% απάντησε «Λίγο» έως «Καθόλου» και μόνο το 15,78% απάντησε «Πολύ» έως πάρα «Πολύ».

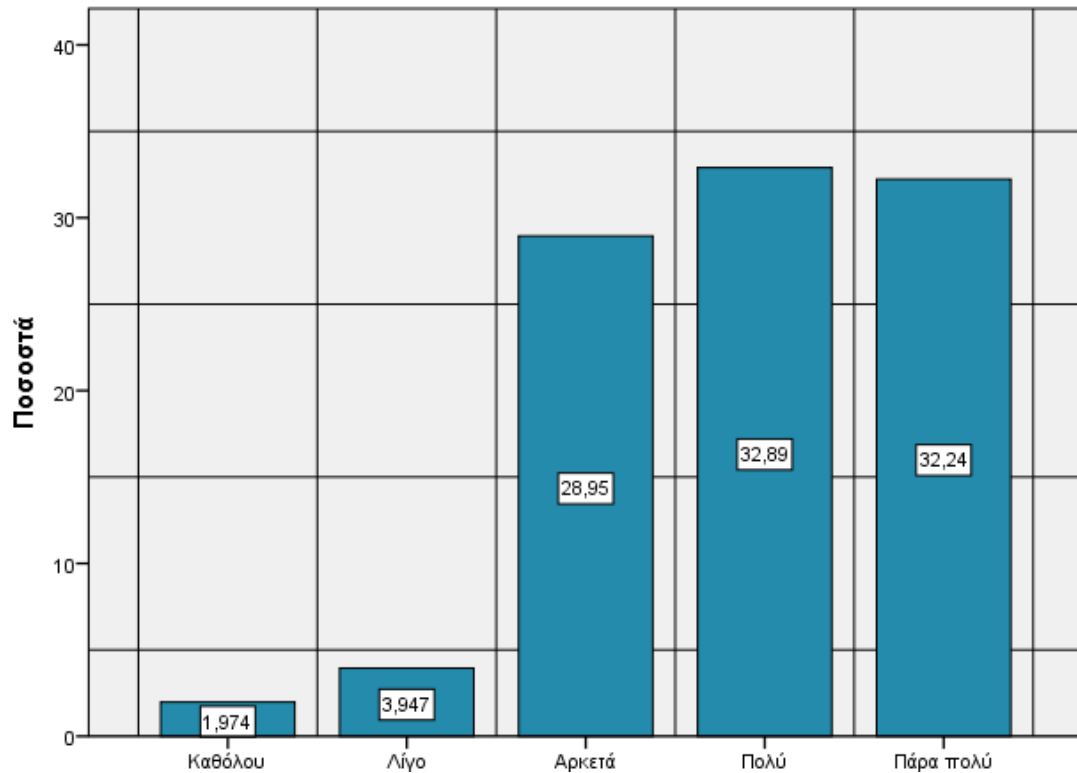
Διάγραμμα 3.23. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν οργανώνουν οι εκπαιδευτικοί με δική τους πρωτοβουλία προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού.

Σε αντίστοιχα πλαίσια κυμαίνεται και η συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού που εφαρμόζονται από τις σχολικές διευθύνσεις. Το 67,76% απάντησε ότι συμμετέχει «Λίγο» έως «Αρκετά» σε αντίστοιχα προγράμματα.

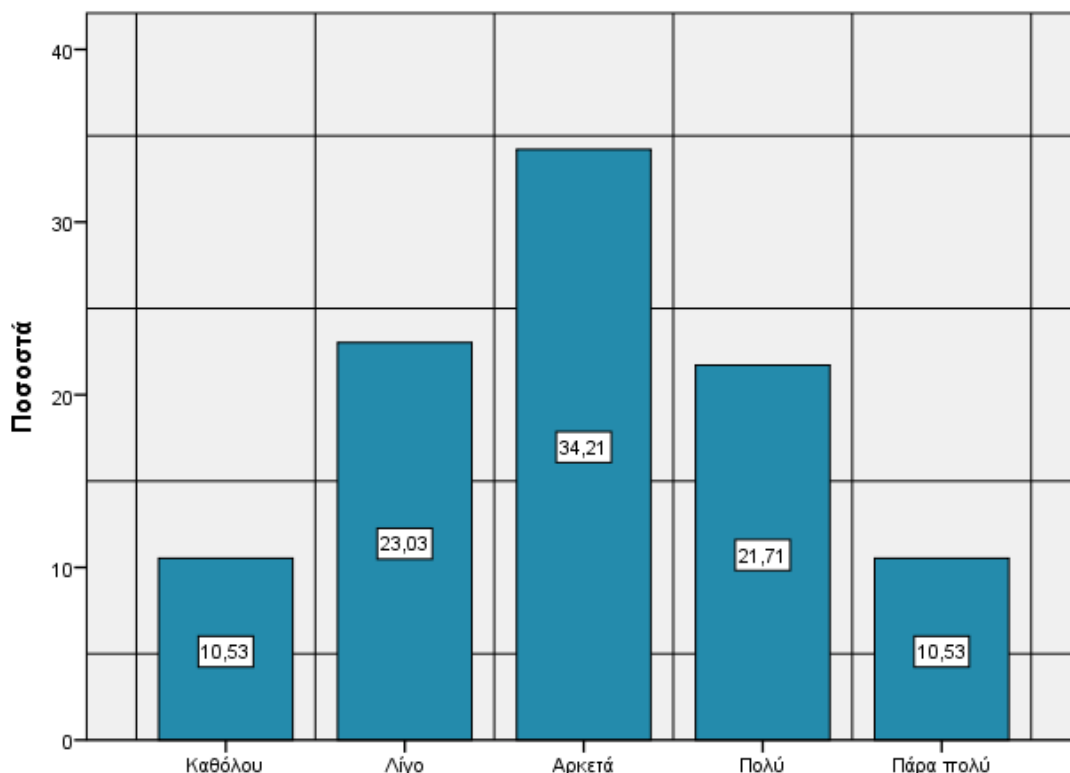
Διάγραμμα 3.24. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού που οργανώνονται από την σχολική διεύθυνση

Σε μεγάλο ποσοστό όμως, 94,08%, θεωρούν από «Αρκετά» έως «Πάρα πολύ» αποτελεσματική την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού στο σχολείο.

Διάγραμμα 3.25. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν θεωρούν αποτελεσματική οι εκπαιδευτικοί την εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού στο σχολείο.

Στην ερώτηση αν έχει γίνει σαφές στους εκπαιδευτικούς από την αρχή της σχολικής χρονιάς ότι όταν είναι παρόντες σε περιστατικά ρατσιστικής επίθεσης πρέπει να τα διαχειρίζονται άμεσα και βάσει συγκεκριμένων οδηγιών το 34,21% «Αρκετά» και το 32,24% απάντησε «Πολύ» έως «Πάρα πολύ». Αντίθετα το 33,56% απάντησε «Καθόλου» έως «Λίγο».

Διάγραμμα 3.26. Κατανομή Ποσοστών (%) ως προς το αν έχει γίνει σαφές στους εκπαιδευτικούς από την αρχή της σχολικής χρονιάς ότι όταν είναι παρόντες σε περιστατικά ρατσιστικής επίθεσης πρέπει να τα διαχειρίζονται άμεσα και βάσει συγκεκριμένων οδηγιών

3.10 Συσχέτιση του βαθμού ικανοποίησης των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που οι Διευθυντές διαχειρίζονται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο με την ηλικία και τα χρόνια υπηρεσίας

Αφού έγινε η διερεύνηση του βαθμού ικανοποίησης των εκπαιδευτικών με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές, στη συνέχεια εξετάστηκε η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ των δημογραφικών (ανεξάρτητες μεταβλητές-χρόνια υπηρεσίας, ηλικία) και των ερωτήσεων του κορμού του ερωτηματολογίου. Το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας p του ελέγχου ορίστηκε στην τιμή 0.05. Η τιμή αυτή ονομάζεται και κρίσιμη τιμή και προσδιορίζει τη συσχέτιση ή όχι μεταξύ των εξεταζόμενων μεταβλητών. Όταν το επίπεδο σημαντικότητας p είναι μικρότερο των παραπάνω κρίσιμων τιμών, δηλώνεται ύπαρξη στατιστικά σημαντικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών, με τη συσχέτιση αυτή των μεταβλητών να είναι πιο σημαντική όσο μικρότερη είναι η κρίσιμη τιμή. Αντίστοιχα όταν το επίπεδο σημαντικότητας p είναι μεγαλύτερο της κρίσιμης τιμής 0,05 τότε οι εξεταζόμενες μεταβλητές είναι ανεξάρτητες (δεν υπάρχει συσχέτιση).

Ηλικία		Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;					Total
		Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
Κάτω από 30	Count	6	19	28	4	1	58
	% within Age	10,3%	32,8%	48,3%	6,9%	1,7%	100,0%
	% within Question9	60,0%	52,8%	50,9%	10,8%	7,1%	38,2%
31-40	Count	4	12	16	11	3	46
	% within Age	8,7%	26,1%	34,8%	23,9%	6,5%	100,0%
	% within Question9	40,0%	33,3%	29,1%	29,7%	21,4%	30,3%
41-50	Count	0	1	8	16	3	28
	% within Age	0,0%	3,6%	28,6%	57,1%	10,7%	100,0%
	% within Question9	0,0%	2,8%	14,5%	43,2%	21,4%	18,4%
51-60	Count	0	4	3	6	6	19
	% within Age	0,0%	21,1%	15,8%	31,6%	31,6%	100,0%
	% within Question9	0,0%	11,1%	5,5%	16,2%	42,9%	12,5%
60 και άνω	Count	0	0	0	0	1	1
	% within Age	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	% within Question9	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	7,1%	0,7%
Total	Count	10	36	55	37	14	152
	% within Age	6,6%	23,7%	36,2%	24,3%	9,2%	100,0%
	% within Question9	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 3.3: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την ηλικία των εκπαιδευτικών σε σχέση με το βαθμού ικανοποίησης τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές

	Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;
Chi-Square	36,840
df	4
Asymp. Sig.	,000

Πίνακας 3.4: Έλεγχος Kruskal-Wallis H για τη συσχέτιση της ηλικίας των εκπαιδευτικών με το βαθμού ικανοποίησης τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές

Όπως φαίνεται από την επισκόπηση του Πίνακα 3.4, η ανάλυση με το στατιστικό κριτήριο Kruskal-Wallis Η επιβεβαίωσε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας των εκπαιδευτικών και του βαθμού ικανοποίησής τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές. Από τον Πίνακα 3.3 παρατηρούμε ότι η ηλικία των εκπαιδευτικών παίζει ρόλο στην ικανοποίησή τους από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο. Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε ότι το 60% των ατόμων που απάντησε «Καθόλου» ανήκει σε ηλικίες κάτω από 30 και το 40% σε ηλικίες 31-40, ενώ την ίδια απάντηση δεν έδωσε κανένα άτομο ηλικίας 41 και άνω. Επίσης «Πάρα Πολύ» ικανοποιημένοι απάντησαν σε ποσοστό 42,9% οι ηλικίες 51-60 ενώ την ίδια απάντηση έδωσαν εκπαιδευτικοί ηλικίας κάτω από 30 σε ποσοστό μόνο 7,1%

Χρόνια Υπηρεσίας		Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;					Total
		Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
1 έως 5	Count	5	22	38	7	2	74
	% within WorkExperience	6,8%	29,7%	51,4%	9,5%	2,7%	100,0%
	% within Question9	50,0%	61,1%	69,1%	18,9%	14,3%	48,7%
6 έως 10	Count	4	6	6	6	1	23
	% within WorkExperience	17,4%	26,1%	26,1%	26,1%	4,3%	100,0%
	% within Question9	40,0%	16,7%	10,9%	16,2%	7,1%	15,1%
11 έως 15	Count	1	2	5	7	2	17
	% within WorkExperience	5,9%	11,8%	29,4%	41,2%	11,8%	100,0%
	% within Question9	10,0%	5,6%	9,1%	18,9%	14,3%	11,2%
16 και άνω	Count	0	6	6	17	9	38
	% within WorkExperience	0,0%	15,8%	15,8%	44,7%	23,7%	100,0%
	% within Question9	0,0%	16,7%	10,9%	45,9%	64,3%	25,0%
Total	Count	10	36	55	37	14	152
	% within WorkExperience	6,6%	23,7%	36,2%	24,3%	9,2%	100,0%
	% within Question9	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 3.5: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς τα χρόνια υπηρεσίας των εκπαιδευτικών σε σχέση με το βαθμού ικανοποίησής τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές

	Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;
Chi-Square	28,849
df	3
Asymp. Sig.	,000

Πίνακας 3.6: Έλεγχος Kruskal-Wallis H για τη σχέση μεταξύ των χρόνων υπηρεσίας των εκπαιδευτικών και του βαθμού ικανοποίησης τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές

Όπως φαίνεται από την επισκόπηση του Πίνακα 3.6 , η ανάλυση με το στατιστικό κριτήριο Kruskal-Wallis H επιβεβαίωσε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των χρόνων υπηρεσίας των εκπαιδευτικών και του βαθμού ικανοποίησης τους με τον τρόπο διαχείρισης του σχολικού ρατσισμού από τους Διευθυντές. Από τον πίνακα 3.5 γίνεται σαφές ότι «Καθόλου» απάντησαν σε ποσοστό 50% και 40 % εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 1 έως 5 και 6 έως 10, αντίστοιχα, ενώ κανένας εκπαιδευτικός με χρόνια υπηρεσίας 16 και άνω δεν απάντησε «Καθόλου». Αντιθέτως, «Πολύ» και «Πάρα πολύ» απάντησαν εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 16 και άνω. Συγκεκριμένα εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 16 και άνω απάντησα «Πολύ» σε ποσοστό 45,9% ενώ εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 1 έως 5 απάντησαν «Πολύ» σε ποσοστό 18,9%. Αντίστοιχα εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 16 και άνω απάντησαν «Πάρα πολύ» σε ποσοστό 64,3% ενώ εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 1 έως 5 απάντησαν «Πάρα πολύ» σε ποσοστό 14,3%.

Ηλικία		Εάν ήσασταν εσείς διευθυντής/ντρια θα διαχειριζόσασταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;		Total
		Ναι	Όχι	
Κάτω απο 30	Count	51	7	58
	% within Age	87,9%	12,1%	100,0%
	% within Question10	52,6%	12,7%	38,2%
31-40	Count	28	18	46
	% within Age	60,9%	39,1%	100,0%
	% within Question10	28,9%	32,7%	30,3%
41-50	Count	9	19	28
	% within Age	32,1%	67,9%	100,0%
	% within Question10	9,3%	34,5%	18,4%
51-60	Count	8	11	19
	% within Age	42,1%	57,9%	100,0%
	% within Question10	8,2%	20,0%	12,5%
60 και άνω	Count	1	0	1
	% within Age	100,0%	0,0%	100,0%
	% within Question10	1,0%	0,0%	0,7%
Total	Count	97	55	152
	% within Age	63,8%	36,2%	100,0%
	% within Question10	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 3.7: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την ηλικία των εκπαιδευτικών σε σχέση με το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	31,390 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	33,630	4	,000
Linear-by-Linear Association	22,779	1	,000
N of Valid Cases	152		

Πίνακας 3.8: Έλεγχος χ^2 για τη σχέση μεταξύ της ηλικίας των εκπαιδευτικών και το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές.

Όπως φαίνεται από την επισκόπηση του Πίνακα 3.8, η ανάλυση με το στατιστικό κριτήριο χ^2 επιβεβαίωσε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας των εκπαιδευτικών και το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές. Παρατηρούμε (βλ. Πίνακα 3.7) ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των απόψεων των εκπαιδευτικών μικρής ηλικίας και εκπαιδευτικών μεγαλύτερης ηλικίας ως προς το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο αν ήταν οι ίδιοι Διευθυντές. Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί ηλικίας κάτω των 30 απάντησαν κατά 52,6% ότι θα ακολουθούσαν διαφορετική τακτική αντιμετώπισης του φαινομένου αν ήταν οι ίδιοι Διευθυντές, ενώ εκπαιδευτικοί ηλικίας 41 και άνω δώσαν την ίδια απάντηση σε ποσοστό 9,2%.

Χρόνια Υπηρεσίας		Εάν ήσασταν εσείς διευθυντής/ντρια θα διαχειριζόσασταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;		Total
		Ναι	Όχι	
1 έως 5	Count	60	14	74
	% within WorkExperience	81,1%	18,9%	100,0%
	% within Question10	61,9%	25,5%	48,7%
6 έως 10	Count	16	7	23
	% within WorkExperience	69,6%	30,4%	100,0%
	% within Question10	16,5%	12,7%	15,1%
11 έως 15	Count	8	9	17
	% within WorkExperience	47,1%	52,9%	100,0%
	% within Question10	8,2%	16,4%	11,2%
16 και άνω	Count	13	25	38
	% within WorkExperience	34,2%	65,8%	100,0%
	% within Question10	13,4%	45,5%	25,0%
Total	Count	97	55	152
	% within WorkExperience	63,8%	36,2%	100,0%
	% within Question10	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας 3.9: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς τα χρόνια υπηρεσίας των εκπαιδευτικών σε σχέση με το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	26,373 ^a	3	,000
Likelihood Ratio	26,573	3	,000
Linear-by-Linear Association	25,988	1	,000
N of Valid Cases	152		

Πίνακας 3.10: Έλεγχος X^2 για τη σχέση μεταξύ των χρόνων υπηρεσίας και το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές.

Όπως φαίνεται από την επισκόπηση του Πίνακα 3.10, η ανάλυση με το στατιστικό κριτήριο X^2 επιβεβαίωσε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των χρόνων υπηρεσίας των εκπαιδευτικών και το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά οι ίδιοι τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων αν ήταν Διευθυντές. Από τον Πίνακα 3.9 παρατηρούμε ότι διαφορετική αντιμετώπιση του φαινομένου θα είχαν κυρίως εκπαιδευτικοί με λίγα χρόνια υπηρεσίας, ενώ εκπαιδευτικοί οι οποίοι βρίσκονται καιρό στο χώρο των σχολείων θα είχαν ίδια στάση με τους υπάρχοντες Διευθυντές. Συγκεκριμένα εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 1 έως 5, θα είχαν διαφορετική στάση αντιμετώπισης του φαινομένου σε ποσοστό 61,9%, ενώ την ίδια απάντηση έδωσαν εκπαιδευτικοί με χρόνια υπηρεσίας 16 και άνω σε ποσοστό 13,4%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4.1 Αποτελέσματα έρευνας

Κεντρικός στόχος της παρούσας έρευνας υπήρξε η διερεύνηση του ρόλου του Διευθυντή της σχολικής μονάδας στη διαχείριση του φαινομένου του σχολικού ρατσισμού. Ειδικότερα έγινε προσπάθεια να εξεταστούν: α) οι οπτικές των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών σχετικά με το ποιες μορφές λαμβάνει ο ρατσισμός στα σύγχρονα ελληνικά σχολεία, β) η οπτική του δείγματος σχετικά με το ποιοι είναι οι υπεύθυνοι για την αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων στα σχολεία, γ) οι απόψεις του δείγματος για την σημασία του ρόλου του Διευθυντή στην καταπολέμηση του σχολικού ρατσισμού, δ) οι αντιλήψεις του δείγματος για τη μέχρι τώρα τακτική αντιμετώπισης των ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία, ε) οι αντιλήψεις του δείγματος για την αποτελεσματικότητα των μέχρι τώρα ενεργειών στην αντιμετώπιση του φαινομένου καθώς και οι περεταίρω ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη αυτού του φαινομένου. Επιπροσθέτως θα συζητηθούν, με βάση την βιβλιογραφία, τα σημαντικότερα ευρήματα από την παρούσα έρευνα.

Αρχικά, όσον αφορά τα δημογραφικά δεδομένα του δείγματος, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες (67,1%). Ωστόσο και το ποσοστό των αντρών εκπαιδευτικών και Διευθυντών (32,9%) που συμμετείχε στην έρευνα ήταν αρκετά μεγάλο και ικανοποιητικό για την έρευνα.

Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι υπήρχε μεγάλο εύρος των χρόνων που ασκούν το επάγγελμα τους οι εκπαιδευτικοί και Διευθυντές του δείγματος. Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι καλύπτονται οι απόψεις και οι αντιλήψεις κάθε γενιάς. Το ίδιο ισχύει και στα χρόνια προϋπηρεσίας των ερωτηθέντων.

Επιπλέον οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί είχαν κάνει και κάποια μετεκπαίδευση εκτός από το πρώτο πτυχίο. Συγκεκριμένα το 57,2% των ερωτηθέντων κατέχει κάποιο Μεταπτυχιακό τίτλο και το 2,6% κάποιο Διδακτορικό.

Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών ενημερώνεται όσον αφορά το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού μέσω του διαδικτύου, άρθρων ή βιβλίων. Μεγάλο ποσοστό όμως έχει παρακολουθήσει και επιστημονικά συνέδρια, ημερίδες ή εκπαιδευτικά

σεμινάρια. Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από την έρευνα που πραγματοποίησαν οι Αγγελής, Πρεκατέ, Μπούντα, Χρονόπουλος, Βογιατζόγλου, Ελευθερόπουλος (σελ. 25), οι οποίοι επισήμαναν ότι οι παραπάνω τρόποι ενημέρωσης είναι οι δημοφιλέστεροι στους εκπαιδευτικούς.

Στην έρευνα, ως προς τον πρώτο στόχο της, διαπιστώθηκε ότι πράγματι στο σχολείο συμβαίνουν αρκετά συχνά φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων, καθώς η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών απάντησε «Αρκετά» και «Πολύ». Ιδία συμπεράσματα έχουν βγάλει και άλλες αντίστοιχες έρευνες σε Ελλάδα και εξωτερικό σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία (Συνήγορος του Παιδιού, 2015 · Joorst, 2019 · UNESCO Associated Schools Network, 2019).

Δεν πρέπει να παραλείψουμε ένα πολύ σημαντικό και αναμενόμενο αποτέλεσμα, σχετικά με τη σημαντικότητα των επιπτώσεων του σχολικού ρατσισμού σε έναν μαθητή. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι οι μαθητές επηρεάζονται πάρα πολύ από μια ρατσιστική επίθεση. Αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλες αντίστοιχες έρευνες (Wang 2012, Williams 1999) οι οποίες επικεντρώνονται στις επιπτώσεις αυτού του φαινομένου στην ψυχολογία και στη ζωή γενικά των παιδιών.

Ως προς τον επόμενο στόχο της έρευνας, που έχει να κάνει με τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με το ρόλο των Διευθυντών στην αντιμετώπιση και επίλυση του σχολικού ρατσισμού, δήλωσαν ότι τον πρώτο ρόλο έχουν οι Γονείς και οι Διευθυντές των σχολείων και στη συνέχεια οι Εκπαιδευτικοί και οι σχολικοί σύμβουλοι. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τα ευρήματα των Nado Aveling (2007) και Young (2000) οι οποίοι επισήμαναν ότι ο Διευθυντής του σχολείου πρέπει να έχει ενεργό ρόλο πάνω στο θέμα του φαινομένου του σχολικού ρατσισμού μέσω της συνεργασίας τους με τους γονείς και τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

Ένα άλλο εξίσου σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι η προστασία των παιδιών που είναι θύματα ρατσιστικών επιθέσεων θεωρείται πάρα πολύ αποτελεσματική αλλά δεν εφαρμόζεται τόσο συχνά και τόσο αποτελεσματικά όσο θα έπρεπε από τον Διευθυντή του σχολείου. Την ίδια απάντηση δώσανε οι καθηγητές για την ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων στην τάξη και τη συζήτηση με τους μαθητές αναγνωρίζοντας ότι είναι αποτελεσματικοί μέθοδοι αντιμετώπισης του φαινομένου αλλά δεν εφαρμόζονται στο βαθμό που θα έπρεπε. Τα συγκεκριμένα ευρήματα της έρευνας έρχονται σε συμφωνία και με τους Harris, A., Day, C., Hopkins, D., Hadfield, M., Hargreaves, A., & Chapman, C. (2013), οι

οποίοι αναφέρουν πως οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί και Διευθυντές αναγνωρίζουν τη σημασία ορισμένων παρεμβατικών τρόπων αντιμετώπισης του φαινομένου του σχολικού ρατσισμού αλλά στην πράξη είτε δε τους εφαρμόζουν καθόλου είτε δε τους εφαρμόζουν σωστά.

Σχετικά με το βαθμό ικανοποίησης των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που οι Διευθυντές διαχειρίζονται τα φαινόμενα του ρατσισμού στα σχολεία, η πλειοψηφία απάντησε ότι είναι αρκετά ικανοποιημένοι αλλά επίσης μεγάλα ήταν και τα ποσοστά αυτών που απάντησαν ότι «Λίγο» ή και «Καθόλου» ικανοποιημένοι. Το προηγούμενο έρχεται να προσθέσει και ένα ακόμα εύρημα, η απάντηση των εκπαιδευτικών στο ερώτημα αν θα διαχειρίζονται διαφορετικά οι ίδιοι το φαινόμενο αν ασκούσαν χρέη Διευθυντή, οι οποίοι απάντησαν κατά μεγάλο ποσοστό Ναι.

Όταν ρωτήσαμε τους εκπαιδευτικούς αν έχουν βρεθεί ποτέ παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου το 38,2% απάντησε Όχι ενώ το 61,9% απάντησε. Επιπλέον οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν αν γνώριζαν πως να διαχειριστούν μια ρατσιστική επίθεση και το 13,2% απάντησε πως δε γνώριζε ενώ το 48,7% απάντησε πως γνώριζε.

Σε αντίθεση με την προηγούμενη ερώτηση, ενώ πολλοί εκπαιδευτικοί απάντησαν ότι είχαν τα απαραίτητα εφόδια ώστε να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο, μεγάλο ήταν το ποσοστό αυτών που απάντησαν ότι χρειάζονται κάποια καλύτερη επιμόρφωση σχετικά με τις ρατσιστικές επιθέσεις στα σχολεία. Συγκεκριμένα το 83,5% απάντησε ότι είναι πολύ έως πάρα πολύ απαραίτητο να υπάρξει κάποια περαιτέρω εκπαίδευση πάνω στο θέμα. Το γεγονός αυτό επαληθεύεται και από άλλες έρευνες (Kailin, J., 1999) που τονίζουν ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν κάποια γνώση για το πως να διαχειριστούν τέτοια φαινόμενα εντός του σχολείου αλλά κατά μεγάλο ποσοστό αυτή η γνώση δεν αρκεί. Τα σημερινά ελληνικά σχολεία δέχονται συνεχώς διαφορετικές μειονότητες, επιρρεπείς σε ρατσιστικές επιθέσεις. Οι εκπαιδευτικοί δε νιώθουν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν το κάθε ένα διαφορετικό περιστατικό που συμβαίνει στο σχολείο. Η επιμόρφωση πάνω στο θέμα πρέπει να είναι συνεχής, με ατομική ευθύνη του κάθε εκπαιδευτικού και με τη συλλογική οργάνωση και προτροπή από τη μεριά του Διευθυντή.

Ενδιαφέροντα αποτελέσματα αντικατοπτρίζονται και στο συσχετισμό της ηλικίας των εκπαιδευτικών με το βαθμό ικανοποίησης τους με τη στάση των Διευθυντών για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Από τα ευρήματα έγινε αντιληπτό ότι οι νέοι εκπαιδευτικοί, ηλικίας έως 40 ετών, δεν είναι αρκετά ικανοποιημένοι με το τρόπο που οι Διευθυντές των σχολείων χειρίζονται το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού και πιστεύουν ότι δε δρουν με

έγκαιρο και αποτελεσματικό τρόπο για να το αντιμετωπίσουν. Από την άλλη, οι εκπαιδευτικοί μεγαλύτερης ηλικίας, πιστεύουν σε μεγάλο ποσοστό ότι η μέχρι τώρα στάση των Διευθυντών απέναντι στο φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού είναι αρκετά αποδοτική και αποτελεσματική. Αυτά τα αποτελέσματα συμφωνούν με αντίστοιχες έρευνες (Hyland, N. E.,2005 και Cross, B. E.,2005) καταδεικνύοντας ότι οι νέοι εκπαιδευτικοί έχουν μια διαφορετική αντίληψη πάνω στο φαινόμενο και σίγουρα απαιτούν από το Διευθυντή μια πιο ενεργή και αποτελεσματική στάση. Είναι γεγονός ότι η ευαισθητοποίηση και η κινητοποίηση της κοινωνίας σχετικά με το ρατσισμό έχει γίνει εντονότερη τα τελευταία χρόνια κυρίως από νέους ανθρώπους. Άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας συχνά δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν, να κατανοήσουν και να αντιμετωπίσουν φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων και πολλές φορές με τη σιωπή τους γίνονται μέρος του προβλήματος. Αυτό συμβαίνει και στις σχολικές κοινότητες καθώς αρκετοί εκπαιδευτικοί, μεγάλοι σε ηλικία, δεν έχουν τη σωστή στάση απέναντι σε αυτό το τεράστιο πρόβλημα. Φυσικά υπάρχουν εξαιρέσεις από κάθε ηλικία.

Σε συνέχεια των προηγούμενων, μέσα από τα ευρήματα της έρευνας, φάνηκε ότι οι εκπαιδευτικοί σε μικρή ηλικία δε συμφωνούν με τη μέχρι τώρα τακτική αντιμετώπισης του φαινομένου από τη μεριά των Διευθυντών και αν είχαν οι ίδιοι αυτό το ρόλο θα ακολουθούσαν διαφορετική τακτική.

Μέσα από ελέγχους τους οποίους κάναμε, παρατηρήσαμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των απόψεων μεταξύ εκπαιδευτικών με λίγα χρόνια υπηρεσίας και εκπαιδευτικών με πολλά χρόνια υπηρεσίας όσον αφορά τις τακτικές αντιμετώπισης του φαινομένου από τους Διευθυντές. Παρατηρήθηκε ότι εκπαιδευτικοί 'νέοι' στο χώρο, με λίγα χρόνια υπηρεσίας δεν είναι ικανοποιημένοι με τον τρόπο που οι Διευθυντές χειρίζονται έως τώρα το φαινόμενο του ρατσισμού εντός των σχολείων και δηλώνουν ότι θα είχαν διαφορετική στάση αντιμετώπισης αν ήταν οι ίδιοι Διευθυντές. Αντιθέτως εκπαιδευτικοί οι οποίοι βρίσκονται πολλά χρόνια στο χώρο των σχολείων θεωρούν σε μεγάλο ποσοστό τις τακτικές αντιμετώπισης των Διευθυντών αποτελεσματικές και οι ίδιοι αν είχαν αυτό το ρόλο δε θα ακολουθούσαν διαφορετική τακτική αντιμετώπισης του φαινομένου.

Όσον αφορά τον επόμενο στόχο της έρευνας ο οποίος έχει να κάνει με τη μέχρι τώρα τακτική αντιμετώπισης των ρατσιστικών φαινομένων στα σχολεία, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι είναι ως ένα βαθμό αποτελεσματική αλλά όχι αρκετή. Όπως έχει αναφερθεί τα είδη διακρίσεων και ρατσιστικών επιθέσεων είναι πολλά και διαφορετικά. Οι εκπαιδευτικοί προκειμένου να είναι έτοιμοι κάθε φορά να χειριστούν αυτά τα φαινόμενα χρειάζονται μια

σωστή και επίκαιρη επιμόρφωση καθώς και μια πλήρης καθοδήγηση και οργάνωση από τη μεριά του Διευθυντή. Αυτό επισημαίνεται και από άλλες αντίστοιχες έρευνες , Hyland, N. E. (2005), Cross, B. E. (2003) όπου αναφέρουν ότι ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο δυναμικό που εξελίσσεται συνεχώς και θέλει κάθε φορά τη σωστή επιλογή τακτικών αντιμετώπισης από το Διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς.

Παρατηρήσαμε επίσης ότι το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών παίζει αρκετά σημαντικό ρόλο στο βαθμό ετοιμότητάς τους όταν καλούνται να αντιμετωπίσουν ένα φαινόμενο ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου. Οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι κατέχουν κάποιο μεταπτυχιακό τίτλο απάντησαν σε ποσοστό 60,8% ότι όσες φορές βρέθηκαν παρόντες σε κάποιο αντίστοιχο περιστατικό γνώριζαν πως να το διαχειριστούν, ενώ οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι έχουν μόνο προπτυχιακό τίτλο σπουδών απάντησαν πως γνώριζαν σε ποσοστό 33,8%. Πάρα πολλές έρευνες έχουν δείξει πως ένα εκπαιδευτικό προσωπικό με συνεχή κατάρτιση και επιμόρφωση μπορεί να έχει μια πιο αποτελεσματική διαχείριση μιας ρατσιστικής επίθεσης ακόμα και αν αυτή η κατάρτιση δεν έχει άμεση σχέση με το ρατσισμό (Kings, 2017). Είναι γνωστό ότι πολλά μεταπτυχιακά προγράμματα έχουν προσαρμόσει στο πρόγραμμα σπουδών τους μαθήματα σχετικά με τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αντίστοιχες έρευνες έχουν δείξει ότι η διοίκηση του σχολείου οφείλει να εφαρμόζει προγράμματα κατάρτισης εκπαιδευτικών σχετικά με τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων εντός του σχολείου, προκειμένου οι πρακτικές αντιμετώπισης ρατσισμού που διδάσκονται να γίνουν βίωμα στον κάθε εκπαιδευτικό (Robinson, V. M., Hohepa, M., & Lloyd, C. , 2007).

Σε συνέχεια των προηγούμενων, οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν αν οι Διευθυντές των σχολείων οργανώνουν επιμορφωτικά σεμινάρια σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο. Κατά μεγάλη πλειοψηφία (67,1%) οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι ο/η Διευθυντής/ντρια δεν οργανώνει επιμορφωτικά σεμινάρια για την πληροφόρηση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο.

Ως προς το πόσο συχνά καλούνται ειδικοί σύμβουλοι για να κατατοπίσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού, το 63,2% απάντησε καθόλου έως λίγο ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό, 9,3% απάντησε πολύ έως πάρα πολύ.

Μια άλλη σημαντική παρατήρηση, η οποία προέκυψε από την παρούσα έρευνα, είναι ότι οι εκπαιδευτικοί δεν οργανώνουν με δική τους πρωτοβουλία προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού. Συγκεκριμένα το 64,3% των ερωτηθέντων απάντησε ότι οργανώνει καθόλου έως λίγο αντίστοιχα προγράμματα ενώ μόνο το 15,5%

απάντησε πολύ έως πάρα πολύ. Αυτό είναι αποτέλεσμα δύο παραγόντων όπως έχει επισημανθεί και σε άλλες αντίστοιχες έρευνες, Landsman, J., & Lewis, C. W. (2006) και Sleeter, C. E. (1993). Οι εκπαιδευτικοί από τη μία δε δίνουν σε μεγάλο ποσοστό αρκετή σημασία στη σημαντικότητα του φαινομένου και δε θεωρούν δική τους ευθύνη την αντιμετώπισή του. Από την άλλη οι Διευθυντές δεν έχουν δημιουργήσει ένα κλίμα ομαδικότητας και συνεργασίας αναμεσα στα μέλη του σχολείου και δεν έχουν δείξει τον τρόπο στους εκπαιδευτικούς να ενεργούν ελεύθερα, με δικές τους πρωτοβουλίες και πράξεις, όχι μόνο για την αντιμετώπιση του σχολικού ρατσισμού, αλλά και για πιο απλά καθημερινά προβλήματα εντός της σχολικής κοινότητας. Ο στόχος σε μια κοινότητα μάθησης είναι να χτίσει συνδέσεις μεταξύ των ανθρώπων, κοινωνικά και πνευματικά. Ο σωστή ηγεσία πρέπει να χτίζει ένα υγιές κλίμα συνεργασίας το οποίο βασίζεται σε σχέσεις εμπιστοσύνης (Prawat, 1993, p. 9).

Όπως αναφέρει η έκθεση του ΟΟΣΑ (2015), «Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι υπερβολικά συγκεντρωτικό. Οι βασικές ευθύνες σε όλους τους εκπαιδευτικούς τομείς εξαρτώνται από το Υπουργείο Παιδείας. Όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις με γνώμονα την αποκέντρωση, οι ρόλοι των Περιφερειακών Δ/ντών ενισχύονται για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του συστήματος σε τοπικό επίπεδο».

Από τη μεριά των Διευθυντών επομένως, λόγω αυτού του συγκεντρωτικού συστήματος, οι ίδιοι δεν έχουν το χρόνο και τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να πάρουν πρωτοβουλίες και να καινοτομήσουν πάνω στο θέμα του σχολικού ρατσισμού. Ο φόρτος εργασίας είναι πλέον τεράστιος, η δουλειά τους είναι πλέον κυρίως διεκπεραιωτική και ασχολούνται μόνο με γραφειοκρατικά θέματα. Η ενασχόληση των Διευθυντών με άλλα θέματα της σχολικής κοινότητας, όπως ο σχολικός ρατσισμός απαιτεί επιπλέον κόπο και χρόνο από μεριά τους. Η έλλειψη δε ειδικών συμβούλων και ψυχολόγων στα σχολεία δυσχεραίνει την κατάσταση διότι ο Διευθυντής καλείται ο ίδιος να καλύψει αυτά τα κενά.

Τέλος, όσον αφορά τον τελευταίο στόχο της έρευνας, τις περεταίρω ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την καταπολέμηση και την εξάλειψη αυτού του φαινομένου, οι εκπαιδευτικοί απάντησαν κατά μεγάλη πλειοψηφία ότι είναι απαραίτητο οι Διευθυντές να συνεργάζονται με τους εκπαιδευτικούς ώστε να οργανώνονται συχνά προγράμματα διαχείρισης και καταπολέμησης του ρατσισμού. Αυτά τα προγράμματα αφορούν είτε την παρουσία ειδικών συμβούλων, είτε την οργάνωση εκπαιδευτικών ημερίδων, είτε εφαρμογή αντιρατσιστικών προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί απάντησαν σε ποσοστό 65,1% ότι θεωρούν πολύ έως πάρα πολύ αποτελεσματική την οργάνωση αντίστοιχων προγραμμάτων.

Εν κατακλείδι, η παρούσα διατριβή, μέσα από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών, εμφάνισε τις απόψεις τους για το φαινόμενο του ρατσισμού στα σχολεία καθώς και τους τρόπους που αυτοί ενημερώνονται για το φαινόμενο, όπως οι ημερίδες, τα σεμινάρια και οι πληροφορίες μέσω διαδικτύου. Τονίστηκε η ανάγκη των εκπαιδευτικών για επιπλέον επιμόρφωση πάνω σε θέματα ετερότητας και διαπολιτισμικότητας. Μεγάλη φάνηκε και η ανάγκη μιας καλύτερης συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων για την αντιμετώπιση του φαινομένου, δηλαδή των εκπαιδευτικών, των Διευθυντών, των γονέων, των παιδιών καθώς και ειδικών συμβούλων. Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν σημαντικό παράγοντα για την καταπολέμηση του ρατσισμού εντός των σχολείων, την ενεργή στάση των Διευθυντών και τη δημιουργία ενός συνεργατικού κλίματος με ηγέτη τον ίδιο τον Διευθυντή. Τέλος υπήρχαν διαφορές στην αντιμετώπιση του φαινομένου ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς μικρής ηλικίας σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς μεγάλης ηλικίας αλλά και στους εκπαιδευτικούς οι οποίοι είναι κάτοχοι κάποιου μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών σε σχέση με όσους δεν κατέχουν κάποιον άλλο τίτλο πέραν του προπτυχιακού.

4.2 Συμπεράσματα - Συζήτηση

Μέσα από τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση [βλ. Κεφ. 1] προέκυψε ότι τα φαινόμενα ρατσισμού και διακρίσεων αποτελούν πολύ σημαντικό πρόβλημα των σημερινών κοινωνιών. Αυτά τα φαινόμενα αποτελούν πραγματικότητα και για τη σχολική κοινότητα επηρεάζοντας άμεσα τα μέλη της. Αποτελεί τεράστια ανάγκη η προσπάθεια εξάλειψης του φαινομένου εντός των σχολείων με την ενεργή συμμετοχή και σύμπραξη όλων των μελών της σχολικής κοινότητας με ιδιαίτερα σημαντικό το ρόλο των Διευθυντών όπως αναφέραμε στο Κεφάλαιο 2.

Ύστερα από τη συζήτηση και την ανάλυση των αποτελεσμάτων, προέκυψαν ποικίλα και ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ο σχολικός ρατσισμός αποτελεί ακόμα ένα τεράστιο πρόβλημα για τα ελληνικά σχολεία. Μπορεί οι εμπλεκόμενοι φορείς να προσπαθούν στις μέρες με ποικίλους τρόπους να μειώσουν και να εξαλείψουν το φαινόμενο, αλλά οι διακρίσεις λαμβάνουν χώρα ακόμα και κάθε μέρα, καθώς παρατηρούνται πολλά φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων. Οι εκπαιδευτικοί από τη μεριά τους σύμφωνα με την έρευνα, ειδικά οι νέοι σε

ηλικία, καταβάλουν μεγάλες προσπάθειες ώστε να καταρτιστούν πάνω στο φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού και να είναι εξοπλισμένοι με τις κατάλληλες γνώσεις κάθε φορά που καλούνται να αντιμετωπίσουν ένα αντίστοιχο περιστατικό. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί όμως πολλές φορές δεν έχουν την υποστήριξη που χρειάζονται από τη μεριά των Διευθυντών.

Οι Διευθυντές από την άλλη σε ικανοποιητικό ποσοστό, σύμφωνα και με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, δείχνουν ενδιαφέρον για την καταπολέμηση του φαινομένου αλλά όχι πάντα με το σωστό τρόπο, είτε επειδή ο φόρτος εργασίας τους είναι τεράστιος, μην αφήνοντας τους χρόνο να ασχοληθούν εντατικά και με αυτό το πρόβλημα, είτε επειδή δεν εφαρμόζουν πολλές φορές τα κατάλληλα μέτρα πρόληψης και καταπολέμησης. Η δράση των Διευθυντών και των εκπαιδευτικών, πολλές φορές δεν είναι άμεση και παρεμποδίζεται για πολλούς λόγους όπως η έλλειψη ειδικών συμβούλων και ψυχολόγων εντός των σχολείων, η μη συνεργασία των γονέων, η ελλιπής επιμόρφωση του σχολικού προσωπικού και η ασάφεια στους τρόπους αντιμετώπισης. Επιπλέον οι ίδιοι οι Διευθυντές πολλές φορές δε δίνουν το χώρο στους εκπαιδευτικούς να δράσουν με δικές τους πρωτοβουλίες και δε δημιουργούν ένα κλίμα συνεργασίας ώστε οι προσπάθειες αντιμετώπισης του φαινομένου να είναι μαζικές και όχι ατομικές.

Συνοψίζοντας θα πρέπει να γίνει αντιληπτό από ολόκληρη την κοινωνία ότι η εξάλειψη του ρατσισμού πρέπει να καταπολεμηθεί από τη ρίζα του, ξεκινώντας από τα σχολεία, διαμορφώνοντας πολίτες ελεύθερους από προκαταλήψεις, που δεν κάνουν διακρίσεις και υιοθετούν μια αντιρατσιστική συμπεριφορά. Η πρόληψη και η μείωση του σχολικού ρατσισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη σχολική κοινότητα και η αρχή πρέπει να γίνει εκεί. Όλοι μας πρέπει να ενστερνιστούμε νέες αντιλήψεις και νοοτροπίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες της σημερινής πολυπολιτισμικής κοινωνίας, ανοιχτή στο διαφορετικό και αυτές οι αντιλήψεις να περάσουν στους σημερινούς μαθητές.

4.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Η παραπάνω διπλωματική επιχείρησε να ερευνήσει τις απόψεις και τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και των Διευθυντών όσον άφορα το θέμα του σχολικού ρατσισμού, την αποτελεσματικότητα των πρακτικών που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμησή του καθώς και για το ρόλο του Διευθυντή σχετικά με το φαινόμενο. Το θέμα του σχολικού ρατσισμού αποτελεί ένα διαχρονικό και πολύ σοβαρό ζήτημα το οποίο απαιτεί περαιτέρω μελέτη από

μελλοντικές έρευνες. Θα ήταν πολύ χρήσιμο και ενδιαφέρον να μελετηθούν οι απόψεις των γονέων και των μαθητών πάνω στο φαινόμενο σε συνεργασία με τους Διευθυντές αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Αξιοποιώντας αυτά τα ευρήματα θα διευκολυνθεί η δημιουργία ενός υγιούς και συνεργατικού κλίματος ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας με κοινό γνώμονα την καταπολέμηση του φαινομένου.

Επιπλέον θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να μελετηθούν από μελλοντικές έρευνες τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων εντός των διαπολιτισμικών σχολείων και σε σχολεία περιοχών της Ελλάδας με έντονη μεταναστευτική και προσφυγική παρουσία.

Τέλος, σε κάποια μελλοντική ερευνά, θα ήταν πολύ χρήσιμο να ερωτηθούν οι ίδιοι οι μαθητές για την υπάρχουσα κατάσταση στα σχολεία σχετικά με το φαινόμενο του ρατσισμού καθώς και για το ρόλο του Διευθυντή. Να προτείνουν οι ίδιοι οι μαθητές, οι οποίοι μπορεί να είναι και θύματα ρατσιστικών επιθέσεων, πώς πιστεύουν ότι θα έπρεπε να διαχειριστεί το θέμα ο Διευθυντής του σχολείου και κατ' επέκταση οι εκπαιδευτικοί.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Ερωτηματολόγιο

Μέρος Α: Δημογραφικά Στοιχεία

Δημογραφικά στοιχεία

1. Παρακαλώ επιλέξτε το φύλο σας *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Άνδρας
 Γυναίκα

2. Παρακαλώ επιλέξτε την ηλικία σας *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Κάτω από 30
 31-40
 41-50
 51-60
 60 και άνω

3. Παρακαλώ σημειώστε την ειδικότητα (π.χ. Πληροφορική-ΠΕ86) *

---

4. Παρακαλώ σημειώστε τα χρόνια προϋπηρεσίας σας. *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- 1 έως 5
 6 έως 10
 11 έως 15
 16 και άνω

5. Παρακαλώ επιλέξτε το επίπεδο σπουδών σας *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Απόφοιτος Λυκείου
- Κάτοχος Προπτυχιακού
- Κάτοχος Μεταπτυχιακού
- Κάτοχος Διδακτορικού

6. Στο σχολείο όπου υπηρετείτε ασκείτε χρέη Διευθυντή/ντριας; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Ναι
- Όχι

Μέρος Β: Βασικές Ερωτήσεις Ερωτηματολογίου

7. 1. Είστε ενημερωμένος/η για το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Ναι
- Όχι

8. 2. Εάν ναι τι είδους ενημέρωση έχετε; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Παρακολούθηση επιστημονικών συνεδρίων, ημερίδων, εκπαιδευτικών σεμιναρίων κ.τ.λ.
- Πληροφορίες μέσω διαδικτύου, άρθρων, βιβλίων κ.τ.λ.
- Πληροφορίες μέσω έντυπου υλικού που έχει εκδώσει το Υπουργείο Παιδείας
- Ενημέρωση από τον διευθυντή του σχολείου
- Άλλο: _____

9. 3. Πόσο συχνά θα λέγατε ότι λαμβάνουν χώρα φαινόμενα σχολικού ρατσισμού;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

10. 4. Πιστεύετε ότι οι επιπτώσεις του σχολικού ρατσισμού σε έναν μαθητή είναι σημαντικές;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

11. 5. Πόσο υπεύθυνα θεωρείτε τα παρακάτω στελέχη της σχολικής μονάδας για την αντιμετώπιση και επίλυση των φαινομένων σχολικού ρατσισμού;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη ανά σειρά.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Εκπαιδευτικοί	☐	☐	☐	☐	☐
Διευθυντής του σχολείου	☐	☐	☐	☐	☐
Γονείς	☐	☐	☐	☐	☐
Σχολικοί Σύμβουλοι	☐	☐	☐	☐	☐

12. 6. Ο ρόλος του/της διευθυντή/ντριας στην αντιμετώπιση και επίλυση του σχολικού ρατσισμού στη σχολική μονάδα είναι σημαντικός;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

13. 7. Σε ποιο βαθμό οι παρακάτω τρόποι εφαρμόζονται απο τον/την διευθυντή/ντρια για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσισμού στο σχολείο; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη ανά σειρά.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενημέρωση των γονέων του μαθητή	☐	☐	☐	☐	☐
Επικοινωνία με κοινωνικές/συμβουλευτικές υπηρεσίες	☐	☐	☐	☐	☐
Προστασία του παιδιού που είναι θύμα της ρατσιστικής επίθεσης	☐	☐	☐	☐	☐
Ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων στην τάξη	☐	☐	☐	☐	☐
Περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου	☐	☐	☐	☐	☐
Παρεμβατική αντιμετώπιση (π.χ. τιμωρία των παιδιών που προκαλούν τη ρατσιστική επίθεση)	☐	☐	☐	☐	☐
Άμεση εφαρμογή προγράμματος πρόληψης και παρέμβασης που έχει οργανωθεί από τον/την διευθυντή/ντρια	☐	☐	☐	☐	☐
Συζήτηση με τον μαθητή	☐	☐	☐	☐	☐
Παρατήρηση	☐	☐	☐	☐	☐
Αδιαφορία	☐	☐	☐	☐	☐

14. 8. Πόσο αποτελεσματικοί είναι οι παρακάτω τρόποι αντιμετώπισης του σχολικού ρατσισμού από τον/την διευθυντή/ντρια; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη ανά σειρά.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενημέρωση των γονέων του μαθητή	☐	☐	☐	☐	☐
Επικοινωνία με κοινωνικές/ συμβουλευτικές υπηρεσίες	☐	☐	☐	☐	☐
Προστασία του παιδιού που είναι θύμα της ρατσιστικής επίθεσης	☐	☐	☐	☐	☐
Ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων στην τάξη	☐	☐	☐	☐	☐
Περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου	☐	☐	☐	☐	☐
Παρεμβατική αντιμετώπιση (π.χ. τιμωρία των παιδιών που προκαλούν τη ρατσιστική επίθεση)	☐	☐	☐	☐	☐
Άμεση εφαρμογή προγράμματος πρόληψης και παρέμβασης που έχει οργανωθεί από τον/την διευθυντή/ντρια	☐	☐	☐	☐	☐
Συζήτηση με τον μαθητή	☐	☐	☐	☐	☐
Παρατήρηση	☐	☐	☐	☐	☐
Αδιαφορία	☐	☐	☐	☐	☐

15. 9. Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

16. 10. Εάν ήσασταν εσείς διευθυντής/ντρια θα διαχειριζόσασταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Ναι
 Όχι

17. 11. Ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

18. 12. Έχετε βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν ναι γνωρίζετε πώς να διαχειριστείτε την κατάσταση;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Όχι δεν έχω βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης
- Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και ΔΕΝ γνωρίζω πώς να το διαχειριστώ
- Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και γνωρίζω πώς να το διαχειριστώ

19. 13. Πιστεύετε ότι χρειάζεται κάποια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

20. 14. Πόσο συχνά οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια επιμορφωτικά σεμινάρια για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

21. 15. Σε τι βαθμό ετοιμότητας πιστεύετε ότι βρίσκεστε όταν παρεμβαίνετε για να αντιμετωπίσετε ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

22. 16. Πόσο αποτελεσματική θεωρείτε την συνεργασία του/της Διευθυντή/ ντριας με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς της Σχολικής Μονάδας για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

23. 17. Ο/η διευθυντής/ντρια επικοινωνεί και συνεργάζεται με τους γονείς των μαθητών που εμπλέκονται στα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων (θύτες και θύματα);

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

24. 18. Πόσο συχνά καλούνται ειδικοί σύμβουλοι για να ενημερώσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

25. 19. Πιστεύετε ότι είναι απαραίτητο να οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια εκδηλώσεις για να ενημερωθούν οι γονείς των μαθητών της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Ναι
 Όχι

26. 20. Οργανώνετε με δική σας πρωτοβουλία προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

27. 21. Συμμετέχετε σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού που οργανώνονται από την σχολική διεύθυνση;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

28. 22. Θεωρείτε πως είναι αποτελεσματική η εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού στο σχολείο;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

29. 23. Από την αρχή της σχολικής χρονιάς έχει γίνει σαφές στους εκπαιδευτικούς ότι όταν αντιλαμβάνεστε περιστατικά ρατσιστικής επίθεσης πρέπει να τα χειρίζεστε άμεσα και με βάση συγκεκριμένες οδηγίες;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
 Λίγο
 Αρκετά
 Πολύ
 Πάρα πολύ

30. 24. Στο σχολείο είναι σαφές σε όλους τους μαθητές ότι όταν αντιλαμβάνονται ένα περιστατικό ρατσιστικής συμπεριφοράς μέσα στο σχολείο πρέπει να το αναφέρουν αμέσως σε κάποιον εκπαιδευτικό;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Καθόλου
- Λίγο
- Αρκετά
- Πολύ
- Πάρα πολύ

Παράρτημα 2: Πίνακες αποτελεσμάτων της έρευνας

Φύλο Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Άνδρες	50	32,9
Γυναίκες	102	67,1
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 1: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το Φύλο των Εκπαιδευτικών

Ηλικία Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Κάτω από 30	58	38,2
31-40	46	30,3
41-50	28	18,4
51-60	19	12,5
60 και άνω	1	,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 2: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την Ηλικία των Εκπαιδευτικών

Ειδικότητα Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
ΠΕ01 ΘΕΟΛΟΓΟΙ	3	2,0
ΠΕ02 ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ	29	19,1
ΠΕ03 ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΙ	12	7,9
ΠΕ04.01 ΦΥΣΙΚΟΙ	7	4,6
ΠΕ04.02 ΧΗΜΙΚΟΙ	4	2,6
ΠΕ04.04 ΒΙΟΛΟΓΟΙ	6	3,9
ΠΕ05 ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ	1	,7
ΠΕ06 ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ	1	,7
ΠΕ12.01 ΠΟΛΙΤΟΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ	1	,7
ΠΕ23 ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	2	1,3
ΠΕ25 ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΝΟΣΗΛΕΥΤΕΣ	1	,7
ΠΕ60 ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΙ	5	3,3

ΠΕ70 ΔΑΣΚΑΛΟΙ	14	9,2
ΠΕ71 ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΕΙΔ. ΑΓΩΓΗΣ	2	1,3
ΠΕ80 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	23	15,1
ΠΕ86 ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	38	25,0
ΠΕ87.07 ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ	2	1,3
ΠΕ89.01 ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ	1	,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 3: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την Ειδικότητα των Εκπαιδευτικών

Χρόνια υπηρεσίας Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
1 έως 5	74	48,7
6 έως 10	23	15,1
11 έως 15	17	11,2
16 και άνω	38	25,0
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 4: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς τα Χρόνια Υπηρεσίας των Εκπαιδευτικών

Μορφωτικό Επίπεδο Εκπαιδευτικών	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Κάτοχος Πρώτου Πτυχίου	61	40,2
Κάτοχος Μεταπτυχιακού	87	57,2
Κάτοχος Διδακτορικού	4	2,6
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 5: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το Μορφωτικό Επίπεδο των Εκπαιδευτικών

Στο σχολείο όπου υπηρετείτε ασκείτε χρέη Διευθυντή/ντριας;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Ναι	22	14,5
Όχι	130	85,5
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 6: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το αν ασκούν οι εκπαιδευτικοί χρέη Διευθυντή/ντριας

Τι είδους ενημέρωση έχετε σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Πληροφορίες μέσω διαδικτύου, άρθρων, βιβλίων κ.τ.λ.	86	56,6
Παρακολούθηση επιστημονικών συνεδρίων, ημερίδων, εκπαιδευτικών σεμιναρίων κ.τ.λ.	47	30,9
Πληροφορίες μέσω έντυπου υλικού που έχει εκδώσει το Υπουργείο Παιδείας	14	9,2
Ενημέρωση από τον διευθυντή του σχολείου	1	,7
Διαδίκτυο, άρθρα, βιβλία, έρευνες, προσωπικά βιώματα μαθητών	1	,7
Παρακολούθηση επιστημονικών συνεδρίων, διαδικτύου, άρθρων, βιβλίων, διευθυντή του σχολείου	1	,7
Δεν έχω ενημέρωση	2	1,3
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 8: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το είδος της ενημέρωσης που έχουν οι ερωτηθέντες σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού ρατσισμού

Πίνακας 9: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για τη συχνότητα εμφάνισης φαινομένων σχολικού ρατσισμού

Πόσο συχνά θα λέγατε ότι λαμβάνουν χώρα φαινόμενα σχολικού ρατσισμού;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	2	1,3
Λίγο	17	11,2
Αρκετά	95	62,5
Πολύ	29	19,1
Πάρα πολύ	9	5,9
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 10: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το πόσο σημαντικές είναι οι επιπτώσεις του σχολικού ρατσισμού

Πιστεύετε ότι οι επιπτώσεις του σχολικού ρατσισμού σε έναν μαθητή είναι σημαντικές;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	0	0
Λίγο	1	,7
Αρκετά	19	12,5
Πολύ	52	34,2
Πάρα πολύ	80	52,6
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 11: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς πόσο υπεύθυνα θεωρούν οι εκπαιδευτικοί τα παρακάτω στελέχη της σχολικής μονάδας για την αντιμετώπιση και επίλυση των φαινομένων σχολικού ρατσισμού

Πόσο υπεύθυνα θεωρείτε τα παρακάτω στελέχη της σχολικής μονάδας για την αντιμετώπιση και επίλυση των φαινομένων σχολικού ρατσισμού;	Καθόλου		Λίγο		Αρκετά		Πολύ		Πάρα πολύ	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Εκπαιδευτικοί	3	2,0 %	6	3,9%	50	32,9 %	46	30,3 %	47	30,9 %
Διευθυντής του σχολείου	1	0,7 %	11	7,2%	45	29,6 %	40	26,3 %	55	36,2 %
Γονείς	2	1,3 %	9	5,9%	37	24,3 %	36	23,7 %	68	44,7 %
Σχολικοί Σύμβουλοι	2	1,3 %	21	13,8 %	45	29,6 %	36	23,7 %	48	31,6 %

Πίνακας 12: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του/της διευθυντή/ριας στην αντιμετώπιση και επίλυση του σχολικού ρατσισμού.

Ο ρόλος του/της διευθυντή/ντριας στην αντιμετώπιση και επίλυση του σχολικού ρατσισμού στη σχολική μονάδα είναι σημαντικός;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	0	0
Λίγο	4	2,6
Αρκετά	17	11,2
Πολύ	52	34,2
Πάρα πολύ	79	52,0
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 13: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το βαθμό κατά τον οποίο οι παρακάτω τρόποι εφαρμόζονται απο τον/την διευθυντή/ντρια για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσισμού στο σχολείο

Σε ποιο βαθμό οι παρακάτω τρόποι εφαρμόζονται απο τον/την διευθυντή/ντρια για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσισμού στο σχολείο;	Καθόλου		Λίγο		Αρκετά		Πολύ		Πάρα πολύ	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Ενημέρωση των γονέων του μαθητή	3	2,0%	25	16,4%	52	34,2%	33	21,7%	39	25,7%
Επικοινωνία με κοινωνικές/συμβουλευτικές υπηρεσίες	16	10,5%	49	32,2%	41	27,0%	20	13,2%	26	17,1%
Προστασία του παιδιού που είναι θύμα της ρατσιστικής επίθεσης	5	3,3%	35	23,0%	47	30,9%	34	22,4%	31	20,4%
Ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων στην τάξη	13	8,6%	39	25,7%	37	24,3%	39	25,7%	24	15,8%
Περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου	9	5,9%	31	20,4%	56	36,8%	36	23,7%	20	13,2%
Παρεμβατική αντιμετώπιση (π.χ. τιμωρία των παιδιών που προκαλούν τη ρατσιστική επίθεση)	9	5,9%	37	24,3%	42	27,6%	45	29,6%	19	12,5%
Άμεση εφαρμογή προγράμματος πρόληψης και παρέμβασης που έχει οργανωθεί από τον/την διευθυντή/ντρια	22	14,5%	51	33,6%	48	18,4%	25	16,4%	26	17,1%
Συζήτηση με τον μαθητή	1	0,7%	24	15,8%	50	32,9%	37	24,3%	40	26,3%
Παρατήρηση	2	1,3%	25	16,4%	52	34,2%	40	26,3%	33	21,7%
Αδιαφορία	64	42,1%	42	27,6%	21	13,8%	13	8,6%	12	7,9%

Πίνακας 14: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το πόσο αποτελεσματικοί είναι οι παρακάτω τρόποι αντιμετώπισης του σχολικού ρατσισμού από τον/την διευθυντή/ντρια

Πόσο αποτελεσματικοί είναι οι παρακάτω τρόποι αντιμετώπισης του σχολικού ρατσισμού από τον/την διευθυντή/ντρια;	Καθόλου		Λίγο		Αρκετά		Πολύ		Πάρα πολύ	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Ενημέρωση των γονέων του μαθητή	2	1,3%	22	14,5%	51	33,6%	37	24,3%	40	26,3%
Επικοινωνία με κοινωνικές/συμβουλευτικές υπηρεσίες	3	2,0%	28	18,4%	35	23,0%	43	28,3%	43	28,3%
Προστασία του παιδιού που είναι θύμα της ρατσιστικής επίθεσης	3	2,0%	18	11,8%	28	18,4%	41	27,0%	62	40,8%
Ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων στην τάξη	4	2,6%	15	9,9%	32	21,1%	42	27,6%	59	38,8%
Περισσότερο αυστηρή επίβλεψη από το προσωπικό του σχολείου	3	2,0%	22	14,5%	46	30,3%	48	31,6%	33	21,7%
Παρεμβατική αντιμετώπιση (π.χ. τιμωρία των παιδιών που προκαλούν τη ρατσιστική επίθεση)	9	5,9%	38	25,0%	45	29,6%	35	23,0%	25	16,4%
Άμεση εφαρμογή προγράμματος πρόληψης και παρέμβασης που έχει οργανωθεί από τον/την διευθυντή/ντρια	6	3,9%	25	16,4%	35	23,0%	43	28,3%	43	28,3%
Συζήτηση με τον μαθητή	2	1,3%	11	7,2%	36	23,7%	43	28,3%	60	39,5%
Παρατήρηση	7	4,6%	30	19,7%	39	25,7%	31	20,4%	45	29,6%
Αδιαφορία	104	68,4	21	13,8%	11	7,2%	9	5,9%	7	4,6%

Πίνακας 15: Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το πόσο ικανοποιημένοι είναι οι εκπαιδευτικοί από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο

Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	10	6,6
Λίγο	36	23,7
Αρκετά	55	36,2
Πολύ	37	24,3
Πάρα πολύ	14	9,2
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 16. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το αν θα διαχειρίζονταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο οι ίδιοι οι ερωτηθέντες αν ήταν αυτοί διευθυντές/ντριες

Εάν ήσασταν εσείς διευθυντής/ντρια θα διαχειριζόσασταν διαφορετικά τα φαινόμενα ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Ναι	97	63,8
Όχι	55	36,2
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 17. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού;

Ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	7	4,6
Λίγο	29	19,1
Αρκετά	62	40,8
Πολύ	39	25,7
Πάρα πολύ	15	9,9
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 18. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς αν έχουν βρεθεί ποτέ οι εκπαιδευτικοί παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση.

Έχετε βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν ναι γνωρίζατε πώς να διαχειριστείτε την κατάσταση;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Όχι δεν έχω βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης	58	38,2
Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και ΔΕΝ γνώριζα πως να το διαχειριστώ	20	13,2
Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και γνώριζα πως να το διαχειριστώ	74	48,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 18. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν χρειάζεται κάποια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο

Πιστεύετε ότι χρειάζεται κάποια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	0	0
Λίγο	6	3,9
Αρκετά	19	12,5
Πολύ	56	36,8
Πάρα πολύ	71	46,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 19. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το πόσο συχνά οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια επιμορφωτικά σεμινάρια για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο ρατσισμού στο σχολείο.

Πόσο συχνά οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια επιμορφωτικά σεμινάρια για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το φαινόμενο ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	40	26,3
Λίγο	62	40,8
Αρκετά	38	25,0
Πολύ	11	7,2
Πάρα πολύ	1	,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 20. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το βαθμό ετοιμότητας των εκπαιδευτικών όταν παρεμβαίνουν για να αντιμετωπίσετε ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο

Σε τι βαθμό ετοιμότητας πιστεύετε ότι βρίσκεστε όταν παρεμβαίνετε για να αντιμετωπίσετε ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	1	,7
Λίγο	34	22,4
Αρκετά	60	39,5
Πολύ	49	32,2
Πάρα πολύ	8	5,3
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 21. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την αποτελεσματικότητα της συνεργασίας του/της Διευθυντή/ντριας με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς της Σχολικής Μονάδας για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο

Πόσο αποτελεσματική θεωρείτε την συνεργασία του/της Διευθυντή/ντριας με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς της Σχολικής Μονάδας για την αντιμετώπιση περιστατικών ρατσιστικών επιθέσεων στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	1	,7
Λίγο	31	20,4
Αρκετά	38	25,0
Πολύ	35	23,0
Πάρα πολύ	47	30,9
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 22. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την επικοινωνία και συνεργασία του/της Διευθυντή/ντριας με τους γονείς των μαθητών που εμπλέκονται στα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων (θύτες και θύματα)

Ο/η διευθυντής/ντρια επικοινωνεί και συνεργάζεται με τους γονείς των μαθητών που εμπλέκονται στα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων (θύτες και θύματα);	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	4	2,6
Λίγο	36	23,7
Αρκετά	45	29,6
Πολύ	47	30,9
Πάρα πολύ	20	13,2
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 23. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την συχνότητα που καλούνται ειδικοί σύμβουλοι για να ενημερώσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο

Πόσο συχνά καλούνται ειδικοί σύμβουλοι για να ενημερώσουν τους μαθητές της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	22	14,5
Λίγο	74	48,7
Αρκετά	42	27,6
Πολύ	13	8,6
Πάρα πολύ	1	,7
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 24. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το αν θεωρούν οι εκπαιδευτικοί τι είναι απαραίτητο να οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια εκδηλώσεις για να ενημερωθούν οι γονείς των μαθητών της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο

Πιστεύετε ότι είναι απαραίτητο να οργανώνει ο/η Διευθυντής/ντρια εκδηλώσεις για να ενημερωθούν οι γονείς των μαθητών της Σχολικής Μονάδας για το φαινόμενο του ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Ναι	143	94,1
Όχι	9	5,9
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 25. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την οργάνωση με πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού

Οργανώνετε με δική σας πρωτοβουλία προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	58	38,2
Λίγο	40	26,3
Αρκετά	30	19,7
Πολύ	19	12,5
Πάρα πολύ	5	3,3
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 26. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού που οργανώνονται από την σχολική διεύθυνση

Συμμετέχετε σε προγράμματα διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του σχολικού ρατσισμού που οργανώνονται από την σχολική διεύθυνση;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	20	13,2
Λίγο	37	24,3
Αρκετά	46	30,3
Πολύ	33	21,7
Πάρα πολύ	16	10,5
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 27. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το κατά πόσο θεωρούν οι εκπαιδευτικοί πως είναι αποτελεσματική η εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού στο σχολείο

Θεωρείτε πως είναι αποτελεσματική η εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων διαχείρισης συγκρούσεων και καταπολέμησης του ρατσισμού στο σχολείο;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	3	2,0
Λίγο	6	3,9
Αρκετά	44	28,9
Πολύ	50	32,9
Πάρα πολύ	49	32,2
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 28. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το κατά πόσο έχει γίνει σαφές στους εκπαιδευτικούς από την αρχή της σχολικής χρονιάς ότι όταν αντιλαμβάνονται περιστατικά ρατσιστικής επίθεσης πρέπει να τα χειρίζονται άμεσα και με βάση συγκεκριμένες οδηγίες

Από την αρχή της σχολικής χρονιάς έχει γίνει σαφές στους εκπαιδευτικούς ότι όταν αντιλαμβάνεστε περιστατικά ρατσιστικής επίθεσης πρέπει να τα χειρίζεστε άμεσα και με βάση συγκεκριμένες οδηγίες;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	16	10,5
Λίγο	35	23,0
Αρκετά	52	34,2
Πολύ	33	21,7
Πάρα πολύ	16	10,5
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 29. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το κατά πόσο στο σχολείο είναι σαφές σε όλους τους μαθητές ότι όταν αντιλαμβάνονται ένα περιστατικό ρατσιστικής συμπεριφοράς μέσα στο σχολείο πρέπει να το αναφέρουν αμέσως σε κάποιον εκπαιδευτικό

Στο σχολείο είναι σαφές σε όλους τους μαθητές ότι όταν αντιλαμβάνονται ένα περιστατικό ρατσιστικής συμπεριφοράς μέσα στο σχολείο πρέπει να το αναφέρουν αμέσως σε κάποιον εκπαιδευτικό;	Αριθμός Υποκειμένων	Ποσοστό (%)
Καθόλου	9	5,9
Λίγο	27	17,8
Αρκετά	50	32,9
Πολύ	44	28,9
Πάρα πολύ	22	14,5
Σύνολο	152	100,0

Πίνακας 30. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς ως προς την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο σε σχέση με την ηλικία τους

Είστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που ο/η διευθυντής/ντρια διαχειρίζεται τα φαινόμενα ρατσισμού στο σχολείο;	Ηλικία									
	Κάτω απο 30		31-40		41-50		51-60		60 και άνω	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Καθόλου	6	10,3%	4	8,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Λίγο	19	32,8%	12	26,1%	1	3,6%	4	21,1%	0	0,0%
Αρκετά	28	48,3%	16	34,8%	8	28,6%	3	15,8%	0	0,0%
Πολύ	4	6,9%	11	23,9%	16	57,1%	6	31,6%	0	0,0%
Πάρα πολύ	1	1,7%	3	6,5%	3	10,7%	6	31,6%	1	100,0%

Πίνακας 31. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς την άποψη των εκπαιδευτικών για το αν ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού σε σχέση με την ηλικία τους

Ο/η διευθυντής/ντρια δρα με έγκαιρο, συνεπή και αποφασιστικό τρόπο για την αντιμετώπιση των περιστατικών σχολικού ρατσισμού;	Ηλικία									
	Κάτω απο 30		31-40		41-50		51-60		60 και άνω	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Καθόλου	2	3,4%	5	10,9%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Λίγο	20	34,5%	7	15,2%	0	0,0%	2	10,5%	0	0,0%
Αρκετά	27	46,6%	19	41,3%	12	42,9%	4	21,1%	0	0,0%
Πολύ	7	12,1%	13	28,3%	11	39,3%	8	42,1%	0	0,0%
Πάρα πολύ	2	3,4%	2	4,3%	5	17,9%	5	26,3%	1	100,0%

Πίνακας 32. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς αν έχουν βρεθεί ποτέ οι εκπαιδευτικοί παρόντες σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν γνώριζαν πώς να διαχειριστούν την κατάσταση σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους

Έχετε βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης εντός του σχολείου και αν ναι γνωρίζατε πώς να διαχειριστείτε την κατάσταση;	Επίπεδο Σπουδών							
	Απόφοιτος Λυκείου		Κάτοχος Προπτυχιακού		Κάτοχος Μεταπτυχιακού		Κάτοχος Διδακτορικού	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Όχι δεν έχω βρεθεί ποτέ παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης	0	0,0%	25	43,1%	32	55,2%	1	1,7%
Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και ΔΕΝ γνώριζα πως να το διαχειριστώ	0	0,0%	10	50,0%	10	50,0%	0	0,0%
Ναι έχω βρεθεί παρών σε κάποιο περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης και γνώριζα πως να το διαχειριστώ	1	1,4%	25	33,8%	45	60,8%	3	4,1%

Πίνακας 33. Κατανομή Συχνοτήτων (%) ως προς το βαθμό ετοιμότητας των εκπαιδευτικών όταν παρεμβαίνουν για να αντιμετωπίσετε ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο σε σχέση με το επίπεδο σπουδών τους

Σε τι βαθμό ετοιμότητας πιστεύετε ότι βρίσκεστε όταν παρεμβαίνετε για να αντιμετωπίσετε ένα περιστατικό ρατσιστικής επίθεσης στο σχολείο;	Επίπεδο Σπουδών							
	Απόφοιτος Λυκείου		Κάτοχος Προπτυχιακού		Κάτοχος Μεταπτυχιακού		Κάτοχος Διδακτορικού	
	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)	Αρ. Υπ.	(%)
Καθόλου	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%	0	0,0%
Λίγο	0	0,0%	16	47,1%	17	50,0%	1	2,9%
Αρκετά	0	0,0%	27	45,0%	33	55,0%	0	0,0%
Πολύ	1	2,0%	15	30,6%	31	63,3%	2	4,1%
Πάρα πολύ	0	0,0%	2	25,0%	5	62,5%	1	12,5%

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

- Bivens, D. (2005). What is internalized racism. Flipping the script: White privilege and community building, 43-51
- BLACKMORE, J. (1989) Educational leadership: a feminist critique and reconstruction, in: J. SMYTHE (Ed.) Critical Perspectives on Educational Leadership (London, Falmer).
- Cahill, D. 1996. Immigration and schooling in the 1990s, Belconnen, , Australia: Australian Government Publication Service.
- Capper, C. A. (2015). The 20th-year anniversary of critical race theory in education: Implications for leading to eliminate racism. Educational Administration Quarterly, 51(5), 791-833.
- Carrera, M. V., DePalma, R., & Lameiras, M. (2011). Toward a more comprehensive understanding of bullying in school settings. Educational Psychology Review, 23(4), 479-499.
- Castles, S. 1996. “The racism of globalisation”. In The teeth are smiling: The persistence of racism in multicultural Australia, Edited by: Vasta, E. and Castles, S. 17–45. Sydney, , Australia: Allen & Unwin.

<https://www.degruyter.com/view/AusBib/key-3304>

- Cross, B. E. (2003). Learning or unlearning racism: Transferring teacher education curriculum to classroom practices. *Theory into practice*, 42(3), 203-209.
- Cochran-Smith, M. (2000). Blind vision: Unlearning racism in teacher education. *Harvard Educational Review*, 70(2), 157-190.
- DeCuir, J. T., & Dixson, A. D. (2004). "So when it comes out, they aren't that surprised that it is there": Using critical race theory as a tool of analysis of race and racism in education. *Educational researcher*, 33(5), 26-31.
- Department of Education W. Australia, (2010). *Countering Racism: A planning and evaluation tool for western Australian Schools*. Australia: Neals, ISBN:978-0-7307-54372-9
- De Wet, C. (2010). The reasons for and the impact of principal-on-teacher bullying on the victims' private and professional lives. *Teaching and Teacher Education*, 26(7), 1450-1459.
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (2000). Aversive racism and selection decisions: 1989 and 1999. *Psychological science*, 11(4), 315-319.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1111/1467-9280.00262>
- Dowd, M. (2019). The Effects of Racism in Schools. [The classroom, web log post]
<https://www.theclassroom.com/effects-racism-schools-8703390.html>
- Gillborn, D. (1995). *Racism And Antiracism In Real Schools: Theory, Policy, Practice*.

- Henry, F., & Tator, C. (2006). *The color of democracy: Racism in Canadian society* . 3rd Ed. Toronto: Nelson
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child abuse & neglect*, 73, 51-62.
- Hyland, N. E. (2005). Being a good teacher of black students? White teachers and unintentional racism. *Curriculum Inquiry*, 35(4), 429-459.
- Kailin, J. (1999). Preparing urban teachers for schools and communities: An anti-racist perspective. *The High School Journal*, 82(2), 80–87
- Kinder, D. R., & Sears, D. O. (1981). Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of personality and social psychology*, 40(3), 414. https://psycnet.apa.org/fulltext/1981-32636001.pdf?auth_token=dcf34f4d696496a84687bdbf6e67556e75ac2701&returnUrl=https%3A%2F%2Fpsycnet.apa.org%2Frecord%2F1981-32636-001
- King, J. E. (1991). Dysconscious racism: Ideology, identity, and the miseducation of teachers. *The Journal of Negro Education*, 60(2), 133-146.
- Kohli, R. (2014). Unpacking internalized racism: Teachers of color striving for racially just classrooms. *Race Ethnicity and Education*, 17(3), 367-387
- Kohli R, Pizarro M, Nevárez A. The “New Racism” of K–12 Schools: Centering Critical Research on Racism. *Review of Research in Education*. 2017;41(1):182-202.

doi:10.3102/0091732X16686949

<https://doi.org/10.3102%2F0091732X16686949>

- Kumar R. (1999). «Research Methodology», London
- Limber, S. P., & Small, M. A. (2003). State laws and policies to address bullying in schools. *School Psychology Review*, 32(3), 445-455.
- Lipsky, S. (1987). *Internalized racism*. Seattle: Rational Island Publishers
- Llywodraeth Cymru Welsh Government. (2011). *Respecting others Bullying around Race Religion and Culture*. <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-03/respecting-othersbullying-around-race-religion-and-culture.pdf>
- Marx, S. (2006). *Revealing the invisible: Confronting passive racism in teacher education*. Routledge.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, health & medicine*, 22(sup1), 240-253.
- Miles, R. (2004). *Racism*. Routledge.
- Mishna, F., Scarcello, I., Pepler, D., & Wiener, J. (2005). Teachers' understanding of bullying. *Canadian Journal of Education/Revue canadienne de l'éducation*, 718-738.

- Moayed, F. A., Daraiseh, N., Shell, R., & Salem, S. (2006). Workplace bullying: a systematic review of risk factors and outcomes. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 7(3), 311-327.
- Nado Aveling (2007) Anti-racism in Schools: A question of leadership?, *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 28:1, 69-85, DOI: 10.1080/01596300601073630
<https://doi.org/10.1080/01596300601073630>
- Orpinas, P., Horne, A. M., & Staniszewski, D. (2003). School bullying: Changing the problem by changing the school. *School Psychology Review*, 32(3), 431-444. $\Delta E \Sigma$
- Paradies, Y. (2020). Racism. In *Social determinants of Indigenous health* (pp. 65-86). Routledge.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09581590600828881?needAccess=true>
- Paradies, Y., Harris, R., & Anderson, I. (2008). The impact of racism on Indigenous health in Australia and Aotearoa: Towards a research agenda. Cooperative Research Centre for Aboriginal Health.
- Pashiardis, G. (2000). School climate in elementary and secondary schools: Views of Cypriot principals and teachers. *International Journal of Educational Management*.
- Paul Connolly Singh (1996) Seen but Never Heard: rethinking approaches to researching racism and young children, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 17:2, 171-185, DOI: 10.1080/0159630960170204
<https://doi.org/10.1080/0159630960170204>

- Pine, G. J., & Hilliard, A. G. (1990). Rx for racism: Imperatives for America's schools. *Phi Delta Kappan*, 71(8), 593-600.
- Quillian, L., (2006). New approaches to understanding racial prejudice and discrimination. *Annual Review of Sociology* 32, 299–328.
- Roland, E. (2000). Bullying in school: Three national innovations in Norwegian schools in 15 years. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(1), 135-143.
- Sampson, R. (2016). *Bullying in schools*.
- Sellers, R. M., Copeland-Linder, N., Martin, P. P., & Lewis, R. L. H. (2006). Racial identity matters: The relationship between racial discrimination and psychological functioning in African American adolescents. *Journal of research on Adolescence*, 16(2), 187-216.
- Simpson, G. E., & Yinger, J. M. (2013). *Racial and cultural minorities: An analysis of prejudice and discrimination*. Springer Science & Business Media
- Smith, P. K., Pepler, D., & Rigby, K. (Eds.). (2004). *Bullying in schools: How successful can interventions be?*. Cambridge University Press.
- Taylor, E. (1969): «Πολιτισμός» στο *Λεξικό Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήναι: Χάρη Πάτση
- Terhart, T. (2005). Pädagogische Qualität, Professionalisierung und Lehrerarbeit. *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik*, 81(1), 79-97.

- Troyna, B., & Williams, J. (2012). *Racism, education and the state*. Routledge.
- Tzanelli, R. (2006). 'Not my flag!' Citizenship and nationhood in the margins of Europe (Greece, October 2000/2003). *Ethnic and Racial Studies*, 29(1), 27-49. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01419870500351217?needAccess=true>
- Van den Berghe, P.L., (2001). *Sociology of Racism*. International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences. Elsevier
- Vreeman, R. C., & Carroll, A. E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 161(1), 78-88.
- Yeung, R., & Leadbeater, B. (2010). Adults make a difference: the protective effects of parent and teacher emotional support on emotional and behavioral problems of peer-victimized adolescents. *Journal of Community Psychology*, 38(1), 80-98.
- Whitted, K. S., & Dupper, D. R. (2005). Best practices for preventing or reducing bullying in schools. *Children & Schools*, 27(3), 167-175.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Βάμβουκας, Μ. (1998). Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία. Αθήνα: Γρηγόρης
- Βασιλική Αρτινοπούλου, Θωμάς Μπαμπάλης, Βασίλης Ι. Νικολόπουλος (2016) Πανελλήνια έρευνα για την Ενδοσχολική Βία και τον Εκφοβισμό στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Αθήνα) <http://www.ekpaideutikareumata.gr/016/b100316.pdf>
- Γκουντσίδου, Β. (2007). Το φαινόμενο bullying και πώς να το αντιμετωπίσετε. Διαθέσιμο στο Διαδίκτυο: <http://spc.web.auth.gr/biblia/bullying.pdf>.
- Καραμούζης, Π. (2007). Πολιτισμός και διαθηρησκευτική αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καραμούζης, Π. & Φωκίδης, Εμ. & Τσιρέβελος, Ν. (2019). Η αναγκαιότητα της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης: τα Προγράμματα Σπουδών και οι διδάσκοντες. Μια πανελλήνια έρευνα. ΕΛΘΕ/GjRE τ. Π, τεύχ. 1. Διαθέσιμο στο <http://www.gjre.gr/current-issue>
- Κυριαζή Ν., (2004). «Η κοινωνιολογική έρευνα», Αθήνα
- Μπαμπαλής Κ. Θωμάς (2005), Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στη σχολική τάξη Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

- Παπαναστασίου, Έ. Κ., & Παπαναστασίου, Κ. (2014). Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας
- Τριλίβα, Σ., Αναγνωστοπούλου, Τ., Μαρβάκης, Θ., & Παύλου, Μ. (2012). Οδηγός για τους εκπαιδευτικούς. Σχέδιο δράσης για την πρόληψη ή / και την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων κάθε είδους, την ανάδειξη της σημασίας της διαφορετικότητας και την καταπολέμηση της βίας στα σχολεία.
- Τσιρέβελος, Ν. (2015). Θεολογική θεμελίωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδή στο έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου, Θεσσαλονίκη: Ostrakon Publishing
- Σαΐτης, Χ. (2002). Ο Διευθυντής στο σύγχρονο σχολείο. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Σαΐτης, Χ. Α. (2000). Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης: θεωρία και πράξη.
- Σαπουντζής, Α., Μαυρομμάτης, Γ., Ντομπρίντεν, Τ., & Καρούσου, Α. (2015). Μοντέρνος Ρατσισμός και στάσεις για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: μια συγχρονική έρευνα μεταξύ πρωτοετών και τεταρτοετών φοιτητών του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία του ΔΠΘ. Έρευνα στην Εκπαίδευση, 4, 195-223.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2019), Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα όσον αφορά την απαγόρευση των διακρίσεων στην εξωτερική δράση (Βρυξέλλες)
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2019). Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα όσον αφορά την απαγόρευση των διακρίσεων στην εξωτερική δράση.

Διαθέσιμο στο <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6337-2019-INIT/el/pdf>

- Συμβούλιο της Ευρώπης (2005). Σύσταση 1720: Εκπαίδευση και Θρησκεία. Κείμενο της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=17373>
- Συνήγορος του Παιδιού, (2015). Υπάρχει ρατσισμός στα σχολεία; Διαδικτυακή έρευνα του Συνηγόρου του Παιδιού.
- Φίλιας Β., (2004). «Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών ερευνών», Gutenberg, Αθήνα
- Howitt, D. Cramer D., (2006). «Στατιστική με το SPSS 13- Με εφαρμογές στην Ψυχολογία και τις Κοινωνικές επιστήμες», Γ' έκδοση, Κλειδάριθμος, Αθήνα
- Javeau, C. (1996). Η έρευνα με το ερωτηματολόγιο. Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή
- UNESCO (1961). Σύμβαση κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση. Διαθέσιμο στο <http://unescochair.uom.gr/?p=84>